

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашиёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

Н

НА I Нима? сўроқ олмошининг қисқарган шакли. Сенга бунинг на кераги бор? — *Бу на деб турибди?* — ноиб қамчиси билан Авазга ишора қилди. С. Сиёев, Ёруғлик.

На чора қ. начора. -Совға қилиб келса суюнмас, чиқариб сотса куюнмас эдим. *На чора, қиморбознинг куни шу!* — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

НА II [ф. ә — йўқ, эмас] айр. боғл. Уюшиқ бўлаклар ёки уюшиқ гаплар бошида тақрорланиб, уларни боғлайди ва бўлишили феъл билан инкор маъносини билдиради. *Ундан на хат бор, на хабар.* — Йўқ, на қамоқчонасидан, на сургунидан кўрқади Акмал! Гулчехрасиз ҳаёт керак эмас унга! Гулчехрадан айриладиган бўлса.. отиб юборсалар ҳам пинагини бузмайди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

НАБ3 [а. نبض — томир уриши] Кон томири уриши. Ҳўш, энди менинг ёнимга келинг-чи, набзингизни кўрай. М. Осим, Карвон йўлларида.

НАБИ [а. نبی — пайғамбар, илоҳий ха-бар келтирувчи] 1 дин. Худонинг хоҳишини бандаларига етказувчи; пайғамбар. *Набилар, расуллар, доҳийлар унда, Қабрлар, қасрлар тургандир қатор.* А. Орипов, Юртим ша-моли.

2 Наби (эрқаклар исми).

НАБИРА [ф. نبیره — набира; эвара; авлод] Үғил ёки қизнинг фарзанди (бобога, бувига нисбатан). *Толибжонбойнинг беш ўғли, уч қизи бор экан. Иккى ўғли уйланган, бир қизи эрга теккан, набиралари ҳам бор.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАБИРАЛИ Набирага эга бўлган, наби-раси бор.

НАБОР [р. набор — (ҳарф) териш, тे-рилган ҳарфлар] полигр. 1 Матнга мувофиқ терилган ҳарф ва белгилар йигиндиси. *Наборни сочиб юборманг.* Набор қилмоқ.

2 Матнга мувофиқ ҳарф ва белгиларни териш. Қўлэзмани наборга бермоқ. *Набор цехи.*

НАБОРШИЧИК Босмахонада ҳарф терув-чи ишчи.

НАБОТ I айн. **новвот.** Сен борсанки, кенг воҳада ҳаёт бор, Демак, юртнинг лабида бол, набот бор. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

НАБОТ II [а. نباتات — ўсимлик] Ўсимлик, кўкат. Бу ясси қирғоқларда боболар ёттур, Туғмадир ҳар ялтиз, ҳар шоҳ, ҳар набот. Миртемир, Асарлар.

НАБОТОТ [а. نباتات — ўсимликлар] 1 Ўсимликлар дунёси, ўсимликлар. Ҳужайра-нинг топилиши шуну исбот қилдики, наботот, ҳашарот ва ҳайвонот — ҳамма тирик жисмлар ўсиб, кўпайиб борувчи органик кичик бў-лаклар — ҳужайралардан иборатdir. «Уму-мий биология».

2 айн. **ботаника.**

НАБОТОТШУНОС [а. + ф. نباتاتشناس — ўсимликларни ўрганувчи; текширувчи] айн. **ботаник.**

НАВ [а. نوع — хил, тур, кўриниш] 1 Нарсаларнинг умумий белгилари билан бирлашувчи гуруҳи; тур, хил. *Меваларнинг кеч-пишар навлари.* — Мардон Йўлчиевич ҳар куни тонг билан тоққа чиқиб, ёнғоқ навларини ўрганарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Молнинг, буюмнинг сифат, қиймат жиҳатдан хили, тури; сорти. *Бирон буюмни*

сифатсиз ишлаб, аъло навга ҳақ олиш ноин-софлик, вижданосизлик, тұғрироғи, үгрилик-нинг бошқа бир тури-ку! Н. Сафаров, Оловли излар.

Бир нав(и) 1) яхши ҳам эмас, ёмон ҳам эмас, ўртамиёна. Ер бир нав ҳайдалди, экин бир нав экилди, лекин шундоқ бұлса ҳам, ҳосил экинни ёзда қандоқ парвариши қилинишига ҳам боғлиқ бұлғаны учун одамларнинг күнгли тұмұр эди. А. Қаҳхор, Құшчинор чироклари. Она бир нави яшаб турғанини, құдаси Жұрар-вой ака уч-тұрт келиб хабар олғанини айтди. Х. Ғулом, Машъял; 2) дуруст, тузук, яхши. *Мастура ота келадиган мәхмоналар билан та-ниши бұлғанда ҳам бир нави эди.* Р. Файзий, Шоҳи дарпарда.

НАВАРА с. т. Набира.

НАВБАТ [а. نوبت – қатор, кетма-кетлік]

1 Бириң-кетин содир бўладиган воқеа-ҳодисалар, бажариладиган ишлар тартиби; гал. *Тегирмон навбати билан. Мақол.* — *ЎзР Олий Мажлисинг навбатдан ташқари сессиялари.*

2 Қаторда ишғол этилган ўрин; гал. *Навбат олмоқ. Навбат күтмоқ.* Эрга навбат – шерга навбат. Мақол. — *Тұламат мұйлов Нигора томонға күз қирини ташлаб, Шербексинг қулогига шивирлайды: -Энди, укам, Сувоннинг тұйиидан кейин навбат сеники. С. Анорбоев, Оқсой. Равшан тушлукда шұрвага навбат олди. Шеріклари тандирдан янги узилған сомсаны столға үйіб.. Равшанни күтиб туриши. «Ёшлик».*

3 Алмашиниб бажариладиган иш; навбатчилик, смена. *Ласточкин батальон штабида постда турарди. Навбати тугагач, ким биландир гаплашиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

4 Маълум босқич; бажарилған ишнинг маълум қисми, бўлғаги. Урганч бройлер фермасининг биринчи навбатини фойдаланишига топшириш тұғрисидаги хужжат имзоланди. «Ёшлик».

5 («бу», «шу», «ҳар», «бир» каби с. билан) Марта, гал. *Бир навбат.*

Биринчи навбатда айн. биринчи галда қ. биринчи 5.

НАВБАТДАГИ 1 Навбатда турған, биринчи навбатда қилиниши лозим бўлған; галдаги. *Навбатдаги масалалар. Навбатдаги вазифалар.* — *Навбатдаги чопиққа одам кетишидан уч кун бурун, кечки пайт иккита*

ҳамшира келиб, алланымага қарши ҳаммага укол қилди. А. Қаҳхор, Құшчинор чироклари.

2 Қаторда турған, қаторда маълум ўрин олган. *Навбатдаги одамлар.* — *Навбатдаги сүз ўртоқ Раҳматовга. Ўртоқ Ҳакимова таўёрлансин.* А. Қаҳхор, Муноғиқ.

НАВБАТЛАШМОҚ Бирор ишни бошқалар билан навбатма-навбат, галма-гал бажармоқ. *Навбатлашиб ишламоқ.* *Навбатлашиб ашула айтишмоқ.* — *Йиғит юғуриб бориб, ўтвларнинг биридан құмиз олиб келди. Очил бува, Азимжон, шоғёр навбатлашиб иккى косадан шимирдишар.* А. Мұхтор, Чинор.

НАВБАТМА-НАВБАТ рвш. Навбати билан, гали билан, навбатлашиб, галмагал. *Китобни навбатма-навбат ўқимоқ.* — *Тұрт киши навбатма-навбат арра тортиб, күпrikнинг күндаланғига тұсін құлиб қўйилған ўйғон ва қаттиқ ёғочини арралаётганды, қора терға ботиб кетишиди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАВБАТЧИ 1 Бирор ишни бошқалар билан навбатлашиб бажарувчи; ўз навбати келганды, шундай ишни бажараётган шахс. *Синф навбатчиси.* — *Улар ишини навбатчига топшириб келған тракторчилар билан иссиқ саломлашыч, Погодиннинг кичик кабинетига кирдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Постда турған соқчи; қоровул. *Тунлари ҳар ҳовли эшигига ўша ерда яшовчилардан навбатчилар тайинланади – бегона кирмасин. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Коридорга кирганимизда, навбатчи аёл диванда мудраб ўтирган экан, бизни кўриб ҳайрон бўлди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

3 Маълум бир вазифани бажариш учун навбатда турған (восита, транспорт). *Суриштирасам, навбатчи автобуслар ҳам аллақачон кетиб бўлған экан.* Ў. Умарбеков, Ёшлик кўчалари.

НАВБАТЧИЛИК 1 Навбатлашиб бажариладиган иш, навбатлашиб бажариш; навбатчи вазифаси. *Навбатчиликка ўтмоқ.* *Навбатчилик құлмоқ.* — *Шу кечасиёқ отанини касалхонага олиб бориб ётқизишиди, учовлари унинг бошида ўтириб, навбатчилик қилишиди.* С. Анорбоев, Оқсой. Умуман, Шоира навбатчилик құлмаган күн кам бўларди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

НАВБАҲОР [ф. نوبهار – эрта, илк баҳор] Эрта баҳор, илк баҳор, баҳорнинг

боши. Навбаҳор очилди гуллар, Сабза бўлди боғлар. Муқимий. Ҳар навбаҳор бу кўка-ламзорга ҳиротликлар от-аравада чиқиб, бир-икки кун саир этиб, ҳордиқ чиқариб қай-тишиарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Навбаҳор (хотин-қизлар исми).

НАВЖУВОН [ф. نوجوان – жуда, анча ёш] 1 Ёш йигит; ўспирин. Кексалик келиб эрди, дилда кўп эди армон, Яшнатиб, яшартиб сен, навжувон этиб келдинг. Ҳабибий. Кўча-кўй ола-қуроқ кийинган ва безовта бир қиёфада зир югуриб юрган навжувонлар билан тўлди. С. Сиёев, Куёвсалом.

2 кўчма Янги, ёш. Кумлар ўртасида бир шаҳар кўрдим, Навжувон, сулув, соз, ярқироқ шаҳар. Миртемир.

НАВЗАМБИЛЛО, наузубиллоҳ [а. نوزدیل – худодан паноҳ сўраймиз; худо, ўзинг сақлагани] Худо сақласин. Бу манзарадан ҳанг-манг бўлган Зоҳир шайх: -Ҳой, осий банд! Нега кетдинг?! Навзамбилло! Қариганда мени бир балога гирифтор этмасанг гўргайди, – дея қичқирди С. Сиёев, Ёруғлик. Саидхўжа aka ёқасини ушлади: -Навзамбилло! Танканинг ойнаси бўлишини энди эшишиб турибман. С. Сиёев, Ёруғлик.

НАВИГАЦИЯ [лот. navigatio – кемада сузиш; кемалар қатнови < nавіgo – кемада сузаман] 1 Кемалар қатнови; учиш аппаратларида учиш.

2 Маълум сув йўлларида маҳаллий обҳаво шароитларига кўра кема қатновлари мумкин бўлган вақт, мавсум.

3 Кемаларни, ҳаводан оғир учиш аппаратларини, космик кемаларни белгиланган йўлдан тўғри ва хавф-хатарсиз юргизиш усуллари хақидаги фан.

НАВИСАНДА [ф. نویسنده – ёзувчи] эск. кт. Ёзувчи, адаби.

НАВКАР [мўғ. нўхур – дўст, ўртоқ; эр] 1 тар. Ҳарбий хизматкор, аскар. Ҳусайн Бойқаро «Боги Шимол» дарвозаси яқинидаги.. чодир ичига икки-уч навқари билан ўтиради. М. Осим, Сеҳрли сўз. Машина гув этиб, автомат ушлаган навкарлар ёнидан ўтиб, шаҳарга чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

2 кўчма Хизматкор, ходим. Раис дала беги эмас, дала навқари. Ойбек, О. в. шабадалар.

НАВЛИ 1 Нави, сифати жиҳатидан юқори, сара. Навли уруғлар. — Навли уруғликни мамлакатимизнинг бошқа раёнларидан олишга тўғри келмоқда. Газетадан.

2 Бирор навга мансуб бўлган. Паст навли папироқ. — Биз ҳам юқори навли чигитдан эксан борми, ўттиз-ўттиз беш центнер пахта нақд экан. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НАВНИҲОЛ [ф. نونهال – ёш, янги дарахт, кўчат] 1 Янги ўтқазилган ёки униб чиқкан кўчат; ёш дарахт. Салимхон эса, экиб парварии қылган навниҳолининг биринчи мевасини егандай завқланар эди. А. Қаҳдор, Сароб.

2 кўчма Янги туғилган, пайдо бўлган, ёш. Ҳафиза билан Умид навниҳол муҳаббатнинг сирли оғушида маст ва мамнун юардилар. Мирмуҳсин, Умид.

3 кўчма Ёш йигит ёки қиз. Нозик, навниҳол бўлсанг, толеимдан ўргилай. Т. Тўла.

НАВО I [ф. نوا – куй, оҳанг; қўшиқ] 1 Куй, оҳанг; хониш. Қумрининг тўйи: Безалган уйи, Найнинг навоси Қайта-қайтадан Ҷалиниб тинмай. Ф. Фулом. Шундан сўнгра сен қадаҳ ушлаб, Ҳумор кўз-ла боққил самога, Тингла қушининг эзгу орзусин, Кулоқ бергин майин навога. Ҳ. Олимжон.

2 кўчма Маълум бир нарсанинг завқи. Аваз ўрнидан қушдай енгил турди. Оттоқ бўлиб ёришган янги тонг ҳавосидан, безовта кўнглида туғилган янгича бир туйғулар навосидан жон-жаҳони яйради. С. Сиёев, Аваз.

3 (Н – катта) Шашмақом тизимидағи иккинчи мақом номи (қ. **шашмақом**). Дуторни созлаш учун реза куйлардангина олиб турган машашоқ, Отабек куттмаган жойда, “Наво”дан бошлаб юборган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАВО 4 кам қўлл. Фам-алам ифода этувчи аянчли овозд; нола. Қўзларида нозик бир ўт чақнади. У фахр ўтимиди, ё қаҳр ўти – билиб бўлмади. Лекин мағрур кишининг овози билан эмас, дилгир кишининг навоси билан жавоб қилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАВО II снт. Ярим ёй шаклидаги безак тури; шифт билан девор оралиғидаги қайрилма эгик безак. Уста Ширин Муродовнинг ганчли ажойиб наволари кўпгина биноларни безади. Газетадан.

НАВОБ [а. باؤ – «ноиб» с. кўпл.] Бобурийлар салтанатида ва кейинчалик ундан ажралиб чиқкан ҳинд вилоятларида вилоят ҳокими унвони (18-асрнинг иккинчи ярмида инглизлар навобларни ўзларига бўйсундирғанлар).

НАВОЗАНДА [ф. نوازىندە – мусиқачи] кт. Күй ижро этувчи, наво қилувчи; созанда. *Баъзи ерларда созанда ва навозандалар миллий ашуладаги оҳанг, наво ва ашъорлардан чалган ва күйлаганлари эшитила бошлади.* Хамза, Танланган асарлар.

НАВОЗИШ [ф. نوازىش – эркалаш; хушмумомалалик] кт. Мехрибонлик билан ёки лутфан қилинган муомала, мулозамат, лутф, марҳамат; эркалаш. *Азизбек одатдаги қаршилаш ёнига бир навозиши ҳам илова қилиб, ҳожига юқоридан жой кўрсатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Олдинда бораётган ёш каниз тўрдаги эшикни очиб, тезгина ичкарига кириб чиқди-да, яна боягидай билинар-билинмас кулемсираб, навозиши билан бош эзди.* О. Ёқубов, Кўхна дунё.

Навозиш кўрсатмоқ айн. навозиши қилмоқ 1. *Бекларига навозишилар кўрсатиб, сўнгра ўз ниятини ўртага ташлади.* Ойбек, Навоий. **Навозиши қилмоқ** 1) меҳрибонлик билан ёки лутфан муомала қилмоқ, марҳамат қилмоқ; эркаламоқ; 2) чалмоқ, куйламоқ.

НАВОЙИШУНОС Навоий ижодини ўрганувчи олим. *Навоийшунос олим Ҳ. Сулаймонов ташаббуси билан Алишер Навоий дostonларига ишланган расмлар альбом шаклида эълон қилинди.* Газетадан.

НАВОЙИШУНОСЛИК Адабиётшуносликнинг Навоий ижодини ўрганувчи соҳаси.

НАВРАСИДА [ф. نورسیده – янги етиб келган; янги етилган; янги туғилган] Ёш, янги етилган. *Кетди бойга қарз ҳисобидан Ўй ҳам, ер ҳам, ҳатто ўзим ҳам, Бу етмасмиш, ўлжага кетди Наврасида, дўндиқ қизим ҳам.* М. Шайхзода, Чорак аср девони.

НАВРАСТА [ф. نورسته – янги ўт-ўлан; ёш йигит-қиз] Янги, ёш, навқирон. *Ассалом алайкум, нуроний тарих, Наврастаста бугуним, баҳт таманноси.* Ж. Жабборов, Қуёш юрти.

НАВРЎЗ I [ф. نوروز – янги кун] 1 Шамсия йил ҳисобида янги йилнинг биринчи куни (март ойининг 21-кунига тўғри келади).

2 Баҳор чоғи, баҳор. *Наврӯз ёмғири.*

Наврӯз байрами Эски сана ҳисобидаги янги йил ва баҳорнинг бошланиши муносабати билан ўтказиладиган байрам. **Наврӯзи ажам** Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи.

3 Наврӯз (эркаклар исми).

НАВРЎЗ II Кечпишар ўрик нави.

НАВРЎЗГУЛ бот. Наврӯзгулдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик (халқ табобатида қайнатма ва дамлама дори сифатида кўлланади).

НАВРЎЗЛИК тар. Эски мактабда наврӯз муносабати билан талабалардан тўпландиган пул ва б. нарсалар.

НАВҚИРОН [ф. نران – янги + а. – бирикиш, қўшилиш; никоҳ] 1 Авжи кучкүвватга тўлган, қирчиллама, ёш. *Наби ака мўйсафидни ичкарига тақлиф қилди.* Ҳовлининг бир чеккасида ўтирган икки навқирон йигит ҳам аста юриб келиб, мўйсафид билан сўрашиди. А. Раҳмат, Ҳаёт лавҳалари.

2 кўчма Ёш. Сархуш бўлиб, мудрар бесадо Қирғоқдаги навқирон толлар. Х. Даврон, Болаликнинг овози.

3 кўчма Тик қоматли, баланд. *Навқирон қоялар совуқ илжаярди.* «Шарқ юлдзу».

НАВҲА [а. نوحه – дод, фарёд; ўкириб йиғлаш] эск. кт. Йиғи; ўкириб, дод солиб йиғлаш. *Тулкининг тавбасидан қўрқ, муғам-бирнинг навҳасидан.* Мақол.

НАГАН [бельгиялик қуролсоз А. Наган (Nagant) номидан] Айланма барабанли тўппонча. Забардаст қомат, озгин юзида қатъият, елкасидан қалин қайишни ошириб олган, ёнида наган, тиззасида узун сопли қилич. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НАДИМ [а. نديم – бирга овқатланувчи, ҳамтовор; улфат] кт. 1 Яқин, сирдош дўст; ҳамсұхбат.

2 эск. Шоҳ саройида: энг яқин хизматкор, маҳрам ва маслаҳатчи. *Маликул шаробнинг ўзи ҳам ўшилигига султоннинг суюкли надими бўлган.* О. Ёқубов, Кўхна дунё.

3 Надим (эркаклар исми).

НАДИМА [а. نديمه] кт. 1 Яқин, сирдош дугона; ҳамсұхбат аёл. *Демак.. унинг хотини маликани бутун канизаклари, надималари билан.. ўз уйига чорлайди.* Ойбек, Навоий.

2 Надима (хотин-қизлар исми).

НАДОМАТ [а. ندامات – афсус(ланиш), ўқиниш; армон] 1 Пушаймон, ўқинч; ўқиниш, афсусланиш, афсус. *Бермас кишига фойда сўнгги надомат.* Ҳабибий. *Бу ҳаробани кўриб, Курбон отанинг кўз олдига Фармонкул ва ўшанга ўҳшаган дунёга надомат билан келиб, заҳмат чекиб, ҳасрат билан ўтган кишилар келди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 с. т. Кимсани ёмонлаб айтилган, тарқатилган гап, маломат. Қизи түфайли эшиштеган надоматлари, онасининг муттасил мияга уриб турган тўқмоқдек гиди-бидилари жонини ҳалқумига келтириб қўйган эди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

Надомат тошини отмоқ Бирорга маломат қилмоқ.

НАЖАС [а. نجس – ифлослик; нопоклик; ҳаром қилиш] 1 Ифлос, ҳаром нарса; ахлат. [Мулла Мұхсин:] Ҳовузни ифлос сувлардан, нажас нарсалардан эҳтиёт қилинса, ҳеч боки ўйқ. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 нафр. Разил, палид одам ҳақида.

НАЖДАК [туркӣ] Майда ва юпқа, донадор кристаллардан иборат тоғ жинси.

НАЖЖОР [а. نجار – дурадгор] эск. айн. дурадгор. Адибу хуш қалам, ҳаттому рассом – Бари нозик табиат, соҳиб илҳом. Яна бир қанчаси нажжору наққош, Бўлолмас ҳеч ким ўз даврида тенгдош. Ҳабибий. Мен ўзим нажжорман, сангтарошлиқ ҳам қиламан.. Айбга буюрмайсиз, ўғлим меъмориёнки ўргансин, отасидек сангтарош бўйиб қолмасин, дедим. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАЖЖОРБОШИ эск. Дурадгорлар бошлиғи, ишбоши. Энди Эгамберди нажжорбоши дурадгорларга бурунги пўтиса ва эски тааддисини қилиб кўрсинг-чи. «Муштум».

НАЖИБ [а. نجیب – асилзода, олижаноб; истеъдодли, оқил] эск. кт. 1 Ҳурматга сазовор, азиз, мўътабар, муҳтарам. Дунё гўзал, дунё нажибdir, қонимизда янграп бир наво. А. Шер, Роз.

2 Асилзодаларга, зодагонларга мансуб; зодагон, зоти тоза. Шунинг билан сизнинг нажиб оиласигиз даҳшатли фожиа даврларини кечириб, энди масъуд кунлар арафасига етди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Нажиб (эрраклар исми).

НАЖОСАТ [а. نجاست] айн. нажас 1. Сиз, нажосатга харис Исмоил ҳўжасам, газабингиз авжига миниб, оллонинг бегуноҳ бандаларини ҳожатхонага ташлатдингиз. К. Яшин, Ҳамза.

НАЖОТ [а. نجات – қутулиш, ҳалос бўлиш] 1 Ҳалос бўлиш, қутулиш. Нажот бермоқ. Нажот топмоқ. Нажотга чиқмоқ. ■ Фарёд уриб ийғлади Шаҳло, Кўкни босиб кетди ноласи. Юм-юм ийғлаб, сочини юлди, Бўлмади ҳеч нажот чораси. Т. Тўла. Яратганинг ўзи нажот берсин, оллоҳу акбар. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Уста Фарғи давом

этуб деди: ..бир мактуб сабаби билан.. кутмаган жойда дор остида нажотга чиққанлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қутулиш ёки қутқариш учун зарур ёрдам, кўмак. Золимдан нажот кутиши бефойда, маҳол. Файратий. Ўғлининг дарди билан чўккан Ойша хола нажот истаб, Ёқутбиканинг олдига борди. Ж. Шарипов, Хоразм.

НАЖОТКОР [а. + ф. نجات‌کار – қутқарувчи, ҳалос этувчи] Нажот берувчи, ҳалос этувчи, қутулиш йўлини кўрсатувчи; қутқарувчи. Ўша гўзал қизча Бобурни ўз нажоткорини кутгандай кутади – буни ҳам Бобурга келиб айтувчилар бор. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Жасур нажоткорлар сафқаторида Ўзбек йигитининг номи ҳам кушод. А. Орипов, Юртим шамоли.

НАЖОТСИЗ Қутулиш учун чораси, иложи бўлмаган, мушқул аҳволда қолган; ноилож. Катер илгарилаб кетди. Бироқ Зумрад ўғирилиб, ҳамон бепоён денгиз қарбида қолиб кетаётган ёлғиз, нажотсиз қушчани анчагача кузатиб борди. С. Сиёев, Отлик аёл. Бошпанасиз, нажотсиз етим ўғил ва қизлар бирорларинг зулми ва исканжасига, хўрлашига ношлож чидар, яшамоқ учун бундан ўзга чоралари ўйқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

НАЗАР [а. نظر – қўриш қобилияти, қўриш; нигоҳ] 1 Кўз қараси; нигоҳ. Назар солмоқ. Назар ташламоқ. ■ Йигитнинг совуқ назари Мадаминхўжани шошириб қўйди. М. Исмоилий, Фарона т. о. Йўловчи.. ёшларни бирма-бир назаридан ўтказаркан, атрофга аланглаб сўради: -Идораларингиз қаерда, йигитлар? П. Турсун, Ўқитувчи. Бизнинг ишишимизга ҳам бир назар солсангизчи. П. Турсун, Ўқитувчи. Сидикжон қинқизарип кетди ва Зуннунхўжага “гапирсангиз-чи!” деган мазмунда назар ташлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ўқитувчи лекциянинг ярмига келганда.. Йўлдошга эзлиб турган Ҳасанга назари тушди. Ибоҳон, Улуғ кун.

Назар(и)га (ёки назари) илмайди Менсимиайди, писанд қилмайди. Мендай бир муштипар кампирни назарингизга илиб келибсиз, раҳмат. С. Анорбоев, Оқсой. Назарга олмоқ ёки назарда тутмоқ Эътиборга олмоқ, ҳисобга олмоқ. Ўша вақтдаги турмуш, ўша шароитдаги болаликни назарга олганда, уни “кичик меҳнаткаш” дейиш

мумкин эди. А. Қаҳдор, Олтин юлдуз. **Назардан қолмоқ** Эътибори йўқолмоқ, хайриҳоҳлик, яхши муносабатдан айримлоқ.

2 (фақат эгалик қўшимчаси билан) Воқеа, ҳодиса, кимса, нарса ва ш. к. ҳақидаги субъектив фикр, уларга бўлган қараш. *Назаримда, сиз янглишияпсиз.* — *Хўжайинлар назарида хизматкор — ярим одам.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ишлар Элмуроддининг назарида кўнгилдагидек давом этаётганга ўхшар* эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Назари паст ёки паст назар қ. паст 10. **Нуқтаи назар 1)** қарашлар системаси, воқеа ва ҳодисаларни англаш усули; концепция. *Масалага моддий манфаатдорлик нуқтаи назаридан ёндашмоқ;* 2) жиҳат, томон. *Иқлим нуқтаи назаридан Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари бор.* =*дан қатъи назар* Бирор нарсага боғлиқ бўлмаган ҳолда.

3 Назар (эркаклар исми).

НАЗАРИЁТЧИ Илм-фанинг бирор соҳасида назарий масалалар билан шуғулланувчи олим. *Дарвоқе, Навоий «Мезон ул-авзон» номли илмий асари билан аруз назариётчиси сифатида танилди.* «ЎТА».

НАЗАРИЙ [а. *نظری* — кўришта оид; мушоҳадага асосланган, мавҳум; фикрий] 1 Назарияга оид, назария масалаларига боғлиқ бўлган, назарияга асосланган. *Назарий масала.* *Назарий хулоса.* *Назарий тадқиқотлар.* — *Бу назарий мулоҳазаларинеизни майин жунли, зотли қўйлар урчитиш устидаги ишларимизга олиб келиб боялаганингизда, ажабланмаган бўлардим,* — деди Шербек. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бирор соҳанинг назарияси билан шуғулланадиган. *Назарий физика.*

НАЗАРИЯ [а. *نظری* — таълимот; қоидалар мажмуи; умумлашма фикр] 1 Воқеелик қонуниятлари ва ундаги мұхим алоқалар ҳақида бир бутун тасаввур берадиган билим шакли. *Назария ҳамма вақт амалиёт билан узвий боғлиқ бўлади ва шундагина у ҳаракат ва ривожланишининг қуролига айланади.* «ЎзМЭ».

2 Бирор фан соҳасини ёки унинг бирор қисмини ташкил этувчи асосий фоялар, умумлашган қоидалар мажмуи. *Машина ва механизмлар назарияси.* *Ўрмончилик назарияси.*

3 Бирор соҳада ҳунар олиш, малака орттириш, маҳоратни ошириш йўлидаги

билим-қоидалар мажмуи. *Мусиқа назарияси.* *Шахмат назарияси.* *Самолётни бошқариш назарияси.*

4 Илм-фан, санъат ва б. соҳаларнинг мантиқий абстракт фикрлар йўли билан ишлаб чиқилган асослари. *Назарияни амалий иш билан боғлаш.*

5 Воқеа, ҳодиса ва ш. к. ни тушуниш-тушунтиришнинг умумий принципларини асослаб берувчи илмий қонун-қоидалар мажмуи. *Дарвиннинг турларнинг келиб чиқиши ҳақидаги назарияси.*

6 Бирор нарсага, масалага бўлган умумий ва шахсий қараш, нуқтаи назар. *Санъат санъат учун* “деган беҳуда назария. Унинг ҳар бир масалада ўз назарияси бор.

НАЗАРИЯЧИ айн. **назариётчи.** Ҳаёт тақозо қилган ҳар бир ислоҳотни назариячилар билан бамаслаҳат амалга ошириш фойдадан холи эмас. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

НАЗАРКАРДА [а. + ф. *نظرکاردا* — сехр, афсун қилинган; худонинг паноҳидаги, худо сақлаган] Оллоҳнинг, улуғ кишиларнинг назари тушган, кўп илтифоту меҳрибонликларга сазовор бўлган. *Навоий биринчи бўлиб қаламга олган назаркарда шайхлар орасида Исҳоқ ота, Кўркут ота, Бобо Ҳушкеди каби кўплаб мўътабар номлар бор.* П. Қодиров, Тил ва эл.

НАЗАРЛАНМОҚ Халқ ишонч-эътиқодига кўра, “кўз тегиб” оғримоқ ёки ёмон томонга ўзгармоқ. — *Сути камайиб кетганми, касалми, билмадим.* *Бувим “назарланган” дейилар,* — деди Мурод. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НАЗАР-НАФАС Халқ ишонч-эътиқодига кўра, “ёмон кўз”, назарлантирувчи кўз, қараш. *Бувим бўлса нуқул:* -Хўш, хўш, жонивор, хўш, назар-нафас қурсин, кимнинг кўзи тега қолди сенга, — дер эдилар. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НАЗАР-НОГИРОН Кўзга ташланмайдиган, бирор эътибор бермайдиган. *Етимча, назар-ногирон* Мұҳаммаджон оғизга тушиб, пешқадамлар қаторига кириб қолди. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

НАЗАР-ПИСАНД: назар-писанд қилмаслик Менсимиаслик, назарга илмаслик, ўзини баланд тутиб, кимсага паст назар билан қараш. *Отасининг остонасида юрган бир камбағал малай йигит уни назар-писанд*

құлмасин, унинг ялининшларини, вайдаларини тингламасин! Ким у? Ойбек, Танланган асарлар. Үтганингда бир қайришиб күлмайсан, Ёки бизни назар-писанд құлмайсан? Т. Тұла.

НАЗД [а. نَزَد – ёни, яқини, атрофи]: **наздидә** құм. (б. к. билан) эск. 1) олдидә, қошида. Азизбекни құлға түшириб бериш билан қыпқочылар наздидә ҳам Юсуфбек ҳожи-нинг қадру құймати юқориланған эди. А. Қодирий, Үтган күнлар; 2) назаридә, хаёлида. Үшанда бу қыз унинг наздидә фариштадек бұлиб жонланған, хаёлида алланечук мұқад-дас бир из қолдирған эди. Ү. Ҳошимов, Қал-биннга қулоқ сол.

НАЗЗОРА [а. نَزَر – қарааш]: **наззора** құлмоқ (ёки айламоқ) эск. кт. Қарамоқ, назар, нигоҳ ташламоқ. Құз учида ул күн құлдинг наззора, Құйинчеда мен йиллар кездім овора. Ҳабибий. Теваракка айлаб наззора, «Пиқ» этди-ю, күлди Ситора. М. Али, Бокий дунё.

НАЗИРА [а. نَظَر – ўхшаш нарса; ўхшатиш; нусха] 1 **ад.** Үзидан олдин үтган ёки замондош адіб асарига ўхшатиб ёки үнга жавоб тариқасыда ёзилған янги асар. Шоир газалиға ёзилған назира. — **Одатда**, у бир газал айтар, келаси анжуманда шоири замонлар мазкур газалға назира боғлар эдилар. С. Сиёев, Әргли.

2 Назира (хотин-қызлар исми).

НАЗЛА [а. نَزَلَ – шамоллаш] 1 Құз ёки бурун шиллиқ пардасининг яллигланиши, тұмов натижасыда күз ёки бурундан оқадыған шилемшиқ сариқ сув. Үрта Осиё халқлары назла ёхуд күк сув деб ном берган күз касаллігі бор. Т. Қосимов, Күзингизни әхтиёт қилинг.

2 Құз касаллігінинг номи; глаукома. Табиблар: «Сафро мияга урса – жинни, назла күзға түшса – күр қылади», дейшиади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

НАЗМ [а. نَظَم – тишиш, териш; шеър ёзиш; шеърлар] **ад.** Шеърий асар; шеърият, поэзия жанри. [Абдишукур] Шоирлик истеъ-додидан тамом маҳрум бўлишига қарамай, у “миллатни ўйғотиши” учун вазни бузуқ, фик-ри саёз, рангсиз назмлар ёзди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАЗМБОЗЛИК Шеър ўйини, бўлар-бўлмас мавзуни назмга солиш. Кейинги йилларда вужудга келаётган назмбозлик, айниқса, ижодкорларда улкан ўзгаришлар,

кечаётган воқеаларга нисбатан лоқайдлик иллатлари пайдо бўлаётганини айтиб ўтилди. Газетадан.

НАЗМГҮЙ [а. + ф. نَظَمْ گُوي – назм, шеър айтүвчи] Шеър айтүвчи. Рӯзибой Ҳивадаги созандау хонанда, назмгүй, котиб, қылқалам, халфаю талқинчиларнинг қаерда туришини, шу топда қаерда юрганини инга тизиб ўтирадиган зиyrak чойхоначи эди. С. Сиёев, Әргли.

НАЗМИЙ сфт. Шеъриятга оид, назмда ёзилган. Маълумки, халқ достончилигида насрий ҳамда назмий парчаларнинг аралаш келиши табишийдир. «ҮТА».

НАЗОКАТ [а. نَزَاكَة – хушмуомалалик, латифлик, нозиклик] 1 Қишининг юриш-туриши, ҳаракат ва қилиқларидаги нозиклик, латофат. Қыз асилзодаларга хос бир назокат билан ўзини әрқин тутуб кулим-сираётган бўлса ҳам, кўзининг ҳаёдан ял-тилаб кетганини Мавлоно Фазлиддин пай-қади. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Зебонинг ўзи салобати, кўркамлиги, назокати, лато-фати ва табассуми билан хаёлни چулғаб ке-ларди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Муомаладаги нозиклик, одоб. Мурод дарров турниб, ҳожи билан сўрашид ва назокат билан үнга жой кўрсатди. А. Қаҳҳор, Йиллар. Майор қизнинг тирсагидан ўигитлардек назокат билан ушлаб, Аъзамларнинг олдига олиб келди. Шуҳрат, Жаннат қидирғанлар.

3 Назокат (хотин-қызлар исми).

НАЗОКАТЛИ Юриш-туриши, ҳаракати ва муомаласи нозик, латиф ва ёқимли, назокати билан кишига ёқадиган; одобли. Назокатли аёл. Назокатли бўлмоқ. — Үйда ёлғиз ўтирганида ҳам, ишда ҳам Гулхайри-нинг назокатли боқишилари, ҳароратли лаб-лари күз олдидан нари кетмай, юрагига ўт туташади. С. Нуров, Нарвон. Маҳалладаги қариялар ёшларни юксак маънавий покликка, назокатли бўлишга ўргатадилар. Газетадан.

НАЗОРА айн. **наззора.** Жаноби домла кўчанинг у ён-бу ёнига назора айлаб, ичкарига сукулдилар. Чустий, Пардайи асрор.

НАЗОРАТ [а. نَظَرَت – бошқариш, идора қилиш; вазирлик; бошқарма] 1 Бирор ишнинг, нарсанинг аҳволи, бориши, кишининг юриш-туриши ва ш. к. устидан доимо кузатиш, текшириш. Назоратдан четда қолган иш. Техника назорати. Назорат құлмоқ. Назорат остига олмоқ. — Куль-

тивация қилиб жүйк оладиган универсаллар иши устидан алоқида назорат үрнатылди. Ш. Рашидов, Бүрөндан кучли. Терговнинг боришини шахсан Ҳалиловнинг ўзи назорат құлмоқчи. И. Раҳим, Ихлос. [Саид] Малоҳат билан судлашибди өгө, ўзи ҳам милиция назоратида эмиш. А. Мұхтор, Чинор.

2 эк. Шундай иш олиб борувчи муассаса, бўлим; инспекция. Сафаров авваллари Тафтиши назоратида нозир бўлиб шилаганида ҳам, отпуска олмас, ўз соглигини ўйламас эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 эк. Комиссарлик, нозирлик, министрлик. [Обидийга] Маориф назоратидан китмагина бир вазифани беришиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НАЗОРАТСИЗ Назорат остига олинмаган, назоратдан ташқари. Назоратсиз болалар. Назоратсиз қолмоқ.

НАЗОРАТЧИ Назорат идораларида ишловчи; назорат қилувчи; қараб, текшириб турувчи; нозир. Ҳалқ назоратчилари. Темир ўйл назоратчиси. — Назоратчиларимиз жамоатчилик топшириқлари билан бирга ўз иш-вазифаларини ҳам вижданан, ҳалол адо этиб, алоқида ибрат кўрсатмоқдалар. Газетадан. Ичкаридаги ҳар бир партя рақамланган. Назоратчи қуръа ташлаш ўйли билан абитуриентларни жойлаштиради. Газетадан.

НАЗР [а. نَذْر — тантанали ваъда; қасам-еъд; шу асосдаги қурбонлик, назр-ниёз] дин. 1 Савоб учун ёки бирор муддао билан худо йўлига аталган ёки берилган нарса. Бир мачит ҳовлисидаги қайрагоч тагида назрга қўй сўйилар эди. Улар шу ерда тўхташди. П. Турсун, Ўқитувчи. Толеим қурсин, деб ёнди, куйдим. Фолбинларга бордим, азиз-авлиеларга назр атадим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Азайимхон, домла ва ш.к. га ўқиб, дам солиб қўйганлиги ва б. амаллари учун бериладиган ҳақ, мол ёки пул. Сен ҳам.. ўша ҳиндини топасан ва назрини бериб, яхшилаб қайтариқ қилдирасан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Назри нақдона бўлмаса, кўнглим ҳам жойига тушмайди, иш ҳам юришмайди, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 айн. хайр-садақа. Қўз оғриғи уни [девонани] чўчитмас учун наридан туриб, ёнчигини кавлай берди: -Сизга.. назрим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Савоб учун ёки маълум нарса эвазига ўзини-ўзи ёки фарзандини маълум шахсга, табаррук жойга бағишилаш. Ҳамма гап шундаки, Ёдгор ота Каромат, Адолат отлиқ иккى қизини бирданига Нурматжоннинг отаси Тошхўжга эшонга назр қилган эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Куни кеча мозорга бир малиқаи зебо чехра назр этилди. Шу ожизани эртагаёт ҳарамингизга ўзим келтириб топшираман. К. Яшин, Ҳамза. Қурбон отанинг йигитлик ҳаёти якуни шуки, «бу дунё бўлмади, энди охиратдан ҳам қуруқ қолмай», деб ўзини-ўзи Саидаҳмадхон деган эшонга назр қилган. А. Қаҳҳор, Асарлар.

НАЗР-НИЁЗ айн. хайр-садақа. Ҳазрати сulton шайхларига назр-ниёзлари бекорга кетмаганига, қизининг бўйида бўлганига.. ишонди, кулемсиради. Ҳ. Ғулом, Машъал. Зиёратга келганлар қовоқ солиб ўтирган авлиёга салом беришиб, унинг ёнига назрниёзларини қўйишди, эскигина сопол товоқقا биттадан кумуш танга ташлаши.. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАИНКИ [ф. نَيْنَكَه — ..деб ҳам бўлмайди; аммо.. унчалик эмас] юкл. Шубҳа, ажабланиш, ишонмаслик каби маъноларни ифодалайди; наҳотки. Наинки фашист фақат душмангина бўлса, наинки унинг бутун қилиш-қилмишларини минг йиллардан бери одам боласига маълум бўлган “душман” калимаси ифода қила олса. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Фақат саналган нарсаларгина эмас маъносида; бундан ташқари; нафақат. Умиданинг ўзига ором олиш қачон насиб бўларкин? У ўша франциздан ҳам аянкроқ ҳис қилади ўзини. Наинки вужуди, бутун ҳаёти, руҳи қўйноқда. А. Мұхтор, Чинор. Жимжитлик, кимсасизлик, ярим ўлик табиат наинки инсон, жониворлар юрагига ҳам ваҳима соларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАЙ [ф. نَيْ] 1 Узун, ичи тешик нарса, ингичка труба. Шиша най. Қамиши най.

2 Турли нарса, асбобларнинг шу шаклдаги қисми. Мулла чилимнинг наинини лабига бир тегизгандан кейин уни Ҳайит амин томонига буриб.. бир жилмайди. С. Айний, Куллар.

3 Олтита тешигини бармоқлар билан бекитиб-очиб, пуллаб чалинадиган мусиқа асбоби; сибизға. Набигул келди. Унинг кетидан бири най, бири танбур, бири дутор

кўттарган уч йигит кирди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Йўлчи чиндан ҳам най чалиши билар эди ва яхши чалар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАЙЗА I [ф. نیزه – санчқи, найза] 1 Кўл билан отиб ёки уриб санчиш учун мўлжалланган, учи ўткир курол. *Мудофелар қўлларидағи милтиқ, шашвар, ойболта, қилич ва найзалари билан тизилишиб олдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *От чопса, гумбурлар тонгнинг дараси, Ботирни ингратар найза яраси. «Алпомиши».*

2 Милтиқнинг учига ўрнатиладиган учи ўткир қисми; штик. *Нормат милтиқ найзасини ёвнинг кураклари ўртасига ботиради.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Газандалар чаққанда, уларнинг баданга санчиладиган аъзоси. *Ари найзаси.*

4 сфт. Санчиладиган, наизадек, наизага ўхшаш, санчилиб кирадиган даражада ўткир. *Учи наиза қалам.*

5 кўчма. Сезиларли таъсир, куч. *Совуқ ўз найзасини келиб-келиб фақат тиззаю тирсакка ураётгандай бўларди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

6 кўчма Тик, тўғри. -Сўзга қулоқ сол, шаллақи! – Ёрмат кўзларини наизадай қадади. – Етмишда эмас, олтмиш бешда. Ойбек, Танланган асарлар. Улар қишилоқ марказига етганда, қуёш наиза бўйи кўтарилиган эди. М. Жўра, Ноширнома.

Кун (ёки офтоб) наизага келганда Қуёш айни тепага келган, қизиган пайт, туш пайти. *Сал вақтдан кейин, офтоб наизага келганда, пайкалда ишлаш у ёқда турсин, нафас олиш маҳол бўлиб қолади.* Р. Раҳмон, Мечр кўзда. Айниқса, кун наизага келганда, бутун бодомзор жимжит, сукут ичиди қолгандай бўларди. Д. Нурий, Осмон устуни.

НАЙЗА II Амалий санъатда нақш тури.

НАЙЗАБАРГ Гуллари оқ кўп йиллик илдизпояли ўт.

НАЙЗАБАРДОР [ф. نیزه بردار – наиза кўттарувчи] Найза тутган, наиза билан қуролланган аскар. *Найзабардор отлиқларнинг ҳамласи Шаҳарлардан эсиб ўтди ел каби, Пиёдалар тўлқинланиб босарди, Чонар эди ёвга қарши сел каби.* М. Шайхзода.

НАЙЗАБОЗ [ф. نیزه باز – наиза ўйнатувчи] 1 Найза билан қуролланиб жанг қилувчи, наиза билан жанг қилишга уста, моҳир одам.

2 кўчма с. т. Бўлар-бўлмасга танқид қилишни яхши кўрадиган одам; танқидбоз.

НАЙЗАБОЗЛИК Найза жанги, наиза билан жанг қилиш (кўл жанги турларидан бири). *Душман солдатлари наизабозликка дош беролмай қоча бошлиди.* — Ребров ажойиб жангчи, айниқса, наизабозликда ҳеч ким унга бас келолмайди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Дарвозаҳонада наизабозлик ва қиличбозлик бошланди.* Фозил Тархон бўйиндан қилич еб, отдан ийқилиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАЙЗАДАСТ [ф. نیزه دست – қўлида наиза ушлаган, наизаси бор] фольк. Найза кўттарган, абжир. *Қораҳон подио салтанатли беклар билан.. неча наизадаст ботири билан, жиловдор шотири билан боғнинг устидан келиб қолди.* «Орзигул».

НАЙКАМАЛАК [най + камалак] айн. камалак 2, ёй I 1. *Форнинг оғзига яқинлашганингизда, сиз аввало қуёш нури ва булоқ суви зарраларидан пайдо бўлган ажойиб найкамалакни кўрасиз.* А. Муҳтор, Чинор. – Найкамалак! – деди Анорхон осмонга кўзи тушиб. Севинганидан қарсак ҷалиб юборганини ўзи ҳам билмай қолди. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

НАЙЛАЙИН поэт. Нима қилайин, қандай қилайин. *Ғайри, ғайри жойа келдим, найлайнин, Кун тушмаган соя келдим, найлайн.* «Равшан».

НАЙМАН Ўзбек ҳалқининг этник таркибига кирган қабилалардан бирининг номи. Булар орасида қипчоқ, найман, лақай, қорақалпоқ, қиёт, уйғур каби кўпгина уруғлар мавжуд. «ЎТА».

НАЙНОВ [ф. نینواو 1 с. т. Бўйи баланд, новча. *Инглиз укки кўз, карнай бурун, кампир даҳан, қилтириқ бўйин, найнов эди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма с.т. Ўта содда, бўшашган. *Найновнинг ақли – тўпниғиди.* Мақол.

НАЙРАНГ [ф. نیرېڭ – ҳийла, найранг, макр; фокус; сеҳргарлик] 1 эск. Кўз илгамайдиган ҳаракат, чаққонлик ва ҳийла ишлатиб кўрсатиладиган томоша, кўз боғлаш; фокус.

2 кўчма Алдамчиликка, макр-ҳийлагага асосланган хатти-ҳаракат; ҳийла, лўттибозлик. *Унинг [Элмуроднинг] назарида, Мадаминнинг бу ҳаракати соддадил одамларга ўзини ҳукуматга “берилган” қилиб кўрсатиш учун қилинган найрангга ўхшарди.* П. Турсун,

Ўқитувчи. Ана, текширувда раиснинг ҳамма найранглари очилиб, шида қолиши-қолмаслиги гумон бўлиб турганмиш-ку! «Ёшлик».

НАЙРАНГБОЗ [ф. نېرېنگبار – ҳийлакор, алдамчи; фокусчи] 1 эсқ. Кўз боғловчи; фокусчи.

2 кўчма Алдов, макр-ҳийла билан иш тутадиган; ҳийлагар, лўттибоз. [Ғуломжон:] Мени бу ерга келтирган найрангбоз қизингизни чақириб, эл олди-да, эр олдида сўроқ қилишингизни талаб этаман. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

НАЙРАНГБОЗЛИК 1 Найранг билан машгуллик, найрангбоз эканлик.

2 Кўз боғлаш; фокус. Бозоршабда.. турли-туман найрангбозлик, қизиқчилик.. қилиб бериб, томошабинларни, хусусан, ёш болаларни ҳайрон қолдирар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

3 кўчма Найрангга асосланган иш, хатти-ҳаракат; найранг. Найрангбозлик қилма.

НАЙСИМОН Найга ўхшаган; най шаклида ўралган. Амир қалтироқ қўллари билан найсимон мактубни ёзиб, ўқишига киришид. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

НАЙСОН [ф. نیسان – сурёний тақвими бўйича апрель ойига тўғри келадиган 5-ой номи] 1 Ўрта баҳор; апрель ойи.

2 Эрта баҳорда, апрелда ёғадиган ёмғир. Биз сайдга чиққанда, баҳор найсонлари бошланиб қолсаям майли, чунки у табиатни уйғотиб юборади. «Гулистан».

Абри найсон қ. абр.

НАЙЧА I [ф. نیچه – кичик най, қамишча] 1 Кичик ёки ингичка най. У ерда ҳам лабораториядагидай эгри-бугри шиша найчалар, шиша идишлар, ўлчагичлар, электрокамера, ҳар хил асбоблар. С. Анорбоев, Оқсой.

2 маҳс. Ип ўраладиган найсимон асбоб ёки машина қисми. Бу ернинг бола-чақаси тили чиқиб, аввал билган сўзи – арқоқ билан тароғу найча билан моки. А. Муҳтор, Опасингиллар.

3 бот. Полиз экинларида ҳосил бўлувчи тутунча, нишона. Шу билан ошқовоқининг тутган найчалари сарғайиб тўқилаверди. С. Айний, Эсдаликлар. Шаҳарликлар жуда олифта, нозик келишади. Подвалда кўкартмилган картошка уруғининг найчасидан ҳам нимжон. М. Ҳазратқулов, Журъат.

НАЙЧА II Юпқа металл япроқча ўрами (най шакли)дан иборат, чаккага тақида-диган аёллар тақинчоги.

НАЙЧАЛАМОҚ Тугунча ҳосил қилмоқ, тутмоқ (қовун, бодринг, қовоқ каби полиз экинлари ва б. ҳақида). Бодринг найчалади. ■ Хуллас, қаттиқ меҳнатлари зое кетмади, қўшишларни чопикқа етганда, Холбойнинг пахтаси иккинчи чопик сўраб гунчалади, гуллаб найчалади. К. Яшин, Ҳамза.

НАЙЧИ Най чалувчи созанда. Чалишини билмайман. Катта дадам: «Чалма, сен найчи бўласанми, ёмон кўраман», дейди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАКАЗ [р. наказать – «буюрмоқ, топшириқ бермоқ» фл. дан ҳосил бўлган от: талаб ва топшириқ] Сайлловчиларниң ўзлари сайлаган депутат ёки органга берган топшириқлари, талаб ва истаклари. Ҳалқ депутатларига сайлловчиларнинг наказлари. ■ Ферма турган жойда, кичик бўлса-да, клуб очиши тўғрисидаги наказ ҳам Ажарбой ака ташаббуси билан амалга оширилади. Газетадан.

НАКИ с. т. Негаки, нима учун десанг. Раҳмат, юзга кир, ували-жували бўл, ўғлим. Шу сўзинг ўзи олтиндан ало. Наки, кўнглини кўтарди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАМ [ф. نم – ҳўллик, заҳ, рутубат; сув, суюқлик; шудринг; кўз ёш] 1 от Бирор нарса таркибидаги ёки унга шимилган, сингиган сув. Нам емоқ. Нам тортмоқ. Ернинг нами қочибди. Тупроқдаги намни сақлаш чоралари.

2 Сув; суюқлик. Нам кўрмайин, қақрабу чўллар Асрларни кутуб олганлар. Х. Олимжон. Бодринг – иссиқсевар, ёргусевар ва намга талабчан ўсимлик. «Фан ва турмуш».

3 сфт. Сув шимган; ҳўл. Нам рўмол. ■ Оёқ остидаги нам тупроқдан инсон учун жуда яқин, қон-қариндошлиқ иси димоққа уриларди. С. Анорбоев, Оқсой. Раҳимберди нам кўзларини артиб: -Йиғлаганим йўқ, ўғлим, – деб жавоб берди. Х. Тўхтабоев, Шонли авлод.

НАМ ЮҚТИРМАС Унча-мунча нарсага парво қилмайдиган, бетаъсири (одам).

НАМАК [ф. نمک – туз] шв. Туз.

НАМАКОБ [ф. نمک‌آب – тузли сув] Тузли сув, туз эритилган сув. Намакобда тузланган бодринг. Намакоб бўлиб кетибди. ■

**Сигирингизнинг қаншарига темиратки чи-
қибди, намакоб суркадим, нос суркадим –
бўлмади, пичоқ билан қириб, керосин суркаш
керакмиш. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.**

НАМАКСИЗ Тузсиз. *Намаксиз таом қан-
чалик бетаъм бўлса, мантиқсиз нутқ ҳам
шунчалик бемаъни бўлади.* Р. Усмонов, Одоб-
нома.

НАМАТ [ф. نَمَّات – кигиз] 1 Юнгдан босиб
ишланган палос; кигиз. [Нигора] Чайланинг
олдига солинган намат устига оёқларини уза-
тиб ўтиради. С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. Юнгдан босиб ишланган мате-
риалдан тайёрланган, тикилган (кийим).
Намат патак. ■ Тўқ қулранг намат бе-
реткасини бошидан олиб, чангни қоқди. С. Ка-
роматов, Олтин кум. Қиличев, «игна уч-
дек тешикдан түядек шамол киради», деб
кечаси қалин пахталик нимчаси билан оёғи-
даги намат этигини ечмай ётарди. Мир-
муҳсин, Занглаган қилич.

НАМГАРЧИЛИК 1 Ёғин-сочин вақти ва
шу вақтдаги захкашлик, лойгарчилик.
*Қоровулхонадан янги молхонага бориши учун
икки томони қингир-қийшиқ, у ер-бу ери
баҳорги намгарчиликда қулақ тушган эски
девор билан тўсилган кўчадан ўтилади.* С.
Анорбоев, Оқсой.

2 Ёғингарчилик. *Намгарчилик кўп бўла-
диган ҳудудлар.* ■ Совуқ намгарчилик ҳали
ёз хотираси билан мунғайиб турган кузги
гулларнинг рангини ўчириб кетди. А. Мухтор,
Давр менинг тақдиримда.

НАМИҚМОҚ Нам тортмоқ, нам бўлиб
қолмоқ; хўл бўлмоқ. Захда сомон намиқиб
қолибди. ■ *Унинг [Шербекнинг] елкасига ва
туртиб чиққан белига тердан намиқкан
кўйлаги ёпишиб қолган.* С. Анорбоев, Оқсой.
*Сувчилар сувни эгатларга бир мевёрда тараф,
жилдиратиб, тагидан намиқтиришига ало-
ҳида эътибор берадилар.* Газетадан.

НАМЛАМОҚ Нам қилмоқ, нам бер-
моқ, хўлламоқ. *Ўқтамнинг боши қизиб ёнади,
тер томчилари манглайидан юмалаб, кип-
рикларини намлайди.* Ойбек, О. в. шабадалар.
*Унинг [Гулсумнинг] кўз ёши билан намланган
киприклари капалак қанотидай силкинди.* П.
Турсун, Ўқитувчи.

НАМЛИ Нами бор, намга эга; нам, хўл.
*Намли ва булатли ҳавода ўргимчаклар,
шиллиқлар тугилади, шудгордан бошқа озиқ
тополмагандан сўнг янги ўсиб чиққан гўза-*

ларни қирқишига бошлайди. А. Қодирий, Обид
кетмон.

НАМЛИК 1 Ҳаводаги сув буғлари ва
моддий жисмлар таркибидаги сув миқдори.
Бу намлик, асосан, куз, қиши ва баҳор фасл-
ларида тушиб, ўсимликка зарур бўлган
миқдорни асло қондиролмайди. «Фан ва
турмуш».

2 Намга эгалик; нам бўлган ҳолат. *Ки-
йимни намлигига дазмолламоқ.*

НАМОЁН [ф. نَمَّاءٌ – очиқ-оидин
кўриниб турган, ошкора; кўринарли, сези-
ларли] Яққол кўриниб турдиган, гавда-
ланадиган; очиқ-ошкор, равшан кўриниш,
кўрсатиш. *Намоён бўлмоқ.* ■ *Намоён қилмоқ.* ■
Тонг ёриши. Бурқиган тутун ва чанг орқали
шаҳарнинг ҳароб гавдаси аста-секин намоён
бўлди. Ойбек, Куёш қораймас. Сайрамов
звенолар ишини, худди ойнада кўриб тур-
гандай, яққол намоён қилди. Ойбек, О. в. ша-
бадалар. Келди очилур чоги – ўзлигинг намо-
ён қил, Парчалаб кишанларни, ҳар томон
наришон қил. Ҳамза. Ҳаёт бутун кўркамлиги
 билан улар кўзи олдида намоён. Шуҳрат,
Шинелли йиллар. Айтсанам, куч оламан «дўст-
лик» сўзидан, *Бу сўзда ўтилган йиллар на-
моён.* Э. Раҳим.

НАМОЗ [ф. نَمَّا – мусулмонларда олло-
таолога ибодат, дуолар] 1 Мусулмонлар-
нинг кунига беш маҳал қилинадиган ибо-
датлари мажмуи ва уларнинг ҳар бири. Эр-
талабки намоз. *Кечки намоз.* Жума намози.
Намоз ўқимоқ. ■ *Меъмор ювениб, таҳорат
қилиб, намозни ўқиб олгач, ҳовлига чиқди.*
*Нонуштага ҳозирлик қилишини шогирдларига
топширди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Умуман, ибодат. ■ *Юсуфжон, мусул-
монсан, намоз, рўза ўрнига масҳарабозлик
қилиб, аҳли имон, аҳли растани тоат-ибо-
датдан қўяр эмишсан.* Ташла бу қасбни,
гумроҳ бўлма, – деди эшон. К. Яшин, Ҳамза.

Намоз куни Ҳайитнинг намоз ўқила-
диган биринчи куни.

3 Намоз (эрқаклар исми).

НАМОЗГАР [ф. نَمَّا زَبَّگَر – бошқа, бош-
қа пайтдаги намоз; аср намози] 1 Кун ботиш
олдидан ўқиладиган намоз, беш вақт на-
мознинг учинчиси.

2 эск. Кун ботиш олдидаги пайт. *Шу куни
намозгаргача.. уруши бўлиб, Асқар понсад оғ-
зидан ўқ еб ўлиди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор
чироқлари.

НАМОЗГОХ [ф. نمازگاھ – намоз ўқиладиган жой; масжид] Күп одам йиғиладиган, катта маросимларда намоз ўқиладиган жой.

НАМОЗЛИК 1 Тоза, намоз ўқишида кийиладиган кийим.

2 Намоз матни. Кампир ҳар куни, шомдан кейин Faффоржон икковизни күчага чиқармай, намозлик ва ҳар хил дуолар үргатарди. А. Қаҳхор, Ўтишидан эртаклар.

НАМОЗХОН [ф. نمازخوان – намоз ўқувчи] Намоз ўқувчи; намозни канды қилмайдиган диндор киши. Ҳамза ҳожини минг-минг намозхонлар ичидә, баланд овоз билан дуо қилишиди. Камталари «Ҳамза ҳожи», кичик қорибачалари «Ҳожи ака» дейдиган бўлишиди. К. Яшин, Ҳамза.

НАМОЗХОНА [намоз + хона] Намоз ўқиладиган бино, хона, жой. Камтай ўйидаги маший-техник хизмат кўрсатиладиган танҳо бир масканда.. намозхона ва ошхона мавжуд эди. Газетадан.

НАМОЗШОМ [ф. نمازشام – шом намози ва у ўқиладиган пайт] **1** Кун ботиб, қорон-филик туша бошлаган пайт, қош қорая бошлаган вақт; оқшом. [Тиллабой] Олдига қўйилган овқатларни хўп еб олгандан кейин, хуфтонни намозшомдаёқ чала-чулла ўқиб олиб, дарров ухлаб қолар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Кун ботгандан бир оз кейин ўқиладиган намоз, беш вақт намознинг тўртинчиси. Сўзни келган ерида тўхтатиб, Ҳожибобо имом бўлган ҳолда, намозшом ўқишига қўзғалдилар. Ф. Гулом, Шум бола.

Дили (ёки кўнгли) намозшом бўлмоқ Дили қоронги бўлмоқ, қаттиқ хафа бўлмоқ, ранжимоқ. -Хунук воқеадан дилим намозшом бўлиб, хаёл сурин келаётган эдим, Ўринбойнинг сўзларига унча эътибор бермабман, – деди Камол. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

НАМОЗШОМАТЛАС Ипак газлама (атлас)нинг бир тури. *Машинистка Робияхон турмушга чиққанда, битта жемпер билан намозшоматлас тўёна қилганмиз, ўшанда сиз ўн тўрт сўмга қўл қўйгансиз, тўғрими? С. Аҳмад, Сайланма.*

НАМОЗШОМГУЛ [ф. نمازشامگل – шом пайти очиладиган гул] Гули кечкурун очилиб, эрталаб ёпиладиган кўп йиллик ва бир йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг оқ, сариқ ёки қизил гули. Офтоб қайта бошлар, кў-

ланка майдон, Яна бош кўтарар намозшомгуллар. Секин мовийлашар қизарган осмон, Оқариб кўринар кумушранг йўллар. А. Орипов, Онажон.

НАМОЙИШ [ф. نمایش 1 Бирор маросим ёки байрам муносабати билан ўтказиладиган, бирор мақсад билан уюштирилайдиган оммавий юриш, ҳаракат. Элмурод, Эргаш, Муса, Омон ўша куни бўлган намойишда саф олдида навбатма-навбат байроқни кўтариб бордилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тажрибада, амалда кўрсатиши, намоён қилиш. Денгизга ўхшаш тен-текис ерларда занжирли тракторлар ўз қудратини намойиш қилиб. пароҳоддай сузуб юради. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 кўчма Бирор нарсани кўрсатувчи, намоён қилувчи далил, бирор нарсанинг мужассам ифодаси. Ҳаваскор артистларнинг шаҳар ва қишлоқларда берган концерtlари фольклор қўшиқ ва рақсларининг ёрқин намойиши бўлди. Газетадан.

НАМОЙИШГОХ [ф. نمایشگاھ – намойиш жойи] Намойиш ўтказиладиган жой. Толлар соя солиб турган кенг майдон асфальтланиб, катта намойишгоҳга айлантирилди. Газетадан.

НАМОЙИШКОРОНА рвш. Атайн ҳаммага кўрсатиб, очиқдан-очиқ. [Умид]. Биринчи қаторга, Бергернинг шундоқ рўпаратасида келиб, курсини намойишкорона тарақлатиб ўтириди. А. Мухтор, Чинор.

НАМОЙИШЧИ Намойиш қатнашчиси. Шаҳар кўчаларида намойишчиларнинг кети узилмайди.

НАМОЯНДА [ф. نماینده – вакил, ваколатли] Бирор ижтимоий туругҳа ёки соҳага мансуб бўлган шахс; вакил. Ўзбек адабиётти намояндалари. Фан намояндалари. Конгресс ишида фақат тиббиёт намояндаларигина эмас, шу билан бирга, кимё, физика фанларининг намояндалари ҳам қатнашмоқда. Газетадан.

НАМРЕЗА [ф. نمرے زا – тўқилган нам] айн. шабнам. Эрталабки намреза тифайли бўлса керак, гуллар худди ҳозиргина узилгандек. Н. Аминов, Суварак.

НАМТОБ [ф. نمتاپ Намиққан, намни сингдирган, нам ҳолатли; салқин. Гулноз отилиб, боғ кўчага чиқди ва Қичқириқ шалоласининг намтоб салқин ҳавосидан кўкрагини

тұлдыриб нафас олди. Ҳ. Гулом, Тошкент-ликлар. *Машина* әрталағы намтоб түпнұсқа жимжимадор тасмадек иккита из қолдыриб, район марказининг катта күчасидан дала үйлига чиқиб кетди. А. Мұхтор, Чинор.

НАМУНА [ф. نمۇنە – андаза, нұсха; ўрнак, ибрат] 1 Бир тұрдаги нарсаларнинг шу нарсалар хақыда тасаввур бера оладиган бир нұсхаси, бұлғаги, донаси. *Газлама намунаси. Галла намуналари күргазмаси.*

2 Тимсол, мисол. *Күтбілдінлар* иккі күн давомида ложувард конини үрганиши, үн килограммча намуна олиши. С. Кароматов, Олтін күм. *Юсуфжон қызық Шакаржоновнинг ҳаёттій ва ижодий үйли камтарлік, мәхнатсеварлік ва халққа сидқидилдан хизмат қилишининг ёрқын намунасидір.* Т. Обидов, Юсуфжон қызық.

3 Ўрнак бұла оладиган, ибрат олса, әр-гашса арзидиган шахс ёки нарса; ибрат, ўрнак. *У мәхнатсеварлікдә ҳаммага намуна. Намуна күрсатмоқ. Намуна олмоқ. Намуна мактаби.* ■ -Биз мактабимиз билан фахрланамыз. *Бу ерни битириб кетгендегілер бізга намуна ва ўрнак, – деди Аззам Расулов.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

НАМУНАВИЙ айн. *намунали.* Район бүйінча әмас, Ўзбекистон бүйінча әнг обрұлы, намунавий колхозлар қаторига күчади. А. Қодирий, Обид кетмөн. *Жамоатчилик ишларыда фаол қатнашаётган, ўзининг намунавий хулқи, одоби билан тенгдошларига ўрнак бұлаётган Барно зиммасига масұлият-ли вазифа юкланди.* Газетадан.

НАМУНАЛИ 1 Ўрнак бұла оладиган, ўрнак, ибрат олса бұладиган. *Намунали хұжалик. Күкіламғы чигит екишни намунали штаки.*

2 Ҳаммага ибрат бўлсин учун махсус ташкил этилган, уюштирилган, ўтказилган. *Намунали суд.*

НАМУНЧА айн. *бунча.* -Намунча ўйланиб қолдигиз, сиз бу қизлар билан қаерда танишган эдингиз? – деб сүради Нигора Самардан. М. Қориев, Ойдин кечалар. *Вой-бўй, гапири қолинг, намунча нафасингиз ичингизга тушиб кетмаса, Гойиб ака?* Ж. Абдуллахонов, Орият.

НАМХУШ [ф. نمڅک – ярим (чала) куруқ] шв. Нимхуш, бир оз намли. *Тўйчибой ака шу гапларни айтгунча терлаб кетди, белбогига қистириқли намхуш рўмолчаси*

билан юзларини, пешонасини артди. С. Махкамов, Дала тонги. *Намхуш ҳавода қиши уйқусини тарк этган түпнұсқаңын майын иси охиста қанот қоқади.* Ү. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Намхуш шамол эсади Жүн-арық соҳилидан..* Х. Салоҳ.

НАМЧИЛ Нами бир оз сақланған. Жұмабой ақа ер ҳиди келиб турған намчил пахтазор четига чүнқайиб, бир қисм майын түпнұсқаңында аста ёзаркан, гёй ү билан гаплашарди. Ү. Усмонов, Үжар одамлар.

НАНАЙ қ. *нанайлар.* Нанай тили. Нанай аәл.

НАНАЙЛАР Россия Федерациясыда Амур дарёси водийсіда яшовчи кичик халқ.

НАННА бол. Нон; овқат.

НАПОРМОН қ. *нафармон.* Ариқча бўйидаги атиргул, қизил ғул, напормон гуллар очилиб ётибди. Қирлардан эсаёттан майын шабада ана шу гулларнинг ғунчаларини ёзмоқда, япроқларини учирив келиб, Адолатнинг бошига сочмоқда. И. Раҳим, Чин мұхаббат. Гуллар жиславасидан товланади бөг, Гунафша, гулсағасар пушти, напормон. Миртемир, Танланған асарлар.

НАР [ф. نر – эркак жинсидаги; эркак; жасур, мардона] Эркак жинсли ҳайвон ёки парранда. *Маълумки, канарейкаларнинг фагат нари сайдрайди, холос.* «Фан ва турмуш».

НАРВОН [ф. نردن – зина, зинапоя; шоти] Икки ёни узун ёғоч ёки металл ва унга күндаланғига маҳқамланған ёғоч ёки металл поғоналардан иборат, юқорига чиқиши ва тушиш учун ишлатиладиган асбоб; шоти. *Томга нарвон қўйиб чиқмоқ.* Нарвонга чиқсанг, шошмай чиқ, Ўз ҳаддингдан ошмай чиқ! Мақол. ■ *Отхона олдидағы нарвонга кўзи тушиб, нарвонни кўттарганча болохонага қўйди-да, тепага кўтарила бошлади.* У. Исмоилов, Сайланма.

НАРГИС [ф. نرگیس < юн. Narkisos – юнон мифологиясыда: ўз ҳүсніга ошиқ бўлиб, шу ишқдан ҳалок бўлған ва маъбудлар томонидан шу номдаги гулга айлантирилган ёш йигит] 1 Оқ ёки сариқ гулли кўп йиллик ўт ва унинг чиройли гули.

2 Наргис (хотин-қызлар исми).

НАРД(А) [ф. نرڈ – ўйин тури] Рақиб томонларнинг шашкаларни ўйин тахтасининг иккі қарама-қарши томонига жойлаштириб, уларни ўртага отилаётган соққаларнинг кўрсаткичлари (холлари)га қараб

уяча (катақ)лар бўйича суріб, уячаларни тезроқ тўлдиришидан иборат қадимги ўйин ва шу ўйин учун керак бўладиган нарсалар йиғмаси. *Нард ўйнамоқ. Нардан тезроқ олиб кел.*

НАРЁҚ 1 Нариги ёқ, нариги томон. -*Бувимлар келишдими? Ҳаёт калласи билан "ҳа" шиорасини қилди-ю, нарёқка ўғирилиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ариқ нарёғидан бошланган полизда қатор-қатор тизилишган карамлар ой нурида кумушдек товланар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Давоми, кейини; бошқа жиҳати. *Бизнинг вазифамиз — маълум қилиш, нарёғини ўзлари текширишади..* Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

НАРЗАН [Кисловодск (Россия Федерацияси)даги булоқ номи] Карбонат ангидрид-сулфатли шифобаҳаш минерал сув. *Билмадик, Ҳайдаров шундан бўён Пискентнинг сувини ичаяптими, ўйқми ёки ташналигини нарзан, пиво, қимиз дегандай бошқа ичимликлар билан қондириб юрибдими?* Газетадан.

НАРИ рвш. 1 Сўзловчидан ёки сўз бораётган пайт ё ўриндан узок, олис. *Нари тур. Ҳечқиси ўйқ, бир кун нари, бир кун бери. Вокзалдан нари. Тошкентдан нари.* ■ *Анварни ўзлари турган маҳалладан бир гузар нари бўлган Солиҳ маҳдумнинг мактабига берди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Қизлар] Энди “нари ёт, бери ёт” билан бир-бирларини штариб, суріб, кўрпани тўрт томонга тортишиб, жанжаллаша бошладилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 (ч. к. билан) кўм. вэф. Кейин; ўтгач. *Мактабдан нарими, берими?*

Қўздан нари Одам ёки одамлар назаридан йироқ; холи, панада. *Қўздан нари — кўнгилдан нари.* Мақол. **Нари борса ёки нариси билан** Ортиғи билан, кўпи билан, жуда бўлса. *Нариси билан, ўн кунлик иш.* ■ *У [хотин] истараси иссиққина, нари борса, йигирма беш ўшларда..* эди. А. Қаҳҳор, Ўқшчинор чироқлари. **Нари олиб бориб, бери олиб келмоқ** Роса қийнамоқ, қийнаб ўласи қилмоқ. Овқат ҳазм бўлмай, мени нари олиб бориб, бери олиб келди. **Нари турсин** У ёқда турсин, тутул. *Бизда милтиқ нари турсин, бир косов ҳам иўқлигини ўзингиз яхши биласиз.* С. Айний, Қуллар. **Ундан нари(га)** Ажаб бўлибди; ҳечқиси ўйқ. *Келса келар, келмаса ундан нари(га).* **Ҳаёлидан** (ёки кўз олдидан)

нари кетмаслик Унуга олмаслик, кўз олдида доим намоён бўлмоқ. *Остонада ўша қиз, шунча кундан буён унинг ҳаёлидан нари кетмай қолган ўша қизнинг ўзгинаси турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ўйда ёлғиз ўтирганида ҳам, ишда ҳам Гулхайрининг назокатли боқишилари, ҳароратли лаблари кўз олдидан нари кетмай, юрагига ўт туташади.* С. Нуров, Нарвон.

НАРИ-БЕРИ рвш. 1 У ёқ-бу ёққа, турли томонга. *Нарсаларни нари-бери сурмоқ.* ■ *Сафаров тугаган папироснинг чўгидан иккинчисини тутатиб олиб, нари-бери юрди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 айн. наридан-бери. -*Ўйга келгач, электр чойнакда чой қўйиб, нари-бери овқатландикда, “Қани, жўра, ҳикоянгни бошила”, дедим, — деди Шокиржон. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.*

Нари-бери бўлмоқ Айтишиб қолмоқ, орадан гап ўтиб, тескарилашиб қолмоқ. *Умарбек билан бир оз нари-бери бўлиб қолган эдик, ҳайтовор, тагин орани очиб юбордик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАРИГИ Сўзловчидан ёки сўз бораётган пайт ё ўриндан наридаги; узоқдаги, олисдаги; бошқа. *Нариги уй. Нариги ҳафтада бораман.* Ариқнинг нариги томонига ўтмоқ. ■ *Кейин чуқурнинг нариги бетида, эски қон тагида ётган бир қанча темир понани олиб чиқиб кўрсатди Қудрат.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Айвоннинг нариги ёнидаги дарича орқали уйга кирслур эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАРИДАН-БЕРИ рвш. 1 *Шоша-пиша; енгил-елпи.* [Уста] Бир пиёла чойни наридан-бери ичди-да, ўрнидан турди. О. Ёқубов, Ларза. *У [Сидикжон] юраги гаш бўлди-да, отхонадан отни олиб чиқди, наридан-бери эгарладида..* онасининг кетидан от қўйди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Чалакам-чатти, чала-чулпа, “мендан кеттунча, эгасига етгунча” зайлida. *Ҳар қандай масалани ўзбошимчалик билан наридан-бери ҳал қилишга тиришадиган Тожибой бу сафар бирор кимсанинг маслаҳатига, қўллаб-қўлтиқлашига муҳтож бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НАРИЁҚ айн. нарёқ. У [Аҳмаджон] ярим хароба уйнинг муюлишидан чиқиб, катта кўчага қараган эди, нариёқдан юғуриб келаётган ёшгина бир қизил аскарни кўриб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

НАРИЛАМОҚ Нари кетмоқ, узоклашмоқ. Ҳамма секин бош кўтариб, у ёқ-бу ёққа қаради. *Дарҳақиқат, чанг-тўзон анча нарилаб, Карка томонга кетарди.* Мирмуҳсин, Мемор.

НАРКО- [юн. narkotikos – донг қоти-рувчи, гангитувчи, мияни айнитувчи] Ўзлашма байналмилал сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «наркотиклар», «наркозга оид» маъноларини ифодалайди (мас., наркология, наркомания).

НАРКОБИЗНЕС [нарко.. + бизнес] Үюшган жиноятчи гуруҳ ва тўдаларнинг наркотиклар (гиёҳванд маддалар) ишлаб чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ фаолияти. *Мамлакатларимиз террорчилик, экстремизм, наркобизнес.. каби таҳдиидларга қарши кураш борасида ҳам ҳамфирдир.* Газетадан. Афсуски, биз дунёга осоийшталик истаймиз, дёя ҳайқираётган жаноблар наркобизнес вабосига негадир жиҳдийроқ қарашмаяти. Газетадан.

НАРКОЗ [юн. narkosis – гапиролмай қотиб қолиш, донг қотиб, серрайиб қолиш] 1 Наркотик мадда. Даврон бир неча марта наркоз таъсирида бўлди, икки марта операция қилишиди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Наркотик маддалар ёки электр токи таъсирида пайдо қилинадиган, тўлиқ ёки қисман беҳушлик, оғриқ сезгисининг йўқолиши билан кечадиган чуқур уйқу ҳолати. *[Наркотик маддаларни] Венага юбориб пайдо қилинадиган наркозда, асосан, уйқу дорилари.. ишлатилади.* «ЎзМЭ».

НАРКОЗЛАМОҚ Оғриқсизлантирмоқ; наркотик мадда бериб беҳуш ёки оғриқ сезмайдиган қилмоқ.

НАРКОЛОГ Наркология мутахассиси; гиёҳвандларни даволовчи врач.

НАРКОЛОГИЯ [нарко.. + юн. logos – фан, таълимит] Психиатрияниң сурункали алкоголизм, наркомания ва ш.к. нинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганувчи ҳамда унинг олдини олиш, даволаш усулларини ишлаб чиқувчи бўлими. *Наркология диспансери.* ■ *Москвадаги наркология шифохонасида ярим тунда тўсатдан ёнгиг чиқди.* Газетадан.

НАРКОМАН Гиёҳвандлик билан касалланган шахс. қ. гиёҳванд.

НАРКОМАНИЯ [нарко.. + юн. mania – жиннилик; қаттиқ берилганлик, қизиқиш,

интилиш] Наркотик маддаларга ўрганиб қолиб, уларни истеъмол қилмасдан туролмаслик; гиёҳвандлик, бангилик.

НАРКОТИК сўфт. Беҳуш қиласиган, ухлатадиган ёки вақтинча оғриқни сездирмайдиган. *Наркотик маддалар.* ■ *Қорадори анча кучли наркотик мадда бўлиб, организмга зарарли таъсир ўтказади.* Газетадан.

НАРКОТИКЛАР [юн. narkotikos – гангитувчи, мияни айнитувчи] 1 Гиёҳвандлик, наркоманияга сабаб бўлувчи табиий ва сунъий маддалар.

2 Беҳуш қиласиган ёки вақтинча оғриқни сездирмайдиган дори мадда (мас., морфий, афюн ва б.). *Сабаби – бу ерда таркибида наркотик бўлган экинлар ўсиши учун иқлим шароити қулай.* Газетадан.

НАРРА [ф. ҳўз – эркак; эркак жинсига мансуб] Эркак жинсидаги ҳайвон. *Тўйин қўйлур танти элим – нарра шер, Дашту дала тонди сафо, яли-яли.* Миртемир, Танланган асарлар.

НАРРАКИ шв. Касалга йўлиқиб ўсган сабзавот ёки насли бузилган ўсимлик. *Нарраки сабзи. Нарраки новда (ҳосил бермайдиган новда).*

НАРСА 1 Ҳар қандай маддий мавжудот; предмет. *Йўлдошнинг кўзи комиссарнинг тўшидаги тангадек қора нарсага тушди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Хотиннинг бериб кетган нарсаси уч-тўрт букланган бир қоғоз эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳаёт, тирикчилик учун зарур ҳар қандай ашё, буюм, маҳсулот. *Ош – яҳши нарса.* ■ *Мана сизда нарса бор экан, сотибсиз, бизда бир парча ердан бошқа кўзга илинарли ҳеч нарса ўйқ эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чарос коридорда тескари қараб турар, қўлида газетага ўралган патнисга ўхшаш нарса бор эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Умуман, ҳар қандай ҳодиса (гап, сўз, ўйин, кулги, иш, воқеа, ҳодиса ва ш. к.). *Барот полвон дунёда икки нарсани яҳши кўрар эди.* Биринчиси – кураш, иккинчиси – ашула. М. Исмоилий, Фарфона т. о. *Бегимхон хатни қайта-қайта ўқиди.* Гўё хатда ҳамма нарса ёзилган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 с. т. Одам ва умуман жонли мавжудот ёки уларнинг сифатини билдирувчи сўзлар билан қўлланиб, уларнинг шу сўзлар ифодалаган тоифага мансублигини ифодалайди.

Сен ёш нарса, қолавер, мен кетай, эртага азон билан колхозга чиқиб кетаман. Ойдин, Фонарь тагида. Ўрис амалдорга тегажаслик қилишини унга ким қўйибди? Камбагал нарса чоригини судраб, тинч юрса бўлмасмиди?! Ойбек, Танланган асарлар.

Бир нарса Нимадир, аниқ бўлмаган. Кумушеби хомуш эди. Бир нарса тўғрисида ўйлармиди ёки бош оғриғи кучлимиди, ҳар ҳолда, намозшомгул каби ёниқ эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бир нарса бўлдими?** Нима қилли? нима бўлди? Сизга бир нарса бўлдими? **Ҳеч нарса эмас** 1) арзирли нарса эмас. Үнга қараганда бу ҳеч нарса эмас; 2) қийин эмас, осон. Бу менга ҳеч нарса эмас.

НАРХ [ф. نارخ – баҳо, қиймат] Нарсанинг, буюмнинг пул билан ўлчанадиган қиймати; баҳо. **Ибодила катта-кичик тароқларнинг нархларини бирма-бир айтди.** Ҳ. Гулом, Машъал. [Махдум болага:] **Йигирмадона нон керак экан. Нархи қанчадан? деб дарров сўраб кел!** А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Нарх қўймоқ (ёки қилмоқ) Нархини белгиламоқ, баҳо қўймоқ, баҳоламоқ. **Бу молга беш сўм нарх қўйилди.** ■ «Холислар» ҳар бир ботмон жўхорини 10 танга нарх қилдилар. С. Айний, Эсадаликлар.

НАРХ-НАВО [нарх + ф. نارخ – яшаш воситалари; фаровонлик, бойлик; гаров] Нарх, баҳо; нархлар, баҳолар. Бозорда нарх-наво кўтарилиб, харидору сотувчининг тортишиувлари авжга минганди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. **Савдо ходими – дунёнинг қай бурчида нималар бўляпти, нарх-наво қалай – ҳаммасидан хабардор, турли хил одамлар билан муомала қила оладиган илми ва дипломат одам.** Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

НАРЯД [р. нарядить – «топшириқ бермоқ; махсус ишга юбормоқ; тайинламоқ» фл. дан қўшимчасиз ҳосил қилинган от] 1 Бирор ишни бажариш учун бериладиган ёзма ёки оғзаки фармойиш ёки буйруқ. **Наряд ёзib бермоқ.** Нарядга мувофиқ ҳақ тўйламоқ.

2 Бирор нарса олиш ёки топшириш учун ёзib берилган ҳужжат. **Складдан наряд билан мол олмоқ.** ■ **Полвон отам билан икковимиз колхоз дўконига наряди йўқ уч машина қовун оширган эмисимиз, тұхмат.** С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

3 ҳарб. Ҳарбий хизматчилар бажарадиган ёки бажараётган топшириқ, вазифа. **Нарядда турмоқ.** ■ **Интизомсиз жангчига, интизомни бузгани учун, навбатдан ташқари икки наряд бериш керак бўлади.** Н. Сафаров, Оловли излар. **-Наряддагилардан бошқаларга дам берилсин,** – деди **Юрьев, тепалик гарнizonини айланиб чиққандан кейин.** И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 ҳарб. Махсус хизмат вазифаларини бажарувчи ёки бажараётган ҳарбий хизматчилар гуруҳи. **Соқилар наряди.** ■ **Паровоз тумшугига иккита пулемёт ўрнатиб, саккиз кишилик наряд юборилди.** И. Раҳим, Чин муҳаббат.

НАСС с. т. Нахс.

НАСАБ [а. نسب – қон-қариндошлиқ; алоқа, муносабат] Келиб чиқиш, насл-наслаб; бир ота-бободан тарқалган авлод. **-Бу наслаби пастга итоатни қачон ўқитасиз?** – ўшқирди у. Ш. Тошматов, Эрк қуши. **Иброрҳим ота ҳикояни бошлашга мажбур бўлди:** **-Асл наслабимиз – эронлик ўзбек..** Ж. Шарипов, Хоразм.

НАСИБ [а. نصیب – улуш, қисм; тақдир, қисмат, толе] Кишига тақдирда буюрилган ҳисса, улуш; тақдир.

Насиб бўлмоқ (ёки қилмоқ, этмоқ) Тақдирдан буюрилган ҳиссага мусассар бўлмоқ. **Бу ер – ари-авло.** Үнча-мунчага насиб бўлмайдиган жой. Ойбек, Танланган асарлар. **Ҳай, мен нега уни бевақт уйғотаяпман, ким билсин, бу хил уйқу кенжамга яна қачон насиб қилади.** И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Ҳожи Маккао Мадина тўғрисида гапиргандা, эшон:** **-Насиб бўлса, биз ҳам борамиз, – деб қўйди.** П. Турсун, Ўқитувчи.

НАСИБА [а. نصیبہ – улуш, қисм; тақдир; омад, иқбол] 1 Кишининг тақдирдан буюрилган ўз ҳиссаси, улуси. **Ишимдан хурсандман.** Энди битта-яримта насибаси қўшилган хотин чиқиб қолса, уйлансан, деган ўйим ҳам йўқ эмас. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Юртим, сенда экан насибам тугал,** Сен ўзинг масканим, сен ўзинг шоним. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Умуман, ҳисса, улуш; ризқ. **Бу – сенинг насибанг.** ■ **Йўлчи бир сўмга ўзи нон-чой ичдида, оч қорнини бир қадар овутди, қолганини “Унсингнинг насибаси”, деб белбоққа тугди.** Ойбек, Танланган асарлар.

3 Насиба (хотин-қизлар исми).

НАСИБАЛИ Насибаси улуг, ризқи ба-ланд; баҳтли.

НАСИБАСИЗ Насибаси, толеи паст; баҳтсиз. *Насибасиз қилмоқ.*

НАСИМ [а. نسیم – майин шабада, сабо] кт. 1 Енгил, ёқимли шамол; шабада, сабо. *Ариқ бўйлари, толзорлар оралаб учган шабадалар, Самарқанд насиимидаи, қайноқ танларга қанот уриб, эркалаб, ором бериб ўтади. Мирмуҳсин, Умид. Колонналар тўлиб-тошади, байроқлар баҳор насиими билан ўй-нашади. Миртемир. Танланган асарлар.*

2 Насим (эркаклар исми).

НАСИЯ [а. نسیہ – муҳлатни чўзиш, кечикириш; қарз, кредит] 1 Нақд пулсиз, пулини кейин тўлаш шарти билан бўлган ёки бўладиган савдо муомаласи; кредит. *Молни насияга олмоқ. Насияга сотмоқ.* — [Мирзакаримбой:] ..нақд пулга мол чаққон бўлган замонда сиз анча молни насияга сотибсиз. Ойбек, Танланган асарлар. *Жаҳон ота аллакимнинг боқиб қўйган қўзисини насияга олиб келди.* Р. Раҳмонов, Чангальзордаги шарпа.

2 Шундай савдо муомаласига мувофиқ тўланадиган пул, қарз. *Энди гап шу: оёқни қаттиқ тиранг. Қозоқлардан насияни тезроқ ундиринг, дурустми?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўума с. т. Дарҳол бажарилмайдиган, қилинмайдиган, берилмайдиган. *Бу ваъдаларнинг ҳаммаси насия.* — *Кириб тарвузни қўлига бераман-у, салом-аликни насия қилиб, қуён бўламан.* С. Аҳмад, Сайламна.

Насия савдо Амалга ошмайдиган иш; пуч, хом гап. [Мирзакарим *Мастурага:*] *Кел, насия савдони қўй, нақддан гапиравер!* Ҳамза, Танланган асарлар. **Хайр-маъзурни насия қилмоқ** к. **хайр-маъзур.**

НАСИҲАТ [а. نصیحت – самимий маслаҳат, ўтит; хайриҳоҳлик, самимийлик] Яхши ўйлга солиш, таълим бериш мақсадида айтилган гап; маслаҳат, панд, ўтит. *Оталар насиҳати. Насиҳат қилмоқ. Насиҳат бермоқ.* — *Тузалар, деб насиҳатимизни аямадик, вақти келганда, дўстона танқид қилдик.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўзингдан бир кўйлак ортиқ ўйртган кишининг сўзига қулоқ солсанг, унинг насиҳатларини тингласанг, албатта, одам бўласан.* С. Айний, Қуллар.

НАСИҲАТГЎЙ [насиҳат + ф. گویى – айтвучи] Насиҳат берувчи, насиҳат қилувчи.

Насиҳатгўй одам. — Элмурод ҳамма вақт мулоийм ва насиҳатгўй бу аёлнинг бу қадар ҳаяжонга тушганини ҳеч қаҷон кўрмаган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

НАСИҲАТГЎЙЛИК 1 Насиҳат бериш хусусиятига эгалик.

2 Насиҳат бериш, панд, ўтит-насиҳат қилиш; ўтит-насиҳат. *Оқсоқол.. ора-сира чой хўплаб ўтириб, насиҳатгўйликка ўтди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Онам одатдагидай насиҳатгўйлигини бошламоқчи эди, панкамни ола, кўчага чопдим.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

НАСИҲАТОМУЗ [насиҳат + ф. امیز – ўхшаш] Насиҳат йўсинидаги, насиҳат тарзидаги; панд-насиҳатга ўхшаган. *Насиҳатомуз гап.* — *Тожиев осоишишта, насиҳатомуз сўзлай бошлади: -Ҳурматли раисимиз бизга ҳосилни ўигиб олиш ҳамда қурилишни сусайтирмаслик ҳақида тўғри ва батафсил гапириб бердилар.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

НАСИҲАТЧИ айн. **насиҳатгўй.** Иш битгач, насиҳатчи кўпаяр. Мақол.

НАСЛ [а. سل – авлод, уруғ; бола-чақа; туғилган бола (ҳайвонларда)] 1 Бир авлод-ажодга мансуб кишилар уруғи, уларнинг келиб чиқиши, зоти, насиби, таги-таҳти. *Наслини суршиштирмоқ.* *Наслдан наслага ўтмоқ.* Қазисан-қартасан, асли наслингга тор-тасан. Мақол. — *Ал-Беруний, Ал-Хоразмий Ал-Фороб авлодидан, Асли насли балки ўзлук, Балки тарҳон, ўзбегим.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Келажак авлод, зурриёт. *Нимани мерос қилиб қолдириайин наслимга.* С. Акбарий, Мехригий. *Баҳодир насли ҳам бўлгай баҳодир.* *На мушкул бўлса, ҳал қилмоққа қодир.* Ҳабибий.

3 биол. Маълум белги-хусусиятларга эга, бир турга мансуб ўсимликлар, бир зотга мансуб ҳайвонлар гуруҳи; уруғ, зот. *Ҳайвонларни дурагайлаб, янеги насл олиш.* — *Биз от наслини тузатишда ҳам ҳали бир иш қилмадик.* А. Қодирий, Обид кетмон.

НАСЛАН рвш. Насл эътибори билан, насл жиҳатидан. *Бу ўйгит биздан наслан анча юқори туради.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАСЛДОР 1 Насли яхши; зотли, зотдор. *Наслдор моллар.*

2 Таг-таҳти, зодагон. *Тўғонбек шаҳзода хизматида бўлган наслдор, обрўли бекларни, мулоғизмларни четлатиб, тун-кун шаҳзодага чегарасиз ҳокимиятга интилган қув, муғам-*

бир руҳининг эҳтиросларини талқин этади. Ойбек, Навоий.

НАСЛДОШ Насли, зоти бир, бир ургурдан тарқаган.

НАСЛИЙ Наслга оид, наслдан наслга ўтиб борадиган. *Наслий* хусусиятлар. *Наслий* ўзгаришлар.

НАСЛЛИЙ айн. *наслдор* 1. *Наслии сигирлар*.

НАСЛ-НАСАБ айн. *насл* 1. *Насл-насабини суриштиримоқ*. — Мутавалли: -Баҳоваддинлик хўжалар насл-насабдан биз билан қандай баравар бўла оладилар.. — дебди. С. Айний, Эсдаликлар. *Насл-насаби номаълум, ота-онасининг ҳам тайини ўйқ Қораилонни бир кимса ҳам эсламади, унинг изсиз ўйқолганидан фуқаро эмас, ҳукмдорларнинг ўзлари ҳам хурсанд бўлдилар*. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАСЛСИЗ Насл қолдирмайдиган, пушти йўқ. *Хачирлар наслсиз бўлади*.

НАСЛЧИЛИК қ. ҳ. Ҳайвонлар ва паррандалар наслини, зотини яхшилаш, такомиллаштиришга қаратилган ташкилий-зоотехник тадбирлар мажмуи. *Молларни яхши парвариш қилиш билан бир қаторда наслчилик ишларини тўғри уюштириш ҳам қорамоллар маҳсулдорлигини янада кўпайтиришнинг катта резервидир*. Газетадан.

НАСОРО [а. نصاری – «насроний» с. қўпл.] Христиан динига мансуб киши, кишилар; христианлар, насронийлар.

НАСОС [р. насосат – «тортмоқ, сўрмоқ, тортиб (сўриб) олмоқ» фл. дан қўшимчасиз ҳосил қилинган от] Суюқлик ёки газни тортиб чиқариш ёки юбориш учун кўлланадиган асбоб, машина. *Велосипед насоси. Ҳаво насоси. Насос билан сув чиқармоқ*. — *Биламан, нефть насосларини биламан, – деди шошилиб Ҳусейн. И. Раҳим, Чин муҳаббат*.

Насос станцияси Суюқликни баландликка чиқариб бериш ёки уни бир жойдан иккинчи жойга олиб ўтказиш учун қурилган маҳсус иншоот.

НАСР I [а. نشر – сочиб, тўкиб ташлаш; проза] ад. Прозаик асар; вазн ва қоғияга эга бўлмаган ёзма нутқ маҳсул; зид. **назм**. *Назмга сидиролмаганини насрда берибди. Қаерни кўрсатган бўлсам, барини ёзибди*. С. Анонбоев, Оқсои.

НАСР II Шашмақом таркибидаги мақомларнинг ашула бўлими.

НАСРИЙ [а. نشری – наср билан ёзилган] Проза жанрига мансуб, прозада ёзилган,

прозаик. *Сизнинг насрий асарларингиз, ҳикояларингизда фикр ёрқин, тил ўтиришга гўзал сатирик чизиқлар бордир*. Ойбек, Нур қидириб.

НАСРЛАШТИРМОҚ Назмий йўл билан ёзилган асарни наср (проза) йўли билан бермоқ. *«Фарҳод ва Ширин» достонини насрлаштираётганида, Faфур Гулом яхши қўлъёзмаларга суюнган, шу асосда тўғри фикрлаб, тўғри ҳулосаларга келган*. «ЎТА».

НАСРОНИЙ [а. نصرانی – масиҳий, христиан; христианларга, христианликка оид] 1 от Христиан динига мансуб киши; насроро. *Ривоятларга кўра, Исо Масиҳ Носира номли шаҳарда түғилган бўлиб, уни Носирий деб атар эдилар. Унга эргашган кишини эса насроний деб юрита бошлаганлар*. «ЎЗМЭ».

2 сфт. Христианликка, насронийликка оид, алоқадор. *Руслар Византия орқали насроний динини қабул қилиган ва насронийлар маданиятини ўзлаштирган қадимий ҳалқ саналади*. П. Қодиров, Тил ва эл.

НАСРОНИЙЛИК Христианлик, христиан динига мансублик.

НАСТАРИН [а. نستارین – оқ, қизил рангли, хушбўй гули бўлган ўсимлик] Бута ёки дараҳт кўринишидаги, гуллари майда тўпгул, хушбўй, оқ, пушти, қизил рангли манзарали ўсимлик; сирень. — *Боғларда настарин гуллаб қолди-ю, Баҳор ҳурмати-чун мен узиб олдим, Кейин ўз чаккамга тақишидан кўра, Бекамга тақдимин ўйлабон қолдим*. Ф. Гулом, Қизларга. *Ётоқҳона ҳовлиси-даги настариннинг хуш бўйлари димогимга урилди*. «Ёшлик».

НАСТАЛЬЛИК [а. نستعلیق – араб ёзуви турлари – نسخ (насх) ва تعلیق – (таълиқ) номларидан] 14-асрда шакланган ва 15-асрда Ўрта Осиё ҳудудига ҳам тарқалган араб мумтоз хат турларидан бири (насх ва таълиқ хатлари асосида яратилган). *Ҳофиз Кўйкий бу нодир асарнинг нафис настальлиқ хат билан кўчирилган нусхасини кўриб, шоҳлик теккан гадодек қувониб кетди*. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

НАСХ [а. نسخ – ёзишма; бекор қилиш; хат (ёзув) тури] Хаттотлик услуби, араб ёзувидаги мумтоз хат турларидан бири.

НАТИЖА [а. نتیجه – ҳулоса, якун; оқибат, самара] 1 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисадан пировардида келиб чиқсан оқибат; иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисадан келиб чиқсан

кўрсаткич. Элмурод.. “бўлар иш бўлди, энди тишинги тишига қўйиб, натижани кутши керак”, деб ўзини овутди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с.т. Фойда, наф; самара. Тўсатдан бошланган ҳужум яхши натижга бермади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Пўлат отанинг тенасига келиб, уни газабга олиши, аврашиди – натижга чиқмади. К. Яшин, Ҳамза.

3 Фикр, муҳокаманинг мантиқий якуни; хулоса. Натижса чиқармоқ. Натижага келмоқ. — Кўринишдан натижса чиқариб айтганда, бу қизиқ мажлис унинг [Кумуш] учун базм ўрнини эмас, аза жойини тутганди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТИЖАДА рвш. Охир-оқибатда, пировардида. Об-ҳаво ёмон келиб, натижада олти-етти кунлик иш йигирма кунга қўзилди.

НАТИЖАЛАМОҚ Натижга чиқармоқ, якун ясамоқ; натижага, хулосага келмоқ. Гапни натижаламоқ. Текширувни натижаламоқ. Имтиҳонлар анча қувончли якунлар билан натижаланди. — Отабекнинг бу си-наши ўз фикрининг тўғри бўлиши билан натижаланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТИЖАЛИ Яхши натижга берган ёки берадиган; самарали. Натижали иш.

НАТИЖАСИЗ Натижаси йўқ, самарасиз: бенатижага. Натижасиз уриниши. — Отабекнинг ўша вақтдан сўнгги Марғилон қатнашлари фақат натижасиз, қуруққина бир қатнаш эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТРИЙ [лот. natrіum < юн. nіtron – табиий сода] Менделеев даврий системасининг I груҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон юмшоқ ишқорий металл. Эркин натрий. Натрий бирималари.

НАТУРА [лот. natura – хосса, хусусият; кишининг хулқ-атвори; табиий майл; табиат] 1 Расмга, кинога олиш, сурат чизиш ва ш. к. учун обьект бўлган табиий манзара, нарса, одам ва ш. к. Натурадан суратга олиш. Натура танлаш. — Бошдан-оёқ натурада суратга олинган жуда кўн фильмларни мисол қилиб кўрсатса бўлади. С. Хўжаев, Ўзбек тарихий фильмлари.

2 иқт. Пул ўрнига тўланадиган мол, маҳсулот. Натура билан ҳақ тўлаш. — Колхозчилар меҳнатига ҳақ тўлаш, улар меҳнатини натура ва пул билан рағбатлантириш системаси таомиллаширилди. Газетадан.

НАТУРАЛ [лот. naturalis – табиий, тугма; асл] 1 Натура (мол, маҳсулот) билан олинадиган, бериладиган, тўланадиган. Натурал даромад. Натурал солиқ.

2 Табиий ҳолатдаги; табиий, асл, ўз. Жисмнинг натурал кашталиқдаги сурати.

Натурал сонлар Оддий ҳисоблашда қўлланадиган бутун мусбат сонлар. Натурал хўжалик Бозорга чиқарип сотиш учун эмас, балки ўз айзоларининг эҳтиёжлари учун маҳсулот ишлаб чиқарадиган хўжалик.

НАТУРАЛИЗАЦИЯ [фр. naturalisation < лот. naturalis – ҳақиқий, қонуний] Чет эллик шахснинг маълум давлат фуқаролигига қабул қилиниши; чет элликнинг шундай хукуққа эга бўлиши.

НАТУРАЛИЗМ [фр. naturalisme < лот. natura] 19-асрнинг 60-йилларида Франция, 19-асрнинг сўнгги чорагида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатида пайдо бўлган ва реал борлиқни обьектив (ўз ҳолица), аниқ ва ҳиссиз акс эттиришга интилган оқим ва ижодий метод. Адабиётда натурализм инсон характерини илмий (экспериментал) ўрганишни мақсад қилиб қўйди. «ЎЗМЭ».

НАТУРАЛИСТ 1 Табиатни ўрганиш билан шуғулланувчи олим, табиатшунос.

2 Натурализм тарафдори.

НАТУРАЛИСТИК Натурализмга оид. Натуралистик йўналиш.

НАТЮРМОРТ [фр. nature morte – ўлик табиат] Тасвирий санъат жанри; портрет, пейзаж ва ш.к. мавзулардан фарқли равишда жонсиз предметларни тасвирилаш. Аксарият рассомлар натюрмортни рангларни бойитиш учун яратишади. Газетадан.

НАУШНИК [р. наушник – қулоқчин; қулоққа тутиладиган мослама] Рация ёки телефон орқали бериладиган хабарни қулоққа тақиб эшиладиган мослама; гўшак. Майор рация орқали ўзи команда бераб, самолётларни қўндиришга аҳд қилди-да, Руслановдан наушникни олиб қулоқ солди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

НАФ [а. نف – фойда, манфаат; яхшилик; бойлик] Бирор иш ёки нарсадан олинган ижобий натижага, таъсир; фойда. Янги машиналар пахтасиликда жуда кашта наф келтиримоқда. Наф қилмоқ. Дори ҳеч наф қилмади. — Сенинг бир ҳафта ортиқ ишилаганинг ёки ишламаганингдан менга нима

нафу нима зарар? — деди бой аччиги келган ҳолда. С. Айний, Куллар.

НАФАР [а. نفر — бир неча киши; бир киши] **нумератив с.** (фақат шахс-киши билдирувчи сўз билан) Адад. Ёнига тўрт нафар ясовул олиб, Султонали йўлга тушди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Амалдор маҳрам Ёдгорни зиндан чиқарди, зиндан-бон унга тўрт нафар қуролли сарбозни соқчи қилиб берди. С. Айний, Дохунда.

НАФАРМОН [ф. نفرمان] Оч бинафша, қизғиши бинафша рангли. Олма гули нафармон, Корхонага чопарман. «Кўшиқлар». Фил суюгидан ясалган бежиримгина қутининг тагида кўк, қизил, нафармон ва яна аллақандай нозик рангларда жилоланган йирик бир жавоҳир ётарди. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

НАФАС [а. نفس — ўпкага олинадиган ва чиқариладиган ҳаво] 1 Узлуксиз биологик жараён, яъни ўпкага олинадиган ва ундан чиқариладиган ҳаво; дам, тин. Сўнгги нафас. Оғир нафас олмоқ. — Яна юрак ўйнаб, нафас бўғизга тиқилди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. -Жуда жабр қиласди, — деди Сиддиқжон чуқур олган нафасини гап билан бўшатиб. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Совуқ шамолда шовуллаб турган қамишзор манзараси очилиши билан Ботирали муздек ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олди-да, тўқайга кириб кетди. Х. Гулом, Машъал.

Нафас йўллари Одам ва ҳайвонларда ҳаво ўтказадиган аъзолар. **Нафас чиқармаслик** ёки нафасини ўчирмоқ Жим ўтирмоқ, гапирмай ўтириш. Шу ҳужрага қамалларинг. Кундузи нафас чиқармайсанлар. Ойбек, Танланган асралар. -Нафасингни ўчир! ..Туф, туф! — деди Бувинисо кўксига туфлаб. П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафаси** ичига тушиб кетмоқ айн. дами ичига тушиб кетмоқ қ. дам 1. Оралингизда анчагина гап ўтган экан. Шунинг учун ҳам сиз у ерга кириб боришингиз билан нафаслари ичларига тушиб кетган экан. П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафаси узилди** Ўлди. Эшон Шайхулло дуо ўқир, бемор кампирнинг нафаси узилмай, уйига етуб олишини худодан тиларди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. **Нафасини ростламоқ** қ. ростламоқ 2.

2 кўчма с. т. Бўлажак иш ҳақида оғиздан чиққан гап, изҳор қилинган ният. Ёмон

нафас. — /Хадиҷа Ҳадавойга:/ **Нафасингизни совуқ қилманг!** Уйғун, Навбаҳор. **Нафасингизни иссиқ қилинг.** Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

Нафасинг ўзингга урсин Ёмон ният қилинган, совуқ хабар келтирган кишига нисбатан айтиладиган ибора.

3 Жуда қисқа вақт; лаҳза, он. **Бир нафасда.** Бир нафасга. **Нафас ўтмай.** — Булатли, хомуш оқшом зулмати нафас сайин қуюқлашиб, баҳайбат қоп-қора қанотларини уфқлар устига тез ёйиб келмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи. **Мана, Мехринисо** она биладилар, онам мени бир нафас олдидан қўзғатгиси келмайди. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

4 этн. Дуохон, азайимхон ва ш. к. солған дам кучи. **Үйимизда бир бечора бемор бор, шайтонлаб ётибди, тақсир, бориб дам солиб келинг, шояд нафасингиздан шифо топса.** Ойбек, Танланган асралар.

Ўтқир нафас(ли) Кучли дуохонга нисбатан айтилади. Бундан уч ой илгари, Нурини ўтқир нафасли домлага олиб борган кун, ташқари ҳовлида қорда чўққайиб идиши юваган бу қизга унинг кўзи тасодифан тушган эди. Ойбек, Танланган асралар.

5 Ҳид, ис. Қиши билан тор ўйларда дик-қинафас бўлглан кишиларнинг димогига адирлардан гиёҳларнинг хушбўй нафаси келиб урилади. С. Аҳмад, Ҳукм.

6 Ҳарорат, об-ҳаво. **Яқинлашиб келаётган қишининг нафаси теварак-атрофда кезиб юрибди.** Газетадан.

НАФАСДОШ кам қўлл. айн. ҳамнафас.

НАФАСЛИК: бир нафаслик Жуда оз вақт давом этадиган, бир лаҳзали. **Бир нафаслик сукунат.** — **Бир нафаслик** зилзиладан кечаги шаҳарлар бугун саҳрого айланади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

НАФАСҚИСМА айн. астма, зиқнафас. Аммамнинг нафасқисма касали бор эди. «Ёшлик».

НАФАҚА [а. نفقة — харажат; алимент] 1 Муҳтоҷ одамларга ёрдам сифатида бериладиган пул; ёрдам пули.

2 Ўзидан бўлак турадиган хотин ёки эрга (етим, балогатга етмаган болалари учун) ёки меҳнатга яроқсиз ота-онага қонунчилик асосида тўлаб туриладиган таъминот пули; алимент. **Нафака бермоқ.** **Нафака тўламоқ.** — **Мен шундоқ гумон қиламанки,** ё

болани ташлаб кетгани келган, ё нафақа сўрагани. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. 3 эск. айн. стипендия.

НАФАҚАТ юкл. Таъкид маъносини кучайтиради; ..дан ташқари, ..гина эмас каби маънони билдиради. Бу ҳақда у *нафақат мамлакат, жаҳон археологлари эътиборини жалб этган китоб яратди*. С. Кароматов, Сўнгги барҳан. *Нон нафақат моддий бойлик, балки у маънавий бойлик ҳамдир*. Газетадан.

НАФАҚАҲҮР [нафақа + ф. خور – еювчи] Нафақа олувчи, нафақа билан таъминланган шахс. Жума куни маҳалла оқсоқоли *ва маҳалладаги бир қанча нафақаҳўрлар узунқисқа бўлиб кириб келишиди*. Газетадан.

НАФИС I [а. نفیس – қимматбаҳо] 1 Гўзал ва нозик, латиф. *Нафис газлама*. ■ Шамол нафис япроқларни узади, ҳавода, эркинликда биртасгина улар билан ўйнашиб, эркараб, сўнг ерга ташлайди. Ойбек, Қўёш қораймас. Унинг [Кумушнинг] нафис қора сочлари орқа-ўнгига тўзғиб, ажаб билан манзара бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Нозик ва ёқимли. *Икковининг кўзларида эҳтирос чақмоқ чақар, улардан гўё баҳор гулларининг нафис ҳиди анқирди*. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Бадиий жиҳатдан жуда юксак, гўзал ва нозик. *Нафис иш*. ■ Шоирнинг нафис шеврлари ҳозир унинг учун тусиз сўзлар йигиндисидан бошқа бир нарса ҳам эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 эск. айн. бадиий. Ўртоқ Бақоев ўйлаб туриб сўради: *-Нафис адабиёт дарсини сизларга ким беради?* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

НАФИС II Олманинг эрта ҳосилга кирадиган қишики нави.

НАФИСА [а. نفیس] 1: *санойи нафиса қ. санойи*. Лекин кўкариб кела бошлиғон ўзбек санойи нафисасининг тегига қайноқ сув тўклиди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Нафиса (хотин-қизлар исми).

НАФИСЛАМОҚ Безамоқ, чироили тус бермоқ. Улар *безакчилар* тоннель ўюли деворларини ҳар хил шаклдаги гуллар билан нафислаайдилар. Газетадан.

НАФИСЛИК 1 Нафис, нозик хусусиятга эгалик.

2 айн. **нафосат**.

НАФЛ [а. نفل – зарур бўлганидан ортиқ, қўшимча намоз] Намоз тури. Укишининг кўп вақтлари тасбеҳ ўғириш, нафл намозларини ўқиши билан ўтар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

НАФЛИЛИК иқт. Товарлар ва хизматларнинг ўз хусусиятларига кўра эҳтиёжларни қондириш хоссаси ёки уларни истеъмол қилишдан ҳар бир шахс оладиган муайян қониқиши. Ҳар қандай неъматларнинг нафлилик даражаси унинг табиий хоссалари ва сифатига боғлиқ. Газетадан.

НАФОСАТ [а. نفاست – аҳамият; қимматбаҳо нарса, бойлик] кт. Нарса ва ҳодисаларнинг ташқи кўринишидаги алоҳида мукаммалликни, мутаносибликни ифодаловчи белгилар мажмуйи; нафислик, гўзалик, латофат. *Табиатнинг сеҳр ва нафосат тўла манзараси*. ■ Замиранинг.. аччигланганда ҳам нафосатини йўқотмайдиган юзи жазманига янада чироили кўринди шекилли, йигит ширин илжайди. П. Қодирий, Уч илдиз.

НАФРАТ [а. نفترت – жирканиш; ёқтирасмаслик] Бирон-бир шахсга ёки шахсларга, амалий фаолиятга нисбатан қаттиқ ғазаб ва жирканиш туйғуси, ғазаб аралаш жирканиш. *Нафрат қилмоқ*. ■ Полвонларнинг бирига муҳаббат, иккинчисига нафрат билан қараб турган ҳалқ кўзида, унинг ҳаяжонли юзида икки дунё кураши акс этгандек эди. М. Исмоилий, Фарона т. о. Унсин Мирзакаримбой ўйидан нафрат қилгани учун, бир маҳаллада бўлишига қарамай.. сийрак қатнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАФРАТЛАНМОҚ Бирон-бир шахсдан, унинг қилган ишларидан ғазаб аралаш жирканмоқ, нафрат қилмоқ. *Шербек йигитнинг юзизлигидан нафратланди*. С. Анорбоев, Оқсой. У ерда, одамлар орасида Ҳаётнинг отаси Мадаминхўжа ҳам бу бедодликдан нафратланиб, Ғуломжонга жаводираб қараб туради. М. Исмоилий, Фарона т. о.

НАФРАТЛИ Нафрат билан тўлиб-тошган; жирканч. *Нафратли ҳатти-ҳаракат*. ■ Маҳкамга қисқа ва нафратли назар ташлади-да, шошилмай энгашди. П. Қодиров, Уч илдиз.

НАФРАТОМУЗ [нафрат + ф. آمیز – ўхшаш] Нафрат ифодаловчи, нафратнамо. Нихоят, ичкаридан Малика чиқди. Эсонга

нафратомуз қараб олгач, Саломнинг қўлидан ушлади: -*Кетса кетавермайдими, нима қиласиз ялиниб?!* – деди у. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

НАФС [а. نفس – қалб, кўнгил; инсон; мақсад, интилиш; ғурур, мағрурлик] 1 Ейиш-ичишга, мол-дунёга бўлган эҳтирос. Менинг нафсим балодур, ёнган ўтга соладир. Мақол.

Нафс бандаси Нафсидан бошқани ўйламайдиган. -*Нафс бандаси.. Бирор ишдан келса, сиз ошдан келасиз, – деди Мели полвон жаҳли чиқиб.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафси бузуқ** (ёки ёмон) Овқатдан сира қайтмайдиган, нафсини тия олмайдиган; ҳирсли. **Нафси ўлик** (ёки тийик) Нафсини тия оладиган, ҳар нарсага сук билан қарайвермайдиган. **Нафсига ўт тушмоқ** Нафси ҳаддан ташқари авж олмоқ; нафси ҳакалак отмоқ. **Нафсини тиймоқ** Нафсига эрк бермаслик, ўзини сақламоқ. *Кўзинг оғриса, қўлингни тий, ичинг оғриса, нафсингни тий.* Мақол.

2 Шахвоний ҳирс. [Фотима ўз-ўзига:] Бундай ўз нафсларига берилган зотлар бирорнинг ҳалол хотинига кўз тикиб, ҳаётда ҳеч бўлмаган ёлғон сўзларни қилиб, ширингни на бир турмушни бузмоқчи бўладилар. Ҳамза, Тұхматчилар жазоси. *Бойваччанинг кўзида ҳар бир хотин унинг нафси, ҳирси учун яратилган чироили мева эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Нафси олинмоқ (ёки оғримоқ) Нафсиятига тегмоқ, кўнгли оғримоқ. Бундан нафси олинган Соли ота жаҳлига чидолмай, олдида дўмбиллаб юрган набирасини уйидан қувди. А. Қаҳҳор, Олтин водийларни кезгандай. У [Гуломжон] нафси оғриган киши товуши билан қулфи дилини очди. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

НАФСАМБИР с. т. Нафсиламр. Бошдан оёқ янгидан иш бошлаган колхоз ёшларининг бу тайрати, нафсамбирга, ҳайратда қоларли эди. М. Жўра, Кўёшдан нур эмганлар.

НАФСИЗ Фойдасиз, бефойда. Дунё таниши-билиш, гумонлар юкин Кўтариб кексаяр бекор ва нафсиз. В. Зоҳидов, Ҳаётбахш бадиият тароналари.

НАФСИЛАМР [а. نفس الامر – ҳақиқатда] 1 Ҳақиқатга мос; тўғри, рост. -*Бэ-э-э, гўрними, тақсир!* – деди Сафар бўзчи, – у гапни қўйинг, нафсиламр гап яхши. А.

Кодирий, Мехробдан чаён. -*Уни қаранг, нафсиламрини айтганда, ота-бобомизнинг замонида ҳам бунақанги нахтани ҳеч ким кўрмаган,* – деди Шермат. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 крш с. Ҳақиқатда, ҳақиқатан ҳам. *Нафсиламрга, насия жаннатдан кўра бир отим нос афзал!* Н. Мақсудий, Лайлутулқадр. -*Нафсиламр, гапингиз жуда тўғри..* – деди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.

НАФСОНИЯТ [а. نفس نیت – худбинлик; ёқтиринаслик, ёмон кўриш] Кишининг ўз назаридаги қадр-қиммати, обрў-эътибори; ғурур; иззат-нафс. Бўтабой ака, масалага кенгроқ, нафсониятга берилмай, холисроқ қараш керак бўлар. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Барот полвон мингбошига ҳайрон бўлиб қараб қолди.* Айниқса, иззатини билмаган, деб ўшқириши нафсониятига тегди. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

НАФСПАРАСТ Нафсига берилган, нафснинг кули. *Одамлар орасида савдо ходимларига нисбатан, улар ўз манфаатларини ўйлайдиган, мол-давлат ортиришига ҳирс қўйган нафспараст кишилар, деган гаплар ҳам юради.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

НАФТАЛИН [юн. naphtha – нефть < ф. نفث – нефть] Ўтқир ҳидли, қаттиқ оқ кристалл модда (техникада ва қуядори сифатида қўлланади). Билдим, аммам сандиқ очяпти.. Кўп ўтмай, нафталин ҳиди анқиб турган кўйлакни ёзиб, ёнимга келди. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НАФТАЛИНЛАМОҚ Нафталин сепмоқ, нафталин билан ишлов бермоқ. *Лобар учун энг азиз нарса битта: бисом, қўш сандиққа тиқиб нафталинлаб қўйилган моллари.* Ҳ. Гулом. Тошкентликлар.

НАХ с. т. Нақ. -*Бу бир ит!* – деди уста Фарфи. – Томдаги луқмани ўзи ҳам еёлмайдир, бошқага ҳам едишмайдир, нах итнинг ўзи! А. Кодирий, Ўтган кунлар. [Холмат Кодирқулга:] Яхши ҳам келганим, йўқса, зиёфат деб нах жанозангизнинг тенасидан чиқар эканман! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НАХТ Нақ, худди, айнан. Кўзлари ёмон абллаҳнинг, нахт жодугарнинг кўзлари, Отин! Сиз, у келганда, ташқарига қарашдан эҳтиёт бўлинг! П. Турсун, Ўқитувчи.

НАХЎТАК Бир йиллик сертук ўт. *Сансарик қоқилар, кўк-қизғиши нахўтаклар орасида узоқдан қип-қизил гиламга ўхшаб кўзга ташланадиган – қийғос очилган лолақиз-*

ғалдоқлар бор эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ [ингл. nationalisation < лат. *natio*, *nationis* – миллат, халқ] Айрим шахс ёки бирлашмаларнинг хусусий мулки бўлган ер, ишлаб чиқариш корхоналари, транспорт, банк ва б. ларни давлат ёки жамият мулкига айлантириш, давлат ихтиёрига олиш. *Ерни национализация қилиши.*

НАЧОРА *кри. с. взф.* Илож қанча, нима ҳам қила олардик; илож йўқ. *Начора, ҳаёт ниманики тақдим этган бўлса, ўшандан ортиғини қайтиб олмайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга кулоқ сол. *-Начора, бошга тушганни кўз кўрар экан-да, – деди Эргашев.* Н. Сафаров, Оловли излар.

НАША [а. نشہ – кайф, маст бўлиш; мастлик; лаззат, ҳузур қилиш] 1 Поясидан тола, уруғидан ёғ олинадиган баланд бўйли техника ўсимлиги. *Заҳарли гиёҳлардан наша ҳам киши организмига ёмон таъсир қиласди.* Газетадан.

2 Шу ўсимликнинг барги ва поясидан, ширасидан тайёрланадиган, кайф берадиган наркотик модда. *Кийими исқирип бу девона нашани кўп чекиб, мияси айниганидан, оғизга келган гапни қайтармай алжирар эди.* М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари.

Наша қилмоқ Қаттиқ таъсир этмоқ, таажжубга солмоқ; айил ботмоқ. *Аширнинг гапи Ҳўжабековга наша қилди.* Хохолаб кулди. С. Анорбоеv, Оқсой. *Raис ёлғиз қолгач, парткомнинг сўзлари баттар наша қилди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

НАШАВАНД Наша чекишига ўрганиб қолган; банги. *-Шофёрни топдик, ҳозир келади!* – деди Камол ака ва ҳазиломуз: *-Ҳа, намунча нашасидан айрилган нашаванддай бошингиз осилиб қолди?* – деб кулди. О. Ёкубов, Бир фельетон қиссаси.

НАШАВАНДЛИК Наша чекишига беришганлик; бангилик; гиёҳвандликнинг бир тури. *Отам қимлаган шўхлик ўй бўлса керак.* Қимор ўйнаган, улоқ чопган, нашавандлик қимлан.. дейшишади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАШАПОЯ 1 Нашанинг пояси.

2 Наша экилган жой, майдон. *Toғ орасидаги кўз илғамас жойига экилган нашапоя ўйқ қилинди.* Газетадан.

НАШАТИР [р. нашатыр < а. نشادر – аммиак] 1 ким. Аммоний хлорид, рангсиз

кристалл модда, новшадил (техника ва тиббийётида қўлланади).

Нашатир спирт Аммиакнинг сувдаги ўн фоизли эритмаси. *Малоҳат налаткага кириб келганда, врачлар довулдан қўрқиб, ҳушидан кетган онасига нашатир спирт ҳиджатгаётган эйлар.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

2 с. т. Нашатир спирт.

НАШВАТИ Нокнинг сершира, сувли, оч сариқ, қизил ёки сарғиши кўк йирик нави. *Тўғайсари Муртоз узатган нашватини артмаёқ бир тишлади.* Ш. Ҳолмирзаев, Қилқўпrik.

НАШИДА [а. شیده – қўшиқ, мадҳия] поэт. Қўшиқ; тантанали шеър, мадҳия. *Баҳорнинг кўнгилларни аллаловчи нашидаси.* — Кеча газаб билан юмилган лаблар Бугун куйламоқда эрк нашидасин. Ф. Ғулом.

НАШР [а. نشر – тарқатиш, тарғибот; чоп этиш, босиб чиқариш] 1 Босма асар чоп қилиш, чиқариш. *Китобни нашрга бермоқ.* *Нашрга тайёрламоқ.* Нашр этмоқ (қилмоқ).

2 Босма асар. *Фанлар академияси нашри.*

— *Демократия шароитида турфга хил нашрларнинг пайдо бўлишини, шубҳасиз, ҳаммамиз табиий ҳол деб биламиз.* Газетадан.

3 Босма асарнинг ҳар бир чиқарилиши ёки тури. *Китобнинг тузатилган ва тўлдирилган нашри.* Илмий нашр. — Оммавий информацияларнинг қалити бўлган телеграф агентликларининг қон томирлари матбуот нашрларининг ҳамма тармоқларига бориб туташади. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

НАШРИЁТ [а. نشریات – нашр ва тарғибот ишлари] 1 Босма асарлар тайёрлаш ва нашр этиш ишлари, ноширлик.

2 Шундай ишлар билан шуғулланувчи муассаса. *“Фан” нашриёти.* Гафур Ғуломномидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.

НАШРИЁТЧИ Нашриёт ходими, нашриётида ишловчи киши.

НАШРИЁТЧИЛИК айн. ноширлик. *Нашриётчилик кундан кунга қулоч ёймоқда.*

НАШТАР [ф. نشتر] айн. ништар.

НАШЬЯ [а. نشہ – мастилик, кайф қилиш; лаззат, ҳузур (маза) қилиш] поэт. Эстетик лаззат, ҳузур, гашт. *Ҳар ишнинг ўзига яраша нашъаси бор.* — *Далаларнинг нашъасин ўй ичинг билан сурдинг,* ўз бойлигинг ўзингда, ишрат, сағолар қурдинг. Файратий.

Нашъя қилмоқ 1) лаззат олмоқ, ҳузур қилмоқ, гашт қилмоқ; 2) айн. наша қилмоқ

қ. **наша**. Саломнинг гапи боргандарни унга кўпроқ наша қиласа эди. Ҳ. Аҳмар. Ким ҳақ?

НАШЪАЛИ поэт. Роҳат, лаззат, ҳузур бағишиловчи, гаштли. Узоқ вақт жсанг оловларида уйқусиз, ҳатарли кунларни ўтказган бу ўигит учун.. сой бўйлари янада нашъали ва оромбахш туюлар эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

НАШЪУ НАМО [а. نشوونما – юксак ҳузур-ҳаловат] 1 Юқори даражадаги эстетик лаззат, ҳузур, гашт. Ҳаётнинг нашъу намолари. ■ *Хоҳласа* – каклик ови қиласади. Шундай нашъу намо билан яшарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 эск. кт. Тараққиёт, ривож, гуллаш. Ҳаётнинг нашъу намоси адолат нурига боғлиқ. Ойбек, Навоий.

НАЙЛ [а. نعل – тагчарм; енгил оёқ киими; тақа] эск. кт. айн. **нағал**.

НАЙЛАТ с. т. Лайнат.

НАЙМА [а. نفہ – куй, оҳанг, наво] айн. **нағма**. Чигиртканинг чириллаши, кечак ҳашаротларининг наъмаси кучли шамол товуши билан кесилди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

НАЪМАСОЗ Созанда, мусиқачи. *Ғафур* Гулом чинакам устоз, оташин қалбли наъмасоздир. М. Шайхзода, Шеъриятимизнинг байроқдори.

НАЪМАТАК [ф. نعمتک 1 Гули хушбўй ва ҳар хил рангли, меваси ширави, шакли ва ранги ҳар хил, ёввойи ҳолда ўсадиган ёки экма усулда ўстириладиган буталар туркуми (Баъзи турлари тиббиёт, парфюмерия ва фармацевтиканда ишлатилади). *Йигитали қоронгиди тимискаланиб, чапга бурулганда, наъматакнинг тиканли шохлари бехосдан юзига урилди*. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Шу ўсимликнинг қизил доривор меваси. **Наъматак**, қорақанд, зирк, лимон, турп ва бошқа кўп сабзавотларда «С» витамины бўлади. М. Тўйчиев, Витаминларни унумтсанг.

НАЪРА [а. نعره – пингиллаб гапириш; бўкириш] Ларзали, ваҳимали қаттиқ овоз. Бомбардимон кучайгандан кучайиб борди. Унга узоққа отар замбаракларнинг наъраси қўшилди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Кўкрагидан отилиб чиққан қудратли наъра узоқ-узоқларга таралади. С. Анорбоев, Оқсој.

Наъра тортмоқ (ёки урмоқ) Ларзали, қаттиқ товуш чиқармоқ. Сен кетган сўнг бир озроқ уруши қилдим, **Наъра тортуб**, мен ҳам майдонда турдим. «Алпомиш».

НАЎТ [а. نعت – таъриф-тавсиф, васф; мақтov] Мумтоз адабиётда: катта ҳажмли шеърий асарлар бош қисмida келадиган, асосан пайғамбарлар шаънига айтилган мақтovдан иборат шеърий парча.

НАЯКИ [ф. نیاکی] Най орқали чекиши; най билан тортиб чекиладиган. *Наяки қилмоқ*. ■ Уч ўйл ичида у [Мамараим] кирмаган кўча қолмади. Наякини ўрганди, қора дори еди, тақяларга кириб, кўкнори иди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Чапани ўигитлар қиттак наяки қилиб олдишлар-да, хуфтондан оғдириб, Қаънига жўнадилар. Ойбек, Улуғ йўл.

НАҚ [а. نقد – бор, мавжуд, қўлдаги пул] рвsh. 1 Айтилганнинг, кўзда тутилганнинг ўзгинаси; худди, айни. -*Отангизга раҳмат, Юсвали тога!* – деди бошини қўмирлатиб Мели полвон. – *Гапнинг нақ онасини айтдингиз-қўйдингиз!* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қоқ, айни, худди. *Нақ ярим кечада. Нақ шу пайтда*.

3 Оз бўлмаса; деярли. *Нақ ўйқила ёздим*.

4 Роса, обдан. *Баҳорда чунонам қўши тортдикни, жонвор қорабайирни нақ.. терга тушириб юборди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 Бўлмаса, акс ҳолда. [Самоварчи] Товушини баланд қўйиб, ўзича валидир эди: -Хой, аравакаш бола, отингни торт, нақ тезагини дўтпингга солиб бераман! Ойбек, Танланган асарлар.

НАҚАДАР рвsh. Қандай, қанчалик. Элмурод янги мактаб биноси қишилк тарихида нақадар улуғ иш эканлигини, бу улуг ишга озмикўтми ўз меҳнати сингганини ўйлаб, ўзидан-зузи гурурланди. П. Турсун, Ўқитувчи. Тошкент тонготари нақадар гўзал. Гайратий.

НАҚАРОТ [а. نقرات – гоҳ-гоҳ, тақрор-тақрор тақиљлатиш, чертиш] Қўшиқнинг ҳар бир бандидан кейин қайтарилувчи, тақрорланувчи қисми. *Юрагимга ишқинг уругини Билсанг эдинг экканлигини*. Қалбимнинг шўх, соз қўшигининг *Нақароти эканлигини*. Ҳ. Салоҳ.

НАҚБ [а. نقب – тешик, тирқиши; ер ости ўйли] Ер тагидан кавланган йўл. *Мўғуллар аксари ер остидан нақб қазиб, шаҳарга кириб олар, ўз аскарларига дарвозани очиб берар эдилар*. М. Осим, Ўтрор.

НАҚД [а. نقد – қўлда бор, мавжуд пул] 1 Пулини дарҳол тўлаш шарти билан бўлган ёки бўладиган савдо муомаласи. *Нақдга олмоқ. Нақдга сотмоқ*.

2 Кўлда, ихтиёрда бор, фойдаланиш ёки муомалага киритиш учун тайёр. **Нақд пул.** **Нақд қилмоқ.** — Сафохон тўра-чи? Бу зот унинг эзгу ниятини қувватлабгина қолмай, қўлига нақд маблағ ҳам тутқазди! К. Яшин, Ҳамза. -Бўлди, адаш, бўлди! — деди Колянинг олдига борган Қудрат дўпписини осмонга ташлаб. — Рухсат.. арава ҳам нақд! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Сўйма-сой жилиб, ерларни бир-бира га қўша-қўша, ҳозир эллик гектарни нақд қилдик. Ҳ. Назир, Маёқ сари.

3 Аниқ, ҳал бўлган, тайёр. [Фотима:] Үқишига кириши нақдга ўхшайди.. Пешонам қурсин.. сени катта қилиб берганим кам экан, энди боласини ҳам катта қилиб бераман, шекили. А. Қаҳҳор. Асарлар.

НАҚДИНА [а. + ф. نقدینه — бор, мавжуд пул] эск. кт. Нақд пул. Үёлим, энди бозор-ўнчарнинг ҳам пайидан бўлинг.. **Нақдина** пул — ҳам енгил, ҳам қиммат, ҳам яшишишга осон бўлади. Ф. Гулом, Шум бола.

НАҚДЛАМОҚ Нақд қилмоқ, тайёр қилмоқ. Кўмир келган бўлса-я? Эсингни едингми, Қодир, сенга кўмирни нақдлаб турибдими шу тонда, — ўзини ўзи койирди [Қодирхўжа]. — Яна бирон корхона келаётгандир, кутуб олиш керак. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

НАҚДОНА айн. **нақдина.** -Назри нақдана бўлмаса, кўнгил ҳам жойига тушмайди, иш ҳам юришмайди, — деди Ҳожи хола, М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАҚИБ [а. نقیب — бошлиқ, раис] Хива хонлигидаги ҳарбий мансабдор. Расмий қабул маросимларида нақиб хоннинг сўл томонида биринчи ўринда ўтирган.. хазинадан таъминланиб турилган. «ЎЗМЭ».

НАҚЛ [а. نقل — узатиш, ўтказиш; таржима; кўчириб ёзиш; қайта ҳикоя қилиш] 1 Халқ томонидан тўқилган ва авлоддан авлодга ўтиб келаётган оғзаки ҳикоя; ривоят. **Нақлларга, қўшиққа, ривоятларга, Мақолларга, эртакка, ҳикоятларга** Мен умримда жуда кўп қулоқ осибман. М. Шайхзода.

2 Умуман, бирор кимса, нарса ёки унинг тарихи ҳақидаги гап, ҳикоя. -Тўхтанг, мен сизга бу телба аёлнинг нақлини айтис берай, — деди ота.. Ҳ. Гулом, Машъал. Умарқул Тўлқин билан Учқунни икки ёнига ўтқазиб олиб, саёҳатини нақл эта бошлади. Ҳ. Гулом, Машъал.

3 Халқ томонидан яратилган ҳикматли гап. **Халқимизда** «Ҳисобини билмаган ҳамёнидан айрилади» деган нақл бор.

НАҚЛИЁТ [а. نقلیات — анъанавий фанлар; транспорт] эск. 1 Халқ хўжалигининг юқ, одам ва ш. к. ташиш билан боғлиқ бўлган тармоғи; транспорт. **Нақлиёт ширкати.** **Нақлиёт воситалари.**

2 Юқ, одам ташиш. У вақтларда ҳали темир ўйл қурилмаган, шунинг учун нақлиёт фақат тия карвони билан Қизилкўм чўли орқали амалга ошириларди. С. Айний, Эсадаликлар.

НАҚШ [а. نقش — расм, безак; ўйма тасвир, гул] 1 Ўйиб, тикиб, тўқиб ёки бўёқ билан ишланган гул, безак. **Нағис нақшлар** билан безатилган бино. — Гавҳар ойна устига солинган катта бир ўйма нақш олдиди **Маҳкамни тўхтатди**. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 кўчма Кўрк, зийнат. Одам борки, одамларнинг нақшидир, Одам борки, ҳайвон ундан яхшидир. Мақол. — Мехнат бизда шараф, мардлик ишидир, Мехнат фазилатдир, инсоннинг нақши. Э. Раҳим, Янги қадам.

Нақш олма Олманинг рангдор ва қизифиши йўллари бўлган бир тури. Адолат бутунлай ўзгариб кетганга ўхшайди, юзи ойдек тўлиб, нақш олмадек қизариб турибди. И. Раҳим, Чин мухаббат.

НАҚШБАНД [а. + ф. نقشبند] айн. **нақшдор.** Осмонўпар бинолар, нақшбанд маъмурӣ идоралар, ҳашаматли маданият саройлари кўзни қамаштиради. Газетадан. Тўрда нақшбанд арк. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАҚШБАНДИЙЛИК айн. **нақшбандия.** Алишер Навоий нақшбандийлик асосларини қаноат тариқи деб атаганлар. Газетадан.

НАҚШБАНДИЯ [а. + ф. نقشبندیه] Тасаввуфнинг 14-асрда асос солинган тарикатларидан бири. **Нақшбандия**да одамнинг қадри унинг мансаби, бойлиги билан эмас, маънавий комиллиги билан ўлчанади. Газетадан.

НАҚШДОР [а. + ф. نقشدار — нақшга эга, нақши бор, нақшли] Нақш солинган, нақш билан безатилган, нақшланган; нақшли, нақшинкор. Шини шарқча нақшдор ўй, нақшлари эскириб, ранги хираланган, лекин ҳали дикқатни тортарли ҳолда. Ойбек, Танланган асарлар. Бир гал Давлатёр билан Элмурод қишилоқ оралаб кетаётгандарди, бир нақшдор дарвоза очилди-ю, озғин бир ўйигит от етаклаб чиқди. П. Турсун, Ўқитувчи.

НАҚШИН [а. + ф. نَقْشِين – нақшли, нақш билан безатилган] айн. **нақшдор**. Шомга яқин шу нақшин дарвоза тагига “Форд” машинаси келиб тұхтади. Ҳ. Ғулом, Машъял. Қаторасига биридан иккинчисига кирадиган тұртта қатта-кичик нақшин үй олдидә баҳаво бир шийтон. С. Ахмад, Қадрдон далалар. Нақшин нафас ичидә бұлбул тарона құлмас. Ә. Вөхидов.

НАҚШИНКОР айн. **нақшдор**. Нақшинкор үй. Нақшинкор күза. ─ Хонанинг тұрт томонидаги нақшинкор жавонлар китобға лик тұлға әди. О. Ёқубов, Диәнат.

НАҚШКОР [а. + ф. نَقْشِكَار – нақш со- лувчи, нақш ишловчи] 1 айн. **нақшдор**. Олимхон эллиқбошининг күнгелдегидай зиёфат: жиҳозларга бой, гүзәл, нақшкор мәхмөнхонада ұтиради, яна.. донгдор бойвачча билан сұхбат! Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **наққош**. Нақшкор уста.

НАҚШЛАМОҚ Нақш бермоқ, нақш билан безамоқ. Деворларни нақшламоқ. ─ Бу ерда серсавлат бир киши клуб деворини нақшлайтган усталарнинг ҳунарига маҳлиә бұлғыл турады. Газетадан.

НАҚШЛАНМОҚ күчма Сақланиб қолмоқ, мұхрланмоқ. Буларнинг ҳаммаси ғұдак хотираланға нақшланиб қолған бұлса ажаб әмас. К. Яшин, Ҳамза. Бир зұм қарааш билан юракка нақшланған уннинг өзінен өзінен яна күз олдидә жонлантиришга тириши. Ойбек, Танланган асарлар.

НАҚШЛИ айн. **нақшдор**. Саҳни төрроқ, лекин тұрт томони үй-айвонлар билан ұралған ташқары ҳовлидаги нақши.. мәхмөнхонанинг бирида қат-қат шоху күрпачаларда, иссиқ танчага сүқилиб Мирзакаримбай үти- пар әди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАҚШЧИ айн. **наққош**.

НАҚҚОШ [а. نَقْشَ – үймакор; бүёқчи] Нақш ишловчи, безак, гул яратувчи уста. Құзим жимирлаб кетди, Нақшларига қара- сам. Дейдилар: Уста Ширин, Наққошини сү- расам. Қ. Мұхаммадий.

НАҚҚОШЛИК Нақш чизиш, үйиш билан шуғуланувчи соҳа; наққош касби. Ҳозир шаҳарда күплаб күлолчылар қаралғанда наққошлик устахоналар ишлаб турибди. Газетадан.

НАҒАЛ [а. نَعْل – тағчарм, пошна; тақа] Оёқ кийимининг пошнасига ёки тағчармай үчига қоқыладиган тақача. Ботинка наға- лининг күча тошларига урилиб чақыллаши

эшиштілди-ю, Маҳкамнинг хаёли бўлинди. П. Қодиров, Уч илдиз.

НАҒМА [а. نَغْمَ – күй, оҳанг, наво] 1 эск. Күй, оҳанг, наво; мусиқа товуши. Тол шохларини түлдирған паррандалар нағмаси ҳам ортиқчалик қилди. Ҳ. Ғулом, Машъял. [Комил:] Бу хушнуд нағмалардан бенасиб бўлманг, деб атайин уйғотдим, бир эшишиб қолинг! О. Ёқубов, Айтсам, тилим куяди, айтмасам – дилим.

2 Лабда юргизиб пуллаб чалинадиган мусиқа асбоби. Болалар тарқалишади. Қоравой нағмасини чалади.. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

3 күчма салб. Ортиқча қилиқ, хархаша. Э, бу одамнинг нағмаси күпта ўхшаб қолди. Үй-ғун, Хуррият. У [Ибодилла] дорини ишлатдими, бас, турли-туман нағма чиқаради. Ж. Шарипов, Хоразм.

4 күчма с. т. Ортиқча ташвиш, дахмаза, икір-чикир. Түйнинг нағмаси күп бўлар экан.

НАҒМАГАР [а. + ф. نَغْمَگَر – нағма қи- лувчи, нағмачи] шв. Созанда, мусиқачи. Чавандозлар қатта унум қиласы. Қирқ кун-гача узмай түйни беради, Үйинчи, нағмагар – бары келади. «Алпомиши».

НАҒМАЧИ 1 Нағма чалувчи созанда.

2 эск. Умуман мусиқачи.

НАҲ: наҳ урмоқ Әмонлаб қадрини пастга урмоқ, ерга урмоқ, камситмоқ. Камбағал, қашшоқни наҳ уриб келдинг, Бойликнинг до- масин бизларга қилдинг. «Фольклор».

НАҲАЛ шв. Нағал. Аламига чидолмаган бири пошнасига наҳал қоқылған калта құнж- ли этиги билан бошига төпди. В. Фофуров, Бафодор.

НАҲАНГ [ф. نَهَانْ – кит; тимсоҳ] 1 айн. акула, кит. -Заминдорларга қарам бўлғандан кўра, наҳанг оғзига бош сүққан яхши, – деди Абдулқодир ух тортиб. Ойбек, Нур қидириб. Дараҳтлар қоплаган бу оролча бениҳоя дилбар, қирғоқнинг яқинида наҳанглар сузиб юрармиш. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

2 күчма йута юлғич; ўзлаштирувчи. У [Анорхон] наҳанг, сен лаққа.. Раислик мұх- ринг билан бирга ютиб юборади. И. Раҳим, Ихлос. Нағси наҳанг Ашурор ҳаш-паш де- гунча колхознинг жуда күп пулини кам- күстига сарфлаб юборди. Газетадан.

3 айн. балиқ йили қ. балиқ I 3.

НАХВ [а. نحو – томон; чекка, бурчак; синтаксис] эск. айн. **синтаксис**.

НАХОР [а. نهار – туш пайти, кундуз вақти] 1 Кундуз, кундуз кун.

Лайлу наҳор Кеча-кундуз. Сени соғинганда лайлу наҳорлар, Остона тубида бўлдим интизор. Т. Тўла.

2 Тонг ёришган пайт; эрта тонг. **Коҳзоз** хазиначисин қўли-қўлига тегмас, Танда каби уланур оқшомига наҳори. Ф. Ғулом. Қўз тутади далада баҳор.. Кутмакдадир эл турраб наҳор. Ҳ. Олимжон. Бўри ўғлини наҳорда уйқудан уйғотиб, тужум ютқизди. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

3 кўчма Эрта нонуштадан олдин, нонушта қилмай, оч қоринга. **Наҳор юрмоқ**. **Наҳорга дори ичмоқ**.

НАХОРИ айн. **наҳорлик**. [Гулжон:] Жиндак наҳори қилайлик, шояд ҳордиқларингиз чиқса. Ҳамза, Паранжи сирлари.

НАХОРИЙ сфт. Наҳорга хос; наҳордаги. Қай томон боқар бўлсан, Бу тириклик бобигда Баҳорий ишқлиги **Наҳорий тиниқлик** бор. Э. Воҳидов, Мұхаббатнома.

НАХОРЛИК Эрталабки овқат; нонушта. Эрталаб Аҳмад Ҳусайн бир пиёла чой ва бир бурда чапати билан наҳорлик қилиб, ўрнидан турди. Ойбек, Нур қидириб.

НАХОТ(КИ) юкл. Сўроқ ва таажжуб-шубҳа маъносини билдиради. **Наҳот ўғлимга ўшандок қаттиқликни право кўрсан!** А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Сифат буви:] Айланай, қизим, наҳотки бошингга давлат қуши қўнса-ю, уни калтак олиб, ўзине қувласанг! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НАХР [а. نهار – дарё] эск. кт. айн. **дарё**. Ёвнинг умидлари совриди кўкка, Сен кечиб ўтганда Одер наҳридан. Жаҳоннинг тақдиди тўғри ҳал бўлди, Сен мағрур ўтганда душман шаҳридан. Ўйғун. Қулогимга номинг кирганда, Қумлик каби ташна боқурман. Сенинг жаннат водийлариндан **Наҳрлардай тўлиб оқурман**. Ҳ. Олимжон.

НАХРА Девор туйнуғи. **Пахса деворнинг наҳрасидан хотин кишининг боши кўринди**. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. **Холдорхон жавоб куттмай, тешани олиб югуриб кетди**. Кейин тирмасиб чиқиб, теша билан девор тенасидан наҳра очди. С. Зуннунова, Гулхан. Эрталаб ҳовли супураётган келинойиси девор наҳрасига ҳайрон бўлиб қараб турганда,

Моҳидил кўзини қисиб қўйди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

НАҲРУЛҲАЁТ [а. نهر الحيات – тириклик дарёси] эск. кт. Ҳаёт дарёси. **Мана, Туямўйин!** Бунёд бўлади Улкан наҳрулҳаёт ва нур чашмаси Ф. Зоҳид, Туямўйин кўшиғи.

НАҲС [а. نفس – бахтсизлик; мусибат; омадсизлик] 1 **Ғусл қилмаган, нопок**.

Наҳс босган ёки наҳеда қолган Ғусл қилмаган, ювуқсиз ҳолатли. -Менинг ҳолимга раҳм қилинг, хўжайин! -Сен наҳеда қолгансан. Сенга ёрдам қилишининг фойдаси ўйқ. С. Айний, Доҳунда. Чолнинг газаби тутақди. Ўғлини “шумқадам, наҳс босган”, деб сўқди. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 сўқ. Ифлос, нопок; разил, палид. -Бўлиб қолдинг, наҳс! – дейди Мирвали банги, – етти отангнинг ўраси ҳам бунчалик буғдоини кўрмаган. А. Қодирий, Обид кетмон. Ўйқ бўл, наҳслар, шумғиялар! Ҳамза.

3 кўчма с. т. Иши олдинга босмаган, юришмаган. [Мулладўст:] Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қилган, ўшанинг учун эллик тўртга кирибманки, иқболим наҳс, фалокатдан сира ажралолмайди. Ҳамза, Майсарапнинг иши.

НЕ сўр. олм. 1 Нарса-предмет ҳақида сўроқни ифодалайди; нима? Сенга не бўлди?

■ Энди сенга нелар айтайин? Ҳ. Олимжон. Не дейди сенинг ўсган ерингни? «Гўрўғли».

2 Белги ҳақида сўроқни билдиради; қандай? Не айби бор?

3 Маъно кучайтириш учун қўлланади. Акам содда дехқон ўигитга ўҳшайди, содда бўлгани яхши. Негаки, шумларнинг қўлига тушиб, не балоларга гирифтор бўлдим. Ойбек, Танланган асарлар. [Қодирқул:] Мен учун не баҳти кундирки, тўрамиз қоронги кулбамини ёритдилар! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НЕАНДЕРТАЛЛАР [нем. ибтидоий одам қолдиқлари дастлаб (1856 йил) қазиб то-пилган Неандертал (Германия) водийиси номидан] Инсоният тадрижий тараққиётida питекантроп билан ҳозирги одам ўртасида жой эгаллаган қадимги қазилма одам тури. Осиё, Ўрта Осиё ва Африкада топилган неандерталларнинг бўйи учча баланд бўлмаган. Газетадан.

НЕВАРА айн. **набира**. Келинлар далада, неваралар боғча ва яслида, ҳовли жимжит. И. Раҳим, Чин мұхаббат.

НЕВАРА-ЧЕВАРА Набира(лар) ва чевара(лар). *Бу файзли хонадонга ўйғилган ўғил-қызлар, невара-чеваралар катта ҳовлини лиқ тұлғатиб ўтиришибди.* Газетадан.

НЕВР-, НЕВР(О)-, НЕЙРО- [юн. neugon – томир, нерв] *Ўзлашма байналмилад құшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг нервларга, нерв системасига алоқадорлигини билдиради (мас., *невроз, неврология*).*

НЕВРАЛГИЯ [невр.. + юн. algos – оғриқ] тиб. Нерв ёки унинг бирор қисми бўйлаб тарқаладиган кучли оғриқ.

НЕВРАСТЕНИЯ [невр.. + юн. astheneia – заифлик, толиқиши] тиб. Нерв системасининг узоқ вақт ақлий ёки эмоционал зўриқиши, руҳий изтироб, физиологик етишмовчиликлар (мас., тўйиб ухламаслик ва овқатланмаслик каби) натижасида келиб чиқадиган касаллик.

НЕВРОЗ [қ. *невр(о)-*] тиб. Узоқ вақт давом этган оғир ички кечинмалар, руҳий изтироблар таъсирида пайдо бўладиган асабий-руҳий касалликларнинг умумий номи. *Умумий невроз. Юрак неврози.* ■ *Невроз эса барча асаб касалликлари орасида сабаби аниқ хасталик саналади.* «Фан ва турмуш».

НЕВРОЛОГ Неврология мутахассиси, нерв системасини ўрганувчи шифокор.

НЕВРОЛОГИК Неврологияга, нерв касалликлариға оид. *Неврологик клиника.*

НЕВРОЛОГИЯ [невр(о).. + юн. logos – фан, таълимот] тиб. Нормал ва патологик ҳолатдаги нерв системасининг тузилиши ва фаолиятини ўрганувчи фан.

НЕВРОПАТОЛОГ Невропатология мутахассиси, врачи.

НЕВРОПАТОЛОГИЯ [невр(о).. + патология-] *Тиббиётнинг нерв системаси касалликларини, уларни даволаш ва олдини олиш чора-тадбирларини ўрганувчи бўлими.*

НЕГА сўр. олм. 1 Ҳаракат ёки ҳодисанинг сабаби ҳақида сўроқни ифодалайди; нима учун? *Қани, ростини айт-чи, нега қўйним-сизсан?* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Риторик сўроқ гапларда сўзловчининг айтилган, бўлиб ўтган ёки кўзда тутилган ҳаракат, ҳодиса ва ш. к. ларга салбий (аф-сусланиш, ачиниш) муносабатини билдиради. *Fam, қўрқув титроти билан эзилган Гулнор кўрпага ўралиб ўйлади: Нега кечакочмадим?* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен*

айттаман, болам, қўлумдан шунча иш келар экан, даданг ҳаёт вақтида нега “берсанг – ейман, урсанг – ўламан”, деб ўтирган эканман! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НЕГА денг (ёки десанг) Чунки, сабаби шуки, негаки. *Маслаҳатга ҳаммаси чаққон. Нега десанг, маслаҳатгёйлик осон нарса-де: тили қимирлайди, холос.* Ойбек, Танланган асарлар.

НЕГАДИР гум. олм. Ҳаракат ёки ҳодиса сабабининг ноаниқлигини билдиради; нима сабабдандир, нима учундир. *Негадир бу кишининг ўзи ҳам, совғаси ҳам Навоийга ёқмаган эди.* М. Осим, Сеҳрли сўз. *Отабек тасдиқ ишорасини бергач, негадир бир энтиқиб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НЕГАКИ сабаб боғл. Сабаб шуки, чунки. *Негаки, ҳозирда менинг кўз ёшларимгина эмас, бутун борлиғим сиёҳдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Яхши ишласам, албатта, чақки бўлмайди.* *Негаки, булар қариндошларим, ҳаммадан юлсалар ҳам, мендан юлмаслар.* Ойбек, Танланган асарлар.

НЕГАТИВ I [лат. negatīvus – манфий, салбий] *фото, кино 1* Оқ ўрнига қора, қора ўрнига оқ бўлиб тушган фототасвир ва шундай тасвир туширилган пластинка ёки плёнка; зид. *позитив.* *Негативдан позитивга сурат кўчирмоқ.* *Негативни сақлаб қўймоқ.*

2 сфт. Оқ ўрнига қора, қора ўрнига оқ туширилган; шундай фотосурат олиш учун ишлатиладиган. *Негатив сурат.*

НЕГАТИВ II сфт. Тескари, акс мазмундаги; нотўғри, яроқсиз (маялумот, ха-бар, гап-сўз). *Негатив маълумот.* ■ ..ан-жуманда ҳаётнинг негатив ҳодисалари очиб ташланди.. Газетадан.

НЕГИЗ I Бирор нарсанинг ҳамма устки қисмларини тутиб, кўтариб турадиган остики қисми; пойдевор, фундамент. *-Албатта, янги усулда, – дейди Берди татар, – негизи ўн қаторча пишиқ ғиши, юқориси хом ғиши.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Бирор нарсанинг асосини ташкил этган омил; база, асос. *Ўзбекистонда чорвачиликни саноат негизида ташкил этиши борасида кўп ишлар қилинди.* Н. Мавлонов, Қорамолчилик. *Хужайра ҳар қандай организмнинг негизи ҳисобланади.* Газетадан.

3 тли. Сўзнинг асосий маъносини билдирувчи, сўз ўзгартувчи қўшимчалар олмаган қисми. *Негиз ва қўшимча.*

НЕГОВ Қовоқни ўйиб ясалган идиш. *Саидий неговда анҳордан сув олиб ичди.* А. Қаҳҳор, Сароб. Ўзим ҳам озиб кета бошладим. *Бурни осилиб, негов қовоқдек бўлиб кетди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

НЕГР [исп. negro < лот. niger – қора] қ. негрлар. *Негр ҳалқи. Негр аёл.*

НЕГРЛАР Қора ирққа мансуб одамларнинг кўп тилларда қабул қилинган номи; Африканинг туб аҳолисини ташкил этувчи қора танли ҳалқ; занжи; ҳабаш.

НЕДИР гум. олм. Нарса ёки ҳаракат ноаниқлигини билдиради, нимадир. *Кумуш меҳмонхонага киргандан сўнг ҳам, терсайиб, токчалардан недир ахтаргандек юрина бошлиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НЕЙЛОН [ингл. nylon] Табиий ипакдан ҳам пишиқ ва мустаҳкам сунъий тола ва шу толадан тўқилган газлама. *Товони қора нейлон пайтоқ чиқибди, ҳай қизлар, ким кўрди?* А. Мухтор, Туғилиш.

НЕЙРОАНАТОМИЯ [нейро.. + анатомия] Анатомиянинг нерв система шакли ва тузилишини ўрганадиган бўлими.

НЕЙРОДЕРМИТ [нейро.. + юн. derma – тери] тиб. Терининг руҳий-асабий изтиробларга боғлиқ ҳолда ривожланиб кучайиб борадиган, унинг қишишиши, юза қатламишинг қалинлашиши билан намоён бўладиган касаллиги.

НЕЙРОЛИНГВИСТИКА [нейро.. + лингвистика] Марказий нерв системасида муайян нутқий ифодаларни шакллантириш, бошқаларидан фарқлай олиш ва ш.к. билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи илм соҳаси.

НЕЙРОХИРУРГИЯ [нейро.. + хирургия] Хирургия (жарроҳлик)да: нерв системасининг жарроҳлик йўли билан даволанадиган касалликларини ўрганувчи соҳа. *Мен анча вақт Тошкент вилоят бирлашган касалхонасининг нейрохирургия бўлимида даволандим.* Газетадан.

НЕЙТРАЛ [лот. neutralis – на унга, на бунга мансуб; бетараф] 1 Уруш қатнашчиларининг бирортасига ҳам қўшилмайдиган, бетараф. *Нейтрал давлатлар.*

2 Ҳалқаро битимга асосан, ҳарбий тўқ-нашувлар ва ҳарбий куч тўплаш ман этилган. *Нейтрал зонадан ўтиб, сойга тушдим. Атрофга кўз ташласам, нарироқда шерикларим кўринди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

3 ким. Кислотали реакция ҳам, ишқорли реакция ҳам бермайдиган. *Нейтрал эритма.*

НЕЙТРАЛИТЕТ [нем. Neutralität < лот. neutralis – бетараф, у ёки бунга тегишли бўлмаган] 1 Бошқалар тортишувига, жанжалига аралашмаслик.

2 ҳуқ. Давлатларнинг ҳалқаро-хуқуқий ҳолати: уруш пайтида – урушда иштирок этмаслик, тинчлик пайтида – ҳарбий уюшма ва иттифоқларига қўшилмаслик. *Панама каналининг доимий нейтритети ва ундан фойдаланиши ҳақидаги Америка-Панама шартномаларига кўра, АҚШ Панама билан биргаликда канал нейтритетига кафолат беради.* Газетадан.

НЕЙТРАЛЛАМОҚ 1 Нейтрал, бетараф қилмоқ. *Армияни нейтралламоқ. Давлатни нейтралламоқ.*

2 ким. Ишқор таъсирида эритманинг кислоталик хусусиятини ёки кислота таъсирида ишқорлик хусусиятини йўқотмоқ.

НЕЙТРАЛЛАНМОҚ Нейтралламоқ фл. ўзл. н. *Нейтралланиши реакцияси (ким).*

НЕЙТРАЛЛИК айн. **нейтритет.** Австрияниг нейтралликни сақлаши ҳақидаги мажбурияти бугунги кунда ҳам ўз кучида. Газетадан.

НЕЙТРОН [ингл. neutron < лот. neutrum – униси ҳам, буниси ҳам эмас] физ. Электр жиҳатдан нейтрал (электр заряди нолга тенг) элементар зарра; атом ядросининг таркибий қисми. *Илмий тадқиқот реакторларидаги қадар кўн уран сарф қўлмасдан юқори даражада нейтрон оқимини ҳосил қилиши мақсадага мувоғидир.* «Фан ва турмуш».

НЕК [ф. نیک – яхши] сфт. кт. Яхши, хайрли. *Бу боланинг қадами нек бўлгани отидан маълум.* Буни сотиб олсангиз, уйингизга унинг қадами билан бирга неклик киради. С. Айний, Куллар.

НЕКБАХТ [ф. نیکبخت – баҳтли, омадли, баҳти кулган] кт. Толеи баланд, баҳтли. *Бир намхуш, ёлғизоёқ дала йўлин бошида Мен некбахт турар эдим бемисл ният билан.* Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.

НЕКБИН [ф. نیکبین – яхшиликни кўрувчи] кт. Ҳар нарсани яхши томондан кўрувчи, келажакка ишонувчи; оптимист. *Унинг тақдирни ҳақида энг некбин бўлган Ҳайдар ҳожи, энди бадбинликка тушиб, хатлар ёзади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

НЕКИ эск. айн. **нимаки**. [Навоий:] Хало-
йиқ нағыйидур ҳар неки билдик, Халойиқ билса-
бас, ҳар неки қилдик. Уйғун ва И. Султон,
Алишер Навоий. Мен неки деган бўлсам, кўнг-
лимдагини дедим, неки ёзган бўлсам, кўрган-
биганимни ёздим. С. Сиёев, Ёргулик.

НЕКЛИК Яхши хусусиятга эгалик, ях-
шилик. Кексалар бирон кишига неклик ти-
ламоқчи бўлсалар: «Болаларинг орзусини кўр,
тотганинг тўйга, яхшиликларга буюрсин!» –
дайишади. Н. Сафаров, Оловли излар.

НЕКРОЗ [юн. nekros – ўлик, ўлган] тиб.
биол. Тирик организмдаги бирор аъзонинг,
унинг тўқима ёки ҳужайраларининг ўлиши,
жонсизланishi.

НЕКРОЛОГ [юн. nekros – ўлик, ўлган +
logos – сўз, нутқ] Бирор шахснинг вафоти
муносабати билан унинг ҳаёти ва фаолия-
тига бағишилаб ёзилган мақола, таъзиянома.
Некролог эълон қўлмоқ.

НЕКТАР [юн. nektar] 1 Юнон мифоло-
гиясида: худо (маъбуд)ларнинг абадий ҳаёт
ва ёшлик ато этувчи илоҳий ичимлиги.

2 бот. Гулнинг шираси, гулшира. Ўсим-
ликлар доривор моддалар манбаидир. Шундай
моддалардан бири гул нектаридир. «Фан ва
турмуш» Асалари ўн минг гулга қўниб, бир
граммдан нектар тўплайди. Газетадан.

НЕКҚАДАМ [ф. + а. نیکقادم – қадами
кутлуг] кт. Бахт келтирувчи, шарофатли
(одам ҳақида). Гуломжон aka некқадам ин-
сон, у қаерга, қайси хўжаликка раҳбар бўлиб
борса, ўша жой гуллаб-яшнайди. Газетадан.

НЕМИС [қад. р. немец – гўлдираб, но-
аниқ гапириувчи, соқов; ажнабий] қ. **немис-
лар**. Немис тили. Немис ҳалқи. Немис аёл. ■
Шу-шу бўлди-ю, немис тилини ўрганишга
ҳаракат қилди. Бироқ бир неча ой меҳнат
қилгандан кейин эшитсанки, Шекспир немис
эмас, инглиз экан. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

НЕМИСЛАР Германиянинг туб аҳоли-
сини ташкил қилувчи ҳалқ.

НЕМИСЧА 1 Германияга, немис ҳал-
қига, унинг алифбоси, тили, адабиёти ва
маданиятига оид. Немисча ёзув.

2 Немис тили. Сиз немисча(ни) билав-
сизми? Немисча гапирмоқ. ■ Бу ўртогим
немисча билар экан, ҳозир жуда мавриди
келганга ўхшаб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин
юлдуз.

НЕ-НЕ Кўп ва хилма-хил; қанчадан-
қанча. Маллахондан бери яшайман, болам, не-

не хонларнинг, не-не бекларнинг отларини
кўрганман, не-не отлар ўз қўлимдан ҳам ўт-
ган. Аммо, бу отжон экан. Ойбек, Танланган
асарлар. Улар не-не хатарли жанда Бирга
ўтга кирди ёнма-ён. З. Обидов.

НЕНЕЦ қ. **ненецлар**. Ненец ҳалқи. Ненец
тиши. Ненец аёл.

НЕНЕЦЛАР Россия Федерациясининг
Архангельск ва Тюмень вилоятлари ҳамда
Красноярск ўлкасида яшовчи ҳалқ.

НЕО- [юн. neos – янги] Ўзлашма бай-
налмилад қўшма сўзларнинг биринчи қисми
бўлиб, «янги, янгича» деган маънони бил-
диради.

НЕОДИМ [лот. neodium < нео.. + юн.
didymos – қўшалоқ, эгизак] Менделеев
даврий системасининг III гуруҳига мансуб
кимёвий элемент; оч қулранг металл.

НЕОКОЛОНИАЛИЗМ [нео.. + коло-
ниализм – мустамлакачилик сиёсати < лот.
colonia – манзилгоҳ] Жаҳоннинг саноати
ривожланган мамлакатлари томонидан
Осиё, Африка ва Лотин Америкасидаги
ривожланаётган мустақил мамлакатларга
нисбатан қўлланаётган, ҳуқуқий жиҳатдан
тент бўлмаган иқтисодий ва сиёсий муно-
сабатлар тизими; янгича мустамлакачилик
сиёсати.

НЕОЛИТ [нео.. + юн. lithos – тош] археол.
Тош асрининг энг кейинги даври. Дастлабки
сопол буюмлар неолит даврига мансуб бўлиб,
бу давр археологик ёдгорликлари дастлаб
Ўзбекистоннинг Хоразм, Қўйи Зарафшон
воҳаларида топилган. «Фан ва турмуш». Яхё
Гуломов экспедициясининг.. қидибувлари
натижасида тадқиқ этилган неолит ва
бронза даврига мансуб ёдгорликлар ҳайра-
томуз қашфиётлардан эди. Газетадан.

НЕОЛИТИК Неолитга оид. Сергей Пав-
ловичнинг кўп ишлари Ўрта Осиё, Қозогистон
ва ҳатто қўшни мамлакатларнинг нео-
литик ёдгорликларини текширишида турткы
бўлиб ҳисобланди. И. Жабборов, Кўхна ха-
робалар сири.

НЕОЛОГИЗМ [нео.. + юн. logos – сўз]
тиши. Тилда турли эҳтиёжлар натижасида
янгилан пайдо бўлган сўз ёки сўз бирикмаси.
Тил ривожланган сари неологизмлар билан
бир қаторда окказионал неологизмлар ҳам
вужудга келади. «ЎТА».

НЕОН [лот. neon < нео..] Менделеев дав-
рий системасининг 0 (нолинчи) гуруҳига

мансуб кимёвий элемент; ҳаво таркибидаги бўладиган рангсиз ва ҳидсиз газ (электр лампочкалари, сигнал, реклама ва ш. к. ёритиш асбобларини тўлдириш учун ишлатилади). *Неон лампа.* — Неон чироқлари нурида залда гужғон ўйнаётган болалар худди аквариум ичидаги юрган балиқларга ўхшаб кўринади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

НЕОФАШИЗМ [нео.. + фашизм] Ўзининг аниқ шиорлари ва фаолият усулларини ҳозирги замонга мослаб ўзгартирган, лекин ғоявий-сиёсий асосини, қонун-қоидаларини сакълаб қолган фашизм.

НЕПТУН [лот. Neptunus — қадимги рим мифологиясида: денгизлар маъбуди, худоси] Куёш системасининг Куёшдан кейин сакъизинчи ўриндаги катта сайёраси.

НЕПТУНИЙ [лот. neptunium < Нептун сайёраси номидан] Менделеев даврий сис-темасининг III гуруҳига мансуб, табиий ураннинг парчаланишидан ҳосил бўладиган кумушсимон радиоактив кимёвий элемент.

НЕРВ [юн. neugon — томир, тола] *анат., физиол.* Бош мия, орқа мия ва нерв тугунларини гавданинг бошқа аъзо ва тўқималари билан боғлайдиган, асосан, нерв толалари тугунидан иборат мураккаб анатомик тузилма ва уларнинг ҳар бири; асаб. *Кўриш нерви. Ҳаракатлантирувчи нервлар. Нерв системаси. Нерв тўқималари.* — Тенки қасаллигида айрим ҳолларда нерв системасида ҳар хил ўзгариш бўлиб, енгил ўтадиган менингит ҳам бўлиши мумкин. «Саодат».

НЕСТ-НОБУД [ф. نست — мавжуд эмас, йўқ + نابود — мавжуд эмас, йўқ қилинган]: нест-нобуд бўлмоқ Бекорга йўқ бўлиб кетмоқ; нобуд бўлмоқ. *Ҳосилнинг нест-нобуд бўлишиига йўл қўйилмайди. Неест-нобуд қилмоқ* Бекорга йўқ қилмоқ; нобуд қилмоқ. Олтиндан ҳам қиммат «оқ олтин» ўз вақтида ва нест-нобуд қилинмай йигиб-териб олиниди.

НЕТАЙ поэт. Нима қилай, начора. *Азиз дўстлар, нетай, баҳти қаро бўлганга йиглайман, Азизимдан тирик, ўлмай жудо бўлганга йиглайман.* Ҳамза, Паронжи сирлари.

Сўрамай-нетмай 1) сўрамай-суриншишимай; 2) сўроқсиз, бесўроқ.

НЕТОНГ поэт. Не ажаб. *Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз, Ўзай бўлсак, нетонг, соглар орасида.* А. Орипов, Руҳим.

НЕТТО [итал. netto — соф; ҳақиқий] Маҳсулотнинг ўров-идишиз соф оғирлиги; зид. брутто. *Нетто* — беш килограмм.

НЕФРИТ I [юн. perphros — буйрак] тиб. Буйракнинг, энг аввало, буйрак тугунчаларининг яллигланиши.

НЕФРИТ II мин. Яшил ёки оқ рангли тигиз кристал минерал (Нефритнинг майдада тошлари буйрак шаклида бўлганлигидан ушбу минерал шундай аталади).

НЕФРОЛОГ Буйрак касалликларини ўрганувчи мутахассис, шифокор.

НЕФРОЛОГИЯ [юн. perphros — буйрак + logos — фан, таълимот] Тиббиётнинг буйракнинг тузилиши ва фаолияти, касалликлари, уларнинг олдини олиш чора-тадбирлари каби масалаларни ўрганувчи бўлими.

НЕФТЧИ Нефть саноати ишчиси, мутахассиси.

НЕФТЬ [турк. neft < ф. نفت] Ёнилги сифатида ишлатиладиган ва турли маҳсулотлар (мас., керосин, бензин) олинадиган кўнғир ёки қора ёғсимон, энг муҳим қазилма; суюқ минерал модда. *Боку нефти. Нефть билан ишлайдиган двигатель. Нефть саноати.* — Нефть ва газ бизнинг асримизда энг зарурӣ энергетик хомашё бўлиб қолди. «Фан ва турмуш».

НЕЧА сўр. олм. 1 Сон-миқдор ҳақида сўроқни билдиради; қанча? *Костюм неча сўм туради? Соат неча бўлди? Заводда неча ўйл ишиладингиз? Бир неча одам. Бир неча вақт. Фарғонага неча марта боргансиз?* Мен буни сенга неча марта айтдим! — Хон жанобларидан сўрайдирган бир неча тилакларим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳис-ҳаяжонни билдирувчи гапларда миқдорнинг сон-саноқсизлигини, кўплигини билдиради. *[Холмат:] Мен сизнинг ишқингизда неча ўйлдан бери куйиб юрибман-а.* Энди бундан ортиқ чидашга ҳеч тоқатим йўқ. Ҳамза, Танланган асарлар. *Поезд неча соат йўл юргандан кейин ана шу бекатчаларнинг бирига келиб тўхтади.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

НЕЧА-НЕЧА Бир неча, анча-мунча, кўп. *Тўйга неча-неча эркак ва аёл келиб кетди.*

— Сиддиқжонни.. колхозга тортишига нечача ҳаракат қилди: тушунтириди, ваъда берди, яхши гапириб ҳам кўрди, ёмон гапириб ҳам кўрди — фойдаси бўлмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НЕЧАНЧИ сўр. олм. Предметнинг тартиб ўрни ҳақидаги сўроқни билдиради. *Нечанчи синфда ўқийсиз? Нечанчи қаватда турасиз?*

НЕЧИК 1 сўр. олм. Белги ҳақидаги сўроқни билдиради; қандай?, қанақа? Сизни нечик шамол учирди? — Кулоқ солгин, нодон қўзим, сўзимга, *Нечик энди айшу ишрат айлайн? «Равшан».*

2 гум. олм. Сабаб ҳақидаги сўроқни билдиради: нима учун? нима сабабдан? *Шу кечаси нечик унда бўш вақтларини бундан сўнг ёзиш-чизиш ишига сарф қилиш фикри қўзғалди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

Ҳар нечик Ҳар қалай, ҳар ҳолда. Ҳар нечик, иш дуруст бўлиб қолди.

НЕЧИЛАМЧИ айн. нечанчи. Раис бува, калиши нечиламчи эди? Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

НЕЧОВ сўр. олм. Шахс, киши сони, миқдори ҳақидаги сўроқни билдиради. *Сизлар нечов? — От сурин бу майдон ичра туарман, Сендаи нечовларнинг додин берарман. «Ширин билан Шакар».*

НЕЧОГЛИК рвши. 1 Нақадар, қанчалик, қандай. *Ишнинг нечоглиқ қўйинлигини билсанг эди. Кўрдингми, нечоглиқ ҳушёр бўлиш керак. — Нечоглиқ ўзини қаттиқ ушлаган Кумуш ҳам сирини яшира олмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 боғл. взф. Миқдор, даража мазмунидаги гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қиласди, бунда эргаш гапнинг кесими шарт майли шаклида бўлади. *Ҳожининг бу сўзи Ўзбек ойимга нечоглиқ ёққан бўлса, Отабекни шу қадар ерга қаратган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НЕЧТА сўр. олм. Дона, миқдор ҳақидаги сўроқни билдиради. *Нечта китобинг бор? — Арава бордими? — деди Ўрмонжон каттакон рўмлочаси билан юзини, бўйини артиб. — Нечта арава борди?* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НЕЧУК с. т. Нечик? қандай, нима учун? Аҳволингиз нечук? Нечук, шуни ҳам билмайсиз? — Ҳеч кимдан садо чиқмади. Ҳамма, нечукдир, ўнгайсизланар, қимтинар, ерга қарап эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

НЕЧУККИМ эрг. боғл. эск. Негаки?, чунки, сабабли. *Хусусан, бундан сўнг дим сара бўлғай, нечукким, бугун кулбай вайронамга Авазим ташриф буюорди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НЕЧУН Нима учун?, нима сабабдан?, нега? *Мен нечун севаман Ўзбекистонни, Тутротин кўзимга айлаб тўтиё.* А. Орипов, Юргим шамоли.

НЕЬМАТ [а. سعْت – бахтили, фаровон ҳаёт; инъом, ҳадя] 1 Табиат инъом этган егулик нарсалар; ноз-неъматлар. *Ширин меваларга ўрганган оғизларига бу ернинг нордон неъматлари ёқмади.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Эзгу иш, яхши нарса. *Бўлакка неъмати васлинг фаровон айладинг кетдинг.* Муқимий. Мана, илм қандоқ азиз неъмат. *Дунёда шимдан ортиқ ҳам лаззатли ширин неъмат борми?* Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Неъмат (эркаклар исми).

НЕҚАДАР айн. нақадар. Лекин мени отмадинг ўтга, *Неқадар яхшисан, ёшлигим!* Р. Парфи, Кўзлар.

НИВЕЛИР [фр. niveler – тўғриламоқ, бараварламоқ < niveau – ватерпас, шайтон] геод. Ернинг паст-баландлигини бирор нуқтага нисбатан ўлчайдиган геодезик асбоб.

НИВЕЛИРЛАШ Геодезик ўлчашнинг бир тури; ер сатҳи нуқталари баландликларини бирон-бир танланган нуқта ёки денигиз сатҳига нисбатан аниқлаш, белгилаш.

НИВЕЛИРОВКА қ. нивелирлаш.

НИВЕЛИРОВКАЧИ Нивелирлаш ишларини бажарувчи мутахассис.

НИГИЛИЗМ [лот. nihil – ҳеч нима, ҳеч нарса] 19-аср рус ижтимоий тафаккурида мавжуд ижтимоий ҳаёт шакли ва ахлоқий нормаларни, маданий мерос ҳамда идеалларни инкор этишдан иборат оқим.

НИГИЛИСТ Нигилизм тарафдори.

НИГИЛИСТИК Нигилизм ва нигилистга оид. *Нигилистик қарашлар.* — Маданий меросга нигилистик муносабат санъат ва бадиий адабиётга юзакиларча ёндашишдан келиб чиққан эди. Газетадан.

НИГИН [ф. نگین – узук; узукка кўйилган қимматбаҳо тош] фольк. айн. узук. Энди Равшанбек кўзининг ёшини артиб, шундай нигинга қараса, нигиннинг юзида хати бор. «Равшан».

НИГОР [ф. نگار – ёзувчи, ёзиб олувчи; севикли, гўзл; тавсиф] 1 Севгили; гўзал. Кўнглида ёжे нигори келади, ҳаётбахш узори уни баҳтиёр қиласди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ёнимда бўлсанг, нигор, жонни айлардим нисор. Ё. Мирзо.

2 Нигор (хотин-қизлар исми).

НИГОРОН [ф. نگاران – севимли, гўзал ёр] Зориқиб-толиқиб, интизор бўлиб кутувчи. *Нигорон кўзлар. Нигорон бўлмоқ.* — *Ҳаёт шохлар орасида нигорон бўлиб ўтирган ёрини кўрди-ю, қалбида оғир чўккан дардлари тарқалгандай, шукроналик билан жилмайди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

НИГОХ [ф. نگا – қараш, назар, кўз қараси] Кўз қараши; назар, боқиш, қараш. *Лаъли қўлига гугурт олиб, газни ёқаркан, унга зимдан қараганди, ихтиёрсиз равишда нигоҳлар яна тўқнашиди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Майна бу бошлиқларга рўймолини сал кўтариб, бир нигоҳ ташлади.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

НИГОХБОН [ф. نگاهبان – қараб турувчи, қоровул] Қараб турувчи, бошқариб турувчи. *Бўлмас обод эл, адолатли нигоҳбон бўлмаса, Бир-бираға меҳру шафқатли қадр-дон бўлмаса.* Ҳабибий.

НИГРОЛ [лат. niger – қора + ol(eum) – ёғ, мой] Ёғли гудрон; механизмларни ёғлаш учун ишлатиладиган, нефтдан олинадиган қовушқоқ суюқлик.

НИГУН [ф. نگون – ағдарилган, тўнта-рилган] Тескари. *Авлодим толеи нигун эмас, бас, Юрт деса, жонидан кечади ҳар дам.* Б. Бойқобилов.

НИДО [а. انداد – хитоб, мурожаат; даъват, чақириқ] кт. 1 Бирор кайфиятни, ҳис-тўйғуни ифодаловчи овоз, товуш. *-Қаёқданам бу балога ўйлиқдим, уф-ф, – Хўжабековнинг кўкрагидан тубсиз пушаймон нидоси узилиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ҳайқириқ, айтилган фикр. *Бухорий харсангтош ётқизилган айланма кўчалардан борар экан, кўнглида бир нидо бор эди: «Менинг тинчгина ишлашимга имконият бермаётирлар!»* Мирмуҳсин, Меъмор.

З эск. Ҷақириқ, даъват, ундов.

НИЁЗ [ф. نیاز – эҳтиёж; илтимос, ўтич; ваъда; тухфа, ҳадя] 1 эск. кт. Ёлвориш, ўтиниш. *Мен бандайи бечора дуо бирла ниёзин Оламнинг амири, шоҳи давронима айтинг.* Ҳ. Фулом, Машъал.

2 кам қўлл. Ҳайр-садақа.

3 Ниёз (эркаклар исми).

НИЗО [а. نزاع – баҳс, тортишув; жанжал, тўқнашув; кураш] Ўзаро келишмовчилик ёки қарама-қаршилик, душманлик, адоват орқасида туғилган ҳолат, муносабат;

ихтилоф, нифоқ. *Давлатлар ўртасидаги низолар. Миллий низолар. Низо уругини сочмоқ.* — *Мусулмонқул ўз фарази ўйлида орада ўйқ низоларни қўзғаб, куёви Шералихонни ўлдирди, гуноҳсиз Муродхонни шаҳид этди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НИЗО СОЛМОҚ ёки низо уругини сочмоқ Қарама-қаршиликни, келишмовчиликни вужудга келтирмоқ. *Даҳо ўйлаб, улуг шоир билан аёли орасига низо солишини топди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. *Орадан низони кўтармоқ* Ўзаро келишмовчилик, қарама-қаршиликни йўқотиши. *[Абдураҳмонбой Қудратга:]* -*Ўй-жойингни қайтарати, давлатимдан баҳраманд қиласа, орадаги низони кўтар!* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

НИЗОЛАШМОҚ Адоват, ихтилоф, нифоқ туфайли ўзаро жанжаллашмоқ. *Ориф ака узоқ қишилоқларда қолиб кетади, кўплар билан низолашиб ҳам олди, кўп дўстлар орттириди.* А. Мухтор, Чинор.

НИЗОЛИ Низога сабаб бўладиган, ихтилоф тугдирадиган, нифоқ соладиган; жанжалли. *Низоли масалаларни тинч ўйл билан ҳал қўймоқ.* — *Раҳмон тога қишилоқ пешволари билан боғлиқ бўлган низоли масалаларни ҳал этишига маслаҳат сўраб келганларга очиқ бир нарса дея олмас, уларни инсоғга чақиришдан бошқа ўйл ўйқдай туюларди назарида.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

НИЗОМ [а. نظام – тартиб, тизим; тузум; устав, ички тартиб қоидалари] 1 Маълум иш, масала бўйича қонун-қоидалар, тартиблар мажмуйи. *Сайлов тўғрисидаги низом.* Қиличбозлик низоми. — *У уруши низомини билади.* С. Айний, Куллар.

2 эск. айн. устав. *Бухоро ҳукуматининг ҳарбий низомига кўра, бузилган қуролни сарбоз ўз пулига тузатиши лозим эди.* С. Айний, Дохунда.

3 эск. Саф, қатор. *Низом тортмоқ.*

4 Низом (эркаклар исми).

НИЗОМНОМА [а. + ф. نظام تاممه – низом, устав, қоидалар] айн. **НИЗОМ 1, 2.**

НИКЕЛЛАМОҚ Металл буюмлар сиртига никель югуртироқ, никель қопламоқ. *Кроватни никелламоқ.*

НИКЕЛЛАНМОҚ Никелламоқ фл. мажҳ. н. *Никелланган самовар.* — *Ёруғ ва кенг хоналарда қулай жиҳозлар* – никелланган

кроватлар, стол, стул, шкаф, буфетлар бор. Газетадан.

НИКЕЛЬ [нем. Kupfernickel минерали номидан < Kupfer – мис + Nickel – мис қазиб оловчиларга тўсқинлик қилувчи ёвуз руҳ] Менделеев даврий системасининг VIII гурухига мансуб кимёвий элемент, эриши қийин, ҳавода ўзгармайдиган, кумуш каби оқ ялтироқ қаттиқ металл.

НИКОТИН [фр. nicotine < тамакини дастлаб, 1560 йилда Францияга олиб келган француз дипломати J. Nicot (Ж. Нико) номидан] Тамаки ва б. баъзи ўсимликлар таркибида бўладиган алкалоид, кучли заҳар. Жуда кўп талант эгалари алкоголь ва никотин таъсиридан ҳалок бўлган. «Фан ва турмуш».

НИКОТИНЛИ Таркибида никотин мавжуд бўлган. *Анабазин ва никотинли дорилар ўрнига кальций содасини ишлатиш мумкин.* Газетадан.

НИКОХ [а. نکاح – уйланиш, эрга тегиш; эр-хотинлик; эр-хотиннинг қовушиши] ҳуқ. 1 Эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштириш маросими ва шу маросимда домулла томонидан ўқиладиган шартнома. *Никоҳ қилмоқ. Никоҳ ўқимоқ.* ■ -Хозир Зуҳур маҳсум чиқса, аяnezни чақириб, никоҳ ўқиимиз! – деди домла. «Муштум». *Қиз никоҳ ва унинг эртаси бўладиган бутун можарони кўз олдига келтириб, аммасининг оёғига йиқилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Эр-хотиннинг ўзаро розилиги билан ҳуқуқий жиҳатдан расмийлаштирилган оиласвий иттифоқ; эр-хотинлик. *Никоҳ тўйи.* *Никоҳ тўғрисида гувоҳнома.*

НИКОҲЛАМОҚ Оиласвий иттифоқни, эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштироқ, никоҳ ўқимоқ. -Бўлар иш бўлган, мени қиморбоз никоҳлаб олган эди.. – деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Робиянинг иддаси ўтгач, маҳалла имоми уни Тоҳирга никоҳлаб берди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НИКОҲЛИ Никоҳлаб олинган, никоҳ ўқиб расмийлаштирилган. *Никоҳли хотин.*

НИКОҲСИЗ Никоҳ қилинмаган, эр-хотинлиги никоҳ ўқиб расмийлаштирилмаган. *Никоҳсиз хотин.*

НИЛ [ф. - ҳинд. نیل – кўк бўёқ модда, индиго] 1 Баъзи ўсимликлардан кимёвий йўл билан ажратиб олинадиган кўк бўёқ, олтин

ранг билан товланадиган кўк кристалл модда.

2 Кўзга сурма, юзга ясама хол қўйиш учун кўлланадиган мис сурмачўп (яна қ. **мил V**). Чиройлироқ хотин-қизларни ва ёш ўғлонларни чўмилтиргандан, жуда катта аҳамият берилар.. қошлари терилар, кўзларига сурма ва юзларига нил билан ясама холлар қўйилар эди. С. Айний, Куллар.

3 Маълум бир нарсанинг уни (яна қ. **мил I**). *Юсупов шиитикнинг нилини осмонга қаратди-да, тенкини босди. Ёруф осмон гумбурлаб кетди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

Бўёқчининг нилими? қ. **бўёқчи.** -Дараҳт ўстириш бўёқчининг нили эмас, – деди Комилсон. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

НИЛГУН [ф. نیلگون – кўк, осмоний ранг] эск. кт. Нилранг; мовий, кўк, нилий. *Половонлар қадамига осмон поя, Жаранглар бош устида нилгун фазо.* Ф. Гулом.

НИЛИЙ [ф. نیلی – тўқ кўк, зангори] айн. **нилгун.** *Бола ҳар кун келар оқшомда, Тут тагига бориб ўтирасар Ва сарҳадсиз нилий осмонга – Кўк гумбазга боқиб ўй сурар.* Х. Даврон.

НИЛУФАР [ф. نیلوفر 1 Йирик баргли, чиройли катта-катта гулли, сувда ўсадиган кўп йиллик ўсимлик.

2 Нилуфар (хотин-қизлар исми).

НИМ [ф. نیم – ярим, яримта] Ярим, сал, тўла эмас. *У, ним қоронги ўй ўртасида чалқанча ётгани ҳолда, бир нималар деб шивирлар..* эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Унинг гапи оғзида қолди, кўзлари хиёл кенгайиб, ним очиқ лаби титради.* П. Қодиров, Уч илдиз.

НИМА сўр. олм. 1 Предмет, воқеа-ҳодиса ҳақида сўроқни ифодалайди. *Бу нима? Нима янгилик бор?* *Сизга нима керак эди?* *Отингиз нима?* ■ *Тошкентдан нималар келтирдингиз, бек ака?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Нима бўлди? 1) айн. **нима қилди?** *Унга нима бўлди?*; 2) қандай натижа билан тугади. *Иш нима бўлди?* **Нима гап?** Воқеа нимадан иборат? **Нима учун?** қ. учун. **Нима қиласан** (ёки қиласан, қилади) Менга (сенга, унга) нима кераги бор, бошимга ураманми. *Мен буни нима қиласан?* *Нима қиласан ёлғон гапириб?* ■ *Ҳуш, у [Йўлчи] тентакни қутқазиб нима қиласан, жиян?* Ойбек, Танланган асарлар. **Нима қилди?** Не бўлди?, қандай ҳодисага йўлиқди? *Сизга нима қилди?*

2 Риторик сўроқ гапларда инкор маъносини билдиради. Дунёни сув босса, ўрдакка нима қайғу? Мақол. — Юрт ишига ғамхўрлик қиласидиган одамлар бор. Санларга нима. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Белги ҳақида сўроқни билдиради; қандай? Нима гуноҳ қилдим? Ойбек, Танланган асарлар. Марғилонга нима юмуш билан келган эдингиз? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Нима қилай Қандай қилай, начора, илож қанча. Гапга кўнмаса нима қилай.

4 Қариндошлик муносабатлари маъносида “ким” ўрнида ишлатилади. Уменинг нимам бўлади? Сиз Каримнинг нимаси бўласиз?

5 Сўроқ гапларнинг бошида умумий сўроқни билдирувчи сўз-гап сифатида келиб, сўроқни кучайтиради, таъкидлайди. Нима, мадрасани битиртириб, мачитга имом қиласизми? М. Исмоилий, Фаргона т. о. - Нима, бирон нарса тушиб қолдими? – бепарво сўради Салим. Ойбек, Танланган асарлар.

Бир нима Ноаниқ нарса, предметни ифодалайди; нимадир. **Нимаси?** Сўзловчининг бирор нарса ёки хатти-ҳаракатдан таажжубланганигини ёки норозилигини билдиради. Канизак билан ўйнашганинг ўйнашган, Сидикжоннинг хотинини чақиртириб, иккевини уриштирганинг, Анзират хола бечорани урдирганинг нимаси? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Нимасини айтасан** (ёки айтасиз)? криш. с. Қани-я, қани энди.

НИМАГА сўр. олм. Сабаб ҳақида сўроқни билдиради; нега?, нима учун?, нима сабабдан? Ака, нимага жим бўлиб кетдингиз? Ойбек, Танланган асарлар. [Чол:] Нимага бунақа қилганини биласизми бунинг? М. Исмоилий, Фаргона т. о.

НИМАГАКИ эрг. боғл. Нима учун десангиз, шунинг учунки, чунки. Ҳурсанд бўлиш керак, нимагаки бўгун қишилогимизга уяз [уезд] ҳокими Фишинан тўра келадилар. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

НИМАИКИ нисбий олм. Қандай нарса бўлмасин, нима бўлмасин ҳаммаси. Дўстлар нимаики тонсалар, баҳам кўришади. — Нимаики қилсанг тилак, Барига ўқиши керак. Қ. Муҳаммадий.

НИМАРСА эск. айн. нарса. [Абдишукур:] Ука, менингча, гафлатдасан, ўқимаганликдан бўлса керак, фикринг кўп нимарсалардан ҳали гоғил. Ойбек, Танланган асарлар.

НИМДОШ [ф. نیمداشت – тутилган, ишлатилган; эскирган, тўзган] Кийилиб, тутилиб, анчагина эскирган (асосан кийим ҳақида). Бир куни кечга томон Умурзоқ аканинг эски қўргончаси олдида нимдошигина солдат шинели кийган одам пайдо бўлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Куз кечаси.. Совуқ шамол баданин тиканли тили билан тирнар, нимдош кийимдан ўтиб санчар ва қалтиратар эди. Н. Мақсудий, Лайлатул-қадр.

НИМЖОН [ф. نیمچون – чалажон, чаляўлик, ярим жон] 1 Куч-қуввати кам; заиф, нозик. У [Анзират хола] олтмишларга бориб қолган, нимжон, юзи жуда буришган бўлса ҳам, қизил, товуши майин ва ёқимли бир кампир эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Заиф, нозик, ҳали ўзини тутиб олмаган, яхши ривожланмаган. Қатор-қатор ўтқазилган ёш ва нимжон нуҳоллар эндигина япроқ чиқарган эдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НИМКОРЛИК [ф. نیمکاره – туталланмаганлик; ярим бажарилганлик; ерни тенг шерикликка ишлаш] Хусусий эгаликда бўлган ерни ижарага олиб, тенг шериклик асосида фойдаланиш шакли. 1921-29 йиллардаги Ўрта Осиё ва Қозогистонда ўтказилган ер-сув ислоҳотлари натижасида нимкорлик барҳам топди. Газетадан.

НИМКОСА [ф. نیمکوسا – кичикроқ коса] Кичик коса; косача. У чиқаруб кўкнор халтасин, Нимкосада эзди оғуни. Аввал “қулт-қулт” ютди анчасин, Сўнг ялади бори-йўгини. Р. Файзий.

Коса тагида нимкоса Бирор гап, ишҳаракат ва ш. к. заминида яширинган гап ёки нарса ҳақида. Темир Акбарович коса тагидаги нимкосага энди тушунди. П. Қодиров, Училдиз.

НИМПАЛЬТО [ним + пальто] Этаги тиззадан юқори турадиган пальто тури; калта пальто. Жамшид секингина турив, нимпальтосини энгига ташлади-да, эшикка чиқди. Ш. Холмирзаев, Тоғларга қор тушди.

НИМПУШТИ [ф. نیمپشت – Оч пушти. Нимпушти гуллар.

НИМРАНГ [ф. نیمچون – оч рангли, ёрқин эмас] 1 Ранги оч, оч ранг. Ёз кунлари маҳдумнинг боячаси оқ, нимранг, ола-зангор, мalla-ложувард ва бошқа тус калалак-

ларнинг ялт-юлт учишлари билан алоҳида бир кўринишга киради. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Узумнинг ўртача кечпишар бир тури. Токнинг тоифи, нимранг, ҳусайн, қирмиска, шивирғони, доройи каби навларини ўстириши мақсадга мувофиқ. Газетадан.

НИМТА [ф. نیمٹا – тананинг ярми] Сўйилган мол ёки қўй танасининг бўйлама ярми. Қассоб дўйконини очиб, қўй нимталарини осияти. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари. Темиртош яқиндаги бир мўгулни мўлжалга олиб, ўнг томонидан от солди, етиб бориб, унинг чап елкасига қилич урди, мўгул икки нимта бўлиб, отининг оёғи остига тушди. М. Осим, Ўтрор.

Нимта қилмоқ Ўлдирмоқ, иккига бўлиб ташламоқ (яна қ. **нимталамоқ** 2). Ҳамма ёк қўрбоши. Ҳозир билса, нимта қиласди. Йўқол, қўрмайин ҳам, куймайин ҳам! Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НИМТАЛАМОҚ 1 Сўйилган мол ёки қўй танасини бўйламасига икки тенг қисмга ажратмоқ.

2 кўчма Парча-парча қилмоқ, парчалаб ташламоқ. Майдон-майдон отин елсин фарзандим, Душманни нимталаб бўлсин фарзандим. «Равшан». Шерали ҳозир уни нимталаб ташлашга тайёр эди, бироқ индамай, кўча эшиги томон илдам юриб кетди. С. Кароматов, Олтин қум.

НИМТА-НИМТА Бўлак-бўлак, парча-парча. Ўзинг мардсан, Ғиротингни елгансан, Ганим бўлса, нимта-нимта бўлгансан. «Равшан».

НИМТАТИР 1 Унча қуюқ эмас, аччиқ эмас, суюқ (дамланган чой ҳақида). Зумрад нимтатир, суюқина чойни ҳўплаб қўярди. Ойбек, Зумрад.

2 Сал товланувчан, ўхашаш. Аваз кўкси-ни тўлдириб нафас олди. Гоҳ тўхтаб, нимтатир кўкиши уфқларга разм солди, кечаги осоишишта кунини, бу ерда ўтажак осуда дамларини ўйлади. С. Сиёев, Аваз.

НИМХУШК [ф. نیم خشک – ярим қуруқ, чала қуриган] Бир оз нами бор, намроқ, ҳўлроқ. Нимхушк тупроқ.

НИМЧА [ф. نیمچه – яримта; калта кийим] 1 Қўйлак устидан, костюм, камзул ичидан кийиладиган енгизис ва ёқасиз калта ва ихчам кийим (асосан хотинлар кияди). Эгнида узун қизил шоҳи қўйлак, кимхоб

нимча, бошида шафтолиранг ёрқин товланган ишак дуррача. Ойбек, Танланган асарлар.

2 эск. Тахминан 400 граммга яқин бўлган оғирлик ўлчови. Нимча гўшт. — Бир қассобдан нимча қўй гўшти олиб келдим. Бу сабил ҳам эчки гўшти экан. С. Айний. Эсдаликлар.

НИМЧИЛИК Яхши ривожланмаган, ўсмаган; заиф, нимжон, мажмали. -Сизга нима бўлди ўзи, сан-сарик, нимчилик-ку.. Ё анави ўғил болани оламизми, кўхликкина экан, — деди жувон эрига. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Бу ерда экин говлаган, бўйга зўр берган эмас ва оч ерда ўсган ёки парваришиз қолган ўсимликдек пакана, нимчилик эмас. Ойбек, О. в. шабадалар.

НИМЧОРАК [ф. نیمچاراک – ярим чорак; чоракнинг ярми] эск. Саккиздан бир, чоракнинг ярми. Нимчорак қадоқ чой.

НИМҚОРОНГИ Ярим қоронги, унчалик ёруғ ҳам, қоронги ҳам эмас. Эркин нимқоронги, зах хонага ҳам, сукунатга ҳам аста кўнига бошлади. Т. Малик, Иблис девори.

НИНА айн. игна. Шакархоннинг ангшибонаси тешлиб, бармоғига нина кириб кетмаганда, қўшиқ тонг отгунча янграши турган гап эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Чиндан колхознинг нинасига теккан бўлса, тия қилиб тўйлатаман. Биласан-ку қаттиққўллигимни! С. Анорбоев, Оқсой.

Нинадай гап Арзимаган, аҳамиятсиз гап. Гапни кўп чўзма, қаердалигинингни билансами? Нинадай гап бу ерда туядай бўлади-я! — деди Темир хотинига. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

НИНАЧИ Найчасимон тана тузилишига эга бўлган, қанотли ҳашарот тури. Илонлардан ташқари турли хил ҳашаротлар: бешиктерватар, қора чигиртка, ниначи ва бошқалар ҳам ўз ривожланиши давомида қобигини янглайди. «Фан ва турмуш». Ўтўланлар устиди оқ, сариқ капалаклар, қизил, бинафшаранг ниначилар учуб юрибди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

НИННИ бол. Янги туғилган бола, чақалоқ.

НИОБИЙ [лот. niobium < юон мифологиясидаги Танталнинг қизи – Фива маликаси Ниоба (Niobe) номидан] Менделеев даврий системасининг V гурӯхига мансуб кимёвий элемент; қийин эрийдиган, коррозияга чидамли кулранг металл.

НИППЕЛЬ [ингл. *nipple*] 1 Қувур ва шлангларни, радиатор бўлакларини герметик улашга хизмат қиласидан, ҳар икки томони резъбали деталь. *Радиатор ниппели.*

2 Камералардан ҳавони чиқармайдиган мослама. *Велосипед камерасининг ниппели.*

НИСБАТ [а. نسبت – муносабат, алоқа; қариндошлиқ; ўзаро боғланиш; миқдор] 1 Нарсаларнинг бир-бирига қараганда катта-кичилги, оз-кўплиги ва ш. к. *Кучлар нисбати.* ■ ■ ..урушида қатнашаётган кучларнинг нисбати, мақсади кун сайн илмий асосда тушунтириб борилиши керак. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 мат. Бир соннинг иккинчи сонга қараганда қиёсий катталиги, бир соннинг иккинчи сонга бўлиннишидан ҳосил бўлган бўлнима. *Икки миқдор ўртасидаги нисбат.*

Нисбат бермоқ Бирор кимса ёки нарсага олиб бориб боғламоқ, ўхшатмоқ *Менинг жуунумида Мажнун бермангиз нисбат.* Нодира. *Ота-боболаримиз қадимда кўп жойларнинг номини дов-дараҳатларга нисбат бериб қўйганлар.* Газетадан.

Феъл нисбатлари тлиш. Ҳаракатнинг субъект ва обьектга бўлган муносабатини кўрсатадиган феъл шакллари. *Феълнинг ўзлиги нисбати.* *Феълнинг орттирма нисбати.*

НИСБАТАН [а. نسبت] рвш. 1 Бошқаларига қиёсан; қиёсан олганда. *Деворсиз боғнинг шимол томони чакалакзор бўлгани учун уни нисбатан озроқ қўм босган.* С. Айний, Эсадаликлар.

2 кўм. взф. Айириб, таъкидлаб кўрсатишни ифодалайди; қараганда, кўра. *Махкамнинг босиқлиги эса уни Очилга нисбатан бир неча ёш катта кўрсатарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Каспий денгизида пароходлар қатнови баҳорга нисбатан кўпайди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

3 кўм. взф. Ҳаракат-ҳолатнинг нимага, кимга қаратилганлигини, муносабатини билдиради. *Элмуроднинг кўнглида, энди чолга нисбатан бўлган ҳалиги нафрат ўчиб, унинг ўрнига аянчга ўхшаи бир сезги пайдо бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НИСБИЙ [а. نسبی] 1 Бошқаларга қиёсан олинган ёки белгиланадиган; қиёсий, со-лиштирма. *Пахтанинг нисбий намлиги.* *Жойнинг нисбий баландлиги.*

2 Ташқи шароит, муҳит билан боғлиқ равишда ўзгарадиган; шартли. *Нисбий тушунча.* *Нисбий ҳақиқат* (флс.).

3 тлиш. Нисбат, муносабат билдирувчи. *Нисбий сифат.*

НИСБИЙЛИК 1 Нисбий ҳолат, нисбий эканлик. *Тушунчаларнинг нисбийлиги.*

Нисбийлик назарияси Ҳозирги замон физикасида: фазо ва вақтнинг ҳар қандай физик жараён учун ўринли бўлган хусусиятлари ҳақидаги таълимот (20-асрнинг 1-чорагида америкалик физик А. Эйнштейн томонидан ишлаб чиқилган). *Нисбийлик назарияси – материя мавжуд бўладиган фазо ва вақт назарияси*дир. «Фан ва турмуш».

2 айн. **нисбият.**

НИСБИЯТ [а. نسبیت – нисбийлик] Нисбий катталиклар, муносабатлар мажмуюи; нисбийлик. *Атомлар ичида электрон, протон очилган, нисбият назарияси ёзилиб, нашр этилган бир вақтда..* Газетадан.

НИСОР [а. نصار – ширинликлар, ҳадялар улашиш, тарқатиш] кт. 1 айн. *курбон.* Ерингга, эй нигор, вафо қил, Жонингни эт нисор, вафо қил. Ё. Мирзо.

2 айн. **чочиқ** II 2. [Навоий:] *Ташаккур билдириб наққошингизга, Нисор этсам бу зарни бошингизга.* Уйгун ва И. Султон, Алишер Навоий.

НИСФ [а. نصف – ярим, яримта; ўрта] эсқ. кт. айн. **ярим.** Агар берсам мунга гавҳар таҳтимни, Оққиз, бўлмас, билгин, нисфи баҳоси. «Равшан». Чамаси, нисфи шаб асноси, дўстим деб, ёнида қиз, Султоналиниг ўйига келган. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

НИСФКОРЛИК [а. + ф. نصفه کاری – ярим ҳосилга, тенг шерикликка ишлаш] айн. **нимкорлик.**

НИТРАТЛАР [қ. нитро..] ким. қ. х. Нитрат (азот) кислотасининг тузлари: ўғит сифатида ҳамда дори-дармон ва портловчи моддалар ишлаб чиқаришда кўлланади.

НИТРИДЛАР [нитро.. + юн. *eidos* – тур, хил; кўриниш] ким. Азотнинг бошқа элементлар, асосан металлар билан ҳосил қилган бирикмалари.

НИТРО- [юн. *nitron* – селитра, сода] Ўзлашма байналмилал қўшма сўзларнинг биринчи қисми: айни қўшма сўзнинг азотга, нитрат (азот) кислотасига алоқадорлигини кўрсатади, мас., **нитратлар, нитроглициерин.**

НИТРОГЛИЦЕРИН [нитро.. + глицерин] тех. ким. Нитрат (азот) кислотаси ва глицериннинг мураккаб эфири; рангиз

ёпишқоқ суюқлик, кучли портловчи модда (харбий техникада ва тиббиётда қўлланади).

НИТРОН [қ. нитро-] Таркибда азот бўлган оқ қаттиқ синтетик полимер ва ундан ишлаб чиқарилган пишиқ сунъий тола. Нитрон толасидан тўқилган гиламлар жуда енгил, пишиқ ва кўркам бўлиб, оддий гиламларга нисбатан анча арzonдир. Газетадан.

НИФОҚ [а. نفّاق – иккисизламалиқ; муноғиқлик, риёкорлик; муғамбирлик] Келишмовчилик, ихтилоф, низо, жанжал. Амирлик рутбасини қабул қиласам, баъзи улуғ зотларнинг кўнгли ранжур. Орада беҳуда сўз кўпакор. Дўстлик ўрнига нифоқ вужудга келур. Ойбек, Навоий. Нигора билан Шербекнинг ораларига нифоқ солишда унинг ҳам қўли бордир. С. Анорбоев, Оқсой.

НИФОҚЧИ Нифоқ түғдирувчи, нифоқ, низо солувчи; фаламис. Нифоқчи – одамлар ўртасига нифоқ ташлайди, колективни бузади, таълим-тарбияни издан чиқаради. Р. Усмонов, Одобнома.

НИШ [ф. نیش – ари, чаёнларнинг чақиш аъзоси; найза; бирор нарсанинг ўткир учи; чақиш, нина, найза санчиш] 1 Ўткир нарсанинг учи; найза. Кўк стрелкаларнинг шаҳарга, тепаликлар ва катта ўйларга қаратилган найзлари.. ханжар нишидай армия мудофаасига санчилиб турарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Газандаларнинг чаққанда санчадиган аъзоси; ништар. Йўлда чаён тошибақадек дўстига, Үрди бир-икки нишини тўстига. Ҳамза.

3 Эндигина униб чиққан (ўсимлик ёки куртак). Тупроқни кўтариб турган ниш ғўза тагини аста кавлаб кўрсам, илдизи чирий бошлабди. С. Маҳкамов, Шогирд.

НИШ УРМОҚ 1) нина, найза каби ўткир учли нарсани санчмоқ. Қайнаётган қазига ниш урмоқ; 2) ўсиб ер бағрини ёриб чиқмоқ (ўсимликлар ҳақида). Аввал экинларнинг ниш уришидан хирмонгача бўлган жараённи тўрт кўз бўлиб кузатган бўлса, энди кишиларнинг қалбини, қарашини, руҳини ўргана бошлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар; 3) кўчма эндиғина, янги пайдо бўлмоқ, туғилмоқ. Мураббий – бола қалбида ниш ура бошлаган умид гунчаларнинг меҳрибон соҳибидир. Р. Усмонов, Одобнома.

4 Тухумнинг учидаги ўткир бўртиғи, холи.

НИШАБ [ф. نشیب – қиялик, ёнбағир; пастлик, паст жой] 1 Юзанинг бирор то-

монга қиялиги; қиялик даражаси. Нишаб ер.

■ Янги қамиш босиб, лой билан сувалган томининг нишаби ҳовли томонда. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 кўчма Бирор гап-сўз, иш-харакатнинг мазмуни, йўналиши. -Ўзим ҳам гапнинг нишабидан масалани тушунгандим, – деди Ботирали Невъматжонга. Газетадан.

НИШАБИНИ ЎЗИГА ОГДИРМОҚ (ёки тўғриламоқ) Фойдани, тушумни ўз томонига қаратмоқ. Гулнор.. Мирзакаримбой хонадонига бошлиқ бўлиб кеккайсин, ҳеч ким билан сўзлашмасин, түғсин, бойликнинг нишабини ўз томонига тўғриласин!. У жуда шайтон хотин. Ойбек, Танланган асарлар.

НИШАБЛИК Қия жой; қиялик, ёнбағир. Баширжон Қирмизхонни эргаштириб, нишабликдан бир-бир босганча, пастга туша бошлади. Н. Аминов, Суварак.

НИШОЛДА Тухумнинг оқини етмак билан кўпиртириб ва шакар қиёми қўшиб тайёрланадиган кўпиксимон қуюқ оқ ширинлик. Отa.. нишолдага нон ботирап, самоварчи унга гулдор пиёлада иссиқ, хшибўй чой узатиб турар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НИШОЛДАЧИ Нишолда тайёрлаш билан шуғулланувчи шахс.

НИШОН [ф. شان – белги, из; муҳр, тамға; аломат; мўлжал; орден, медаль] 1 Атайлаб қўйилган ёки табиий белги; аломат. Боланинг ўнг бетида нишони бор. ■ Техник.. домланинг дарвозасига қизил нишон қўйиб кетди. А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Бирор нарсанинг изи, асари, Кечаги ёмғирдан нишон ҳам қолмаган, хшибўй шабада, дилхуш манзара, оромижон табиат. И. Раҳим, Ихлос. Кубань бўйларидан изладим сени. Ўтди туну кунлар, топмадим нишон. Т. Тўла.

3 Бирор нарсадан дарак ёки далолат берувчи белги. Ясовуллар садоқат нишони кўрсатдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бу байроқ ҳар бир жангчи учун шон-шараф белгиси.. ғалаба нишони. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Ўқ узиш учун мўлжалга олинган (кўйилган) нарса; қора. Ўқни нишонга бехато урмоқ. Нишонга олмоқ. ■ -Тўғри қўлгансиз, – деб уни қўлтиқлади комиссар, – жангчининг онги қайралса, ўқи нишонга бехато тегадиган бўлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

5 кўчма Бирор гап қаратилган объект; бирор гапдан кўзланган мақсад; мўлжал. *Иноят сўзининг нишонга бориб тегаётганидан мамнун.* С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема. Газетадан.

6 эск. кам. қўлл. Орден; медаль. *Кўкрагида яқинда олган «Меҳнат шуҳрати» нишони..* Газетадан.

7 Нишон (эркаклар исми).

НИШОНА [ф. شاشن – белги, из; асар, кўрсаткич, мўлжал] 1 айн. *нишон 1,2,3.* Шукуржоннинг.. қўёшда куйган буғдоиранг юзидагандайdir теран бир қайғунинг нишонаси бор эди. О. Ёқубов, Ота изидан. *Бек ва амир амалдорининг нарида туриб шивир шивир қилаётганиларини Ҳасан овчи ёмонликдан нишона деб тушунди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Мевали дарахтнинг биринчи марта қилган меваси. *Олма нишона қилди.* — Ҳали нишона қилмаган мевани ҳисобга киритасанми? Аввал тарбия қил, гулласин, ундан кейин мевасига сават тўқисанг арзиди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

НИШОНДОР [ф. شاندار – нишони, белгиси бор, белги қўйилган] 1 Нишони, белгиси бор, бирор белгига эга бўлган, белгили, белги қўйилган.

2 эск. айн. *орденли.* Топиб бахту саодат қиз-йигитлар бизда меҳнатдан, Нишондор бўйдилар кўплар, бу унвон илму фандандир. М. Ҳасанова. «Эл-юрт хурмати» ордени нишондорининг [О. Ҳакимовнинг] биргина армони бор. Газетадан.

НИШОНЛАМОҚ 1 Байрам, кутлуғ кун ва ш.к. ни тантана билан ўтказмоқ, муносиб совғалар билан кутиб олмоқ. *Темир-терсак буюмлари заводининг директори эллик ёшга тўлди. Мана шу кутлуғ маросимни нишонлаш учун завод фаоллари клубга йигилишиди.* С. Аҳмад. Сайланма.

2 Белги, нишон қўймоқ, белгиламоқ. *Ер етилгандан кейин отам жўяклар жойини нишонлаб берди.* С. Айний, Эсдаликлар.

НИШТАР [ф. شاشن – жарроҳ пичоғи] 1 Жарроҳларнинг кескир асбоби. *Ибн Сино ечиб ташлаган қонли яктағини кийиб, қўлида ништар билан ярадорнинг тенасига келди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

2 Умуман, ўткир ва санчиладиган нарса. *Душман заиф жойдан ништар уради.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ништардан аччиқ ботди Темирдан бўлган жавоб.* Файратий.

3 айн. **ниш 2. Чади заҳарли ништарини бир гал ўртанича бармоғининг учига, иккинчи марта кўрсаткич бармоғига саншиб олди.** П. Турсун, Ўқитувчи.

4 кўчма ўткир, кучли. *Қуёшнинг ништар нури баҳор ёмғирида ўсган ўтларни қовжиратиб юборган.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.

НИШХЎРТ [ф. نشخور – каваш, кавши қайтариш; чайнашга қайтарилиган озуқа, ем] Ҳайвонларга берилган ем-хашак қолдиги; чиқит. *Ашурмирзо бурчакда ўйиб қўйилган нишхўрлар устида беҳуш ёттар эди.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

НИЯТ [а. نیت – мақсад, ўй, мўлжал, ўйлаб қўйилган иш] Кўнгилдаги истак-орзу, аҳд, мақсад. Яхши ният – ёрти мол. Мақол.

— Ожизамиз билан мирзо *Анварнинг тўйларини қўлмоқ ниятимиз* бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Охун:] *Беш-ўн қоғозни белимга тугиб, уст-бошимни бут қилиб, юртимга жўнаб кетай дегандим, ниятга етга олмай турибман.* Ойбек, Танланган асарлар.

НИҚОБ [а. نقاب – ёпинчиқ, юзга тутиладиган тўр] 1 Ўзини танитмаслик ёки ҳимоя қилиш учун юзга тутиладиган, кийиладиган нарса; маска. *Карнавал ниқоби.* — *Унгур қазиётган боёқишиларнинг юзлари чақмоқдан яра, ғурра бўлиб кетибди, шуни тутуб олиб ишлассин, деб қилдим, – деди Қудрат, темир ниқобни чолларга узатиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эй моҳтоб, очгили ниқоб, *Карнавалда янграп соз.* Т. Тўла.

2 Махсус тикилган жилд, қоплама. *Уч деразали катта кабинет, баланд суюнчиқли стулларга, юмшоқ креслоларга оқ ниқоб ёшилган.* П. Қодиров, Уч юлдуз.

3 кўчма Ҳақиқатни, ҳақиқий ҳол, қиёфа ва ш. к. ни пардаловчи, яширувчи нарса, восита. *Ниқобини олмоқ.* — Ҳа, узоқ йиллар мобайнида [Эркиннинг отаси] большевик ниқобида юрган. Т. Малик, Иблис девори. [Мутавалли] *Юзидаги ғазаб ва норозилик аломатларини жўрттага йўқотиб, ясама шодлик ниқобини кийиб олибди.* С. Айний, Эсдаликлар. *Бу ҳол [Ҳомиднинг] сирини очар, юзидаги ниқобини олишга, рақиблар ила юзма-юз келишига мажбур этар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НИҚОБДОР [а. + ф. نقابدار – (юзида) ниқоби бор] айн. **ниқобли.**

НИҚОБЛАМОҚ 1 Ниқоб тутиб, таниб, билиб бўлмайдиган, кўринмайдиган қилмоқ.

Сувонжон қопқонни иннинг шундай олдиги-насига, тулки бошини чиқарши билан бир парча гўштни кўрадиган қилиб ўрнатди. Ўт-чўп билан ниқоблади. С. Аноробеов, Оқсой.

2 ҳарб. Кўшинларни, ҳарбий обьект-ларни душмандан беркитиши, ўз ҳарбий кучлари, уларнинг таркиби, жойлашиш ўрни ҳақида душманни чалгитиш бўйича чора-тадбиirlар кўрмоқ.

3 кўчма Яшиromoқ, пардаламоқ. Чет эллик баъзи арбоблар кейинги вақтларда зўр бериб ҳийла-найранг ишлатмоқдалар, ўз мақсадларини ва ниятларини ниқобламоқ-далар. Газетадан.

НИҚОБЛАНМОҚ Ниқобламоқ фл. мажх. н. Ниқобланган душман. ■ Ўйлда ҳарбий юқ ва аскар ортган машиналарнинг кети қарийб узилмас эди. Уларнинг ҳаммаси шохлар билан жуда моҳирона ниқобланган. Ойбек, Куёш қораймас.

НИҚОБЛИ Ниқоби бор, ниқоб кийтан, ниқобланган.

НИҚТАЛАМОҚ Узлуксиз ниқтамоқ, ниқталаивермоқ. Бола кучли оёқлари билан эшакни шундай ниқталауди, жонивор.. қаттиқ ўйргалаб кетди. Ойбек, О. в. шабадалар.

НИҚТАЛМОҚ Нигоҳини қаратмоқ, қаттиқ тикилмоқ. Назир полвоннинг кўзлари ўзидан-ўзи чамадонга ниқтальди. «Шарқ юлдузи». Мана ҳозир ҳам қуришишининг оқсаб қолишига фақат Дониёров айбдордай, бош инженер фақат унга ниқталиб туриб гапиради. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

НИҚТАМОҚ 1 Таёқ санчиб ёки оёқлари билан икки ёнига тепкилаб, юришга, илгарилашга ундамоқ (от-оловни). У [отлиқ] шеригидан қолмаслик учун отининг тизгинини силтайди, оёғи билан унинг бағрига ниқтайди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қўл ёки оёқ уни билан туртмоқ. -Faflатда қолмай ўлинг, отаси, - деди эрининг бошига ниқтаб. -“Лайлатулқадр” бизларни иззат қилиб, ўз оёғи билан ўйимизга кириб келган экан. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр. Баланд бўйли, пахмоқ сочли, дов казак аскарлар халқни уриб, ниқтаб, орқага сурисига киришиди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тифизлаб жойламоқ, муштлаб тиқмоқ. Қодир, ниқтаб пахта тиқилган қанорнинг оғзини тикиб, тарозига келтириб қўярди. С. Маҳкамов, Дала тонги.

НИҲОЛ [ф. نهال – янги ўтқазилган, ўс-тирилган дараҳт; қаламча] 1 Ёш новда ёки кўчат. Ёш ниҳолга усталик билан қилинган пайванд тез амал олади. М. Исмоилий, Фарфона т. о.

2 Янги униб чиқсан ўсимлик, экин. Рўза ниҳоллари. Дараҳтдан мева оламан десанг, ниҳолидан парвариши қил! Мақол. Болани ёшдан асра, ниҳолни бошдан асра. Мақол.

Нозик ниҳол 1) ёш новда ёки кўчат. Нозик ниҳол дараҳтлар; 2) кўчма нозик қомат ва шундай қоматли киши. Бежирим, келишган нозик ниҳолинг, Бекасам камзулинг ярашибди хўп. Х. Расул.

3 кўчма Етилмаган ёш нарса; мурғак, куртак. Гуломжоннинг кўнгли синди, ўйқ, кўнгли эмас, умр орзусининг ниҳоли синди. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Ишдан қайтган чогумда Қийқиради ўғилчам, – Ҳали ниҳол боғимда, Баргин ёзмаган фунчам. Ё. Мирзо.

НИҲОН [ф. نهان – пинҳон, яширин, махфий] эск. кт. Киши билмайдиган, сезмайдиган; яширин, пинҳон. Мұхаббат кўнгил ичра эрди ниҳон, Бўлиб анга ҳар дам тилим таржимон. Ҳабибий. Бу гал эса кўзлардан ниҳон, Ўттиз тўрт газ минора нечун? М. Али, Боқий дунё.

НИҲОЯ [а. نهایه – охир; чек, чегара] Сўнгги чек, чегара, охир, поён. Ниҳоясига етмоқ. Ишни ниҳоясига етказмоқ. ■ Бекнинг асабийлиги ниҳоясига етди ва у Лавъининг сочидан бураб, теракзорга судраб кетди. Х. Гулом, Машъал.

НИҲОЯСИЗ Ниҳояси, охири, поёни ўйқ; бениҳоя. У онани қўлтиқлаб, ичкарига бошлиди. Ҳозир буларнинг ниҳоясиз қувончларини тасвирлаш учун сўз топши қийин эди. Ш. Гуломов, Ёрқин уфқлар.

НИҲОЯТ [а. نهایت – охир; чек, чегара] 1 айн. **ниҳоя**. Элликбоши уруши ниҳоятида оқподиш голиб келишини исбот қилишига тиришиди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 рвш. Гоят, жуда, ниҳоятади. Элмуород уларнинг овозларидан ўз ишларидан ниҳоят хурсанд эканликларини сезди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 крш. с. Охир-пировардида, охири. Ниҳоят, ҳар минути бир кундай туюлган бир соат вақт ўтгач, бутадан йигирма-ўттиз метрча берида қора каска кўринди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Ниҳоят, улар ҳам чарчади шекилли, вагонга сукунат чўқди. Газетадан.

НИХОЯТДА рвш. Фоят даражада, фоят, жуда ҳам. *Нихоятда оғир масала. Нихоятда яхши иш.* ■ Бу гапни олтмишга бориб қолган бир чолдан эшигланиги унга [Сидиқжонга] *ниҳоятда наша қилди.* А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари.

НИХОЯТИ Ҳаммаси бўлиб, бор-йўғи, атиги, фақатгина. -*Ота, — деди Салим жер-киб, — бу нарса кўпга келган тўй.* Ўғлингиз *ниҳояти бир неча ой ишлаб қайтади. Нимасига қайғурасиз?* Ойбек, Танланган асарлар. -*Ўғлингни ўлимга олиб бораётганим ўйқ, ниҳояти бир пиёла чой ичади-ю келади!* — дедим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НИХОЯТСИЗ айн. **ниҳоясиз**. *Унсин қабр тупроғига гоҳ бошини, гоҳ қўксини қўйиб, ўчловесиз, ниҳоятсиз қайғу билан узоқ ийғлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

НО- [ф. Ն — эмас, йўқ; инкор маъносини ифодаловчи префикс] Қарама-қарши, инкор маънодаги сўзлар ясовчи олд қўшимча; ўзакдан англашилган белги-хусусият йўқлигини, шундай белги-хусусиятга эта эмасликни билдиради, мас., *ноаниқ, ноилож, нопок* каби.

НОАЁН [но.. + аён] Аниқ бўлмаган, номаълум. *Ранги ҳам, туси ҳам ноаён дунё, Қирқми ё эллик бу, умр ўртаси.* А. Орипов, Йиллар армони.

НОАНИҚ [но.. + аниқ] 1 Унча аниқ, равшан бўлмаган, ҳақиқатдагига унча мос келмайдиган. *Ноаниқ тасвир.* ■ -*Мажара* эмас, “можаро”, яъни жанжал деган сўз, — деди [Элмурод] бир гал болаларнинг бир шеврдаги шу сўзни ноаниқ талафуз қилганиларидан гаши келиб. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Унча ишонарли эмас, шубҳага, иккиланишга ўрин қолдирадиган. *Ноаниқ гап. Ноаниқ маълумотлар.*

3 кесим взф. Шубҳали, гумон. *Келиш-келмаслиги ноаниқ.*

4 Мўхмал, мужмал, дудмол. *Ноаниқ жавоб.*

НОАНИҚЛИК Ноаниқ хусусиятга эгалик, аниқ эмаслик, номаълумлик. *Врач чиқиб кетгандан кейин, Мамлакатнинг кўнглини гашиликми, ноаниқликми, ишқилиб, ғалати бир туйғу қамраб олди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

НОАҲИЛ [но.. + аҳил] Бир-бири билан унча аҳил бўлмаган; ноиноқ. *Ноаҳил оила.* ■ *Водокачкалардан бирини тиклашда..*

ўшанчалик ноаҳил бўлган капсанчилар ҳозир бунчалик иттифоқ бўлиб қолганларига ўзлари ҳам ҳайрон эди. А. Қаҳдор, Қўшчинор чироқлари.

НОБАКОР [ф. نابکار — ишга ярамайдиган; ёвуз, баттол; ахлоқсиз; бекорчи] 1 Хулқ-автори, юриш-туриши, хатти-ҳаракати ёмон одам. *Биласизки, чиқиб Ниёз баччагар, Атрофига ийғилди қулбаччалар.* У нобакор озор берар тинч халққа, *Кирдикори нуқул зарар тинч халққа!* И. Султон, Но маълум киши.

2 сўк. Ярамас, аблаҳ, разил.

НОБАКОРЛИК Нобакорга хос хусусиятга эгалик, нобакорга хос хатти-ҳаракат. *Қулмуҳаммад ёнида турган Пирназар ота ҳам ялт этиб қараб, нима деяётганига тушунгач, «бу қандай нобакорлик», деб кўзларига ғазаб тўлди.* Мирмуҳсин, Бибигул.

НОБОП [ф. نوبپ — мос, мувофиқ эмас; ярамас; яроқсиз] Үнча мос, мувофиқ эмас; қўл келмайдиган, номувофиқ, яроқсиз. *Нобоп жой. Нобоп ер.* ■ *Айрим қишлоқ кутубхоналари нобоп ва кўримсиз хоналарга жойлашган.* Газетадан.

2 Унчалик шай эмас, бузук. -*Деҳқон ака, эҳтиёт бўлинг, аравангиз нобоп..* — бошини чайқаб гапирди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар. *Нобоп ўйлнинг, нобоп машинанинг заҳматидан Темиржоннинг бутун суяклари зирқираб оғир, қулоқлари шангилларди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Хулқ-автори, юриш-туриши ёмон, ярамас. *Нобоп одам.* ■ *Йўқ, у бола кўп нобоп чиқди, шариатга шак келтирадир.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

4 Нотинч, ноқуладай. *Бир оз жимлиқдан сўнг Равшан гапира бошлади:* -*Бўри ака, замон нобоп, деб тунов кун Абдураҳмон ака айтган гаплар қулоғим остидан ҳали-ҳали сира нари кетмайди. Атрофга қараб, одамни вахм босади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

НОБУД [ф. نابود — мавжуд бўлмаган, йўқ қилинган]: *нобуд бўлмоқ* 1) исроф бўлмоқ, бекорга йўқ бўлиб кетмоқ. *Пахтанинг бир грамми ҳам нобуд бўлмасин;* 2) ҳалок бўлмоқ; ўлмоқ. *Уруш ўшлари ташкилотнинг кўп аъзолари нобуд бўлди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Нобуд қилмоқ* 1) яроқсиз ҳолга келтироқ, ишдан чиқармоқ. *Мулла Обид билан Усмон полғон қулунили бияни миниб юришга қарши, чунки қулуналар ғўзани босиб нобуд қиласди,*

дейдилар. А. Қодирий, Обид кетмон; 2) ўлдирмоқ, ҳалок қилмоқ. *Хотинимни ҳам камбағаллик үйкүтди, бу ердаги оғир иш нобуд қылди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОБУДГАРЛИК кам құлл. айн. **нобудгарчилик.**

НОБУДГАРЧИЛИК Бекорга йўқ қилиб юбориш, нобуд қилиш, истрофгарчилик. *Нобудгарчилик* – халқ хўжалиги учун зарар.

НОВ [ф. ناو – қувур ёки ёғоч тарнов; сув йўли] 1 Сув оқиши учун ёғоч, тахта, цемент ва ш.к. дан ишланган маҳсус ўзан; тарнов. *Сув шунча кучайган эдики, новни қўпориб, тегирмонни босиб кетиши хавфи туғилган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Суғориш ёки умуман сув сақлаш учун ёғоч, тахта, цемент кабилардан ишланган охур; тегана. *Нўъмон движокни шига солиб, бир-бираға шохлари тегиб турган садалар остидаги новларни сувга тўлдира бошлади.* О. Ҳусанов, Най.

3 геогр. Океанлар остидаги кўпинча узун қўзилган чўқур ботиқлар. *Масалан, Мардана нови, Ява нови.*

НОВА [ф. ناو – елкага қўйиб, лой ёки қоришма ташиладиган тоғорача] айн. **нов.** *Лойқа оқиб ўтадиган нованинг ёнига борганимизда, мастер тўхтади ва менга юзланди.* П. Қодиров, Эрк.

НОВАТОР [лот. novator – янгиловчи, янгилик яратувчи] Кишилик фаолиятининг бирор соҳасида янгича илғор принцип, гоя, усул киритувчи ва уни амалга оширувчи. *Ишлаб чиқариш новаторлари.*

НОВАТОРЛАРЧА рвш. Новаторларга ўхшаб, янгичасига. *Эндиликда эскича андо-залар, эскирган усуллардан қатъият билан воз кечиш, шига новаторларча ёндашувлар талаб қилинади.* Газетадан.

НОВАТОРЛИК Кишиларнинг бунёд-корлик фаолиятидаги, новаторлар фаолиятидаги янгилик; новаторга хос хусусият, ҳатти-ҳаракат. *Новаторлик таклифлари.* — *Драматург бу ерда новаторлик ўйлidan боради, яъни асарни тўппа-тўғри биринчи пардадан бошлайди.* С. Аҳмад, Сайланма.

НОВВОЙ [ф. ناو – нон пиширувчи, нон сотовучи] Нон ёпиш, пишириш ва сотиш билан шуғулланувчи шахс. *Япасқи новвой ҳар кун пешин вақтида иккита ширмой нонни бойга ташлаб кетар эди.* Ойбек,

Танланган асарлар. *Тандирдан янги узилган обинонларнинг ёқимли ҳидларини сочиб.. новвойлар шипиллаб ўтадилар.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

НОВВОЙЛИК 1 Нон ёпиш касби, нон ёпиш билан шуғулланиш. *[Йўлчи:] Қалай, новвойликдан бир нима ортадими?* Ойбек, Танланган асарлар.

2 тар. Нон ёпиладиган ва сотиладиган жой. *-Рўмолчани елкага солиб, новвойликка қараб югурдим, – деди Шум бола.* Ф. Ғулом, Шум бола.

НОВВОЙХОНА [ф. ناوچه] Нон ёпиладиган, пишириладиган жой. *Зумрад дадасининг новвойхонасидаги хамир қорадиган йигитлардан бирини яхши кўриб қолган эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

НОВВОС Икки-уч яшар буқа. *Чап томонимиздаги тикка тақири тоғ бағридаги бутазорда гала-гала новвослар ўтлаб юрибди.* С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

НОВВОТ I [ф. نبات – кристалл шакли қанд, шакар] Шакар қиёмидан маҳсус тайёрланадиган ялтироқ кристалл қаттиқ оқ ёки сарғиши ширинлик. *Новвот чой.* — *Матлуба хонага кирганди, Асқар Аминович олдиди бир ликопчада новвот, дўнг пешонасида маржон-маржон тер, фамил чой ичиб ўтиради.* О. Ёқубов, Излайман.

НОВВОТ II маҳс. Тўқимачилик дастгоҳида: тайёр мато ўраладиган ёғоч валик.

НОВВОТРАНГ Сарғиши-қўнғир ёки оқ ранг, новвот рангига ўхшаш. *Гув-гув шамол.. эшик тирқишидан ўйга кириб, чироқ пилигининг новвотранг алангасини липиллатади.* Х. Ғулом, Машъал.

НОВДА Дараҳтнинг ёш, ингичка ва узун, бебутоқ тармоғи. *Тол новдаси. Ток новдаси.* — Чарос эллик қадамча юриши билан кўча четидаги, новдаларини шода-шода қизгиши гуллар қоплаган шафтоли тагида турган *Дизиодни кўриб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Моҳирона ҳомтот қилинган новдалар, сийрак япроқлар оралаб ерга танга-танга қуёш ёғилади.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 кўчма ёш, нозик. *Қўнғли сув ичиб қолибди-да, болагинамдан айланай. Келин ҳам новдагина, ўйинчи бўлса ҳам, камсухан, шикасталигини айтмайсизим!* А. Мухтор, Асарлар.

НОВЕЛЛА [итал. novella – янгилик < лот. novus – янги] ад. Насрнинг кичик жанри, кичик ҳикоя. Абдулла Қодирий ўзбек адабиётида сатирик новеллага асос солдигина эмас, у 20-йиллардаётк биринчилардан бўлиб иккита катта роман – «Ўтган кунлар» ва «Мехробдан чаённи ёэди. Газетадан.

НОВЕЛЛИСТ [итал. novellista] Новелла ёзувчи ижодкор; новелла муаллифи. Моҳир новеллист Абдулла Қаҳжорнинг 30-йиллар ижодини ўтишдан олдин ўқитувчи ёзувчининг замондошлари хотирасини ўқиб, ўрганиши керак. Газетадан.

НОВОКАИН [лот. Novocainum < лот. novus – янги + (ко)каин] фарм. тиб. Сунъий йўл билан олинадиган ва таркиби жиҳатдан кокаинга яқин бўлган, сувда ва спиртда яхши эрийдиган рангсиз ва ҳидсиз кристалл дори; оғриқ қолдириш хусусиятига эга. Новокаин қонга юборилганда, умумий таъсир кўрсатади. «Фан ва турмуш».

НОВУТ с. т. Нобуд. [Заргаров:] Жоним! Пайт нозик, хотин-қизлар масаласи чир-силлаб турибди – бекорга новут бўлиб кетаман.. Менга раҳм қилинг! А. Қаҳжор, Оғриқ тишилар.

НОВЧА I Бўйи баланд, дароз, узун. Новча ийгит. Бўйи новча одам. — Ҳокимнинг новча, ҳайбатли қомами олдиди.. Тешабой ҳам одамлар назаридан четда эмас эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Новча тераклар учида ойнинг кумуми парчаси сузади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

НОВЧА II тар. Қарол, хизматкор. Улар қишлоқдан чиқиб улгурмасданоқ, қариндош бойнинг новчалари кетмон кўтариб келиб, сотиб олинган уйларнинг том тупроғини кўкка совуриб буза бошлидилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Қанча бойникуда новча бўлиб ишладим-у.. Ҳамма ерда тўғри ишладим. Ш. Тошматов, Эрк куши.

НОВШАДИЛ [а. نشادر] с. т. Нашатир. Фарғона водийсида, айниқса Ўзганда кўнмиқдорда новшадил қазиб олинган ва чет мамлакатларга ҳам сотилган. «Фан ва турмуш».

НОГАҲ [ф. نگاҳ – кутилмаганда, бирдан, тўсатдан] айн. ногаҳон. Тегмасин ногаҳ ма-ломат ўқлари, Сезигу ҳушёр бўл оху каби. Ҳабибий.

НОГАҲОН [ф. نگاهان – тўсатдан, бирдан; кутилмаганда] Кутилмаган, тўсатдан, кўк-

қисдан юз берган. Балои ногаҳон. — Оқсоқол сўзини тугатма олмайди, ногаҳон келиб тушган ўткир болта Шодмонбойнинг бошини баравар иккига бўлади. А. Қодирий, Обид кетмон.

НОГАҲОНӢ [ф. نگاهانی – кутилмаган, тўсатдан, бехосдан бўлган, тасодифий] сфт. Кутилмаганда юз берувчи, юз берган, кутилмаган. Бу ногаҳонӣ қазодан эслари чиқиб кетган бечоралар иғлашадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аҳмаджон билан Маннон бу ногаҳонӣ кулгидан довдираб қолишиган эди. Й. Шамшаров, Тошқин.

НОГИРОН [ф. نگیران] – таъсир қилмайдиган, таъсир ўтказиш қобилияти йўқ] 1 Ишга яроқсиз бўлиб қолган, ожиз (одам ёки унинг аъзолари ҳақида). Ногирон бола. Унинг бир қўли ногирон. — Пўлатжон.. ногирон оёғига қараб ҳўрсаниб қўйди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Ўшанда у полиомиелит касалигига қарши эмлаш жараёнида шифокорнинг қўнопол хатоси туфайли ногирон бўлиб қолганди. Газетадан.

2 кўчма Нотўғри фикр юритадиган, тўғри фикрга эга бўлмаган. Ёшлар ўртасида танбаллар, маънавий ногиронлар, ношукурлар ҳали ҳам бор. Газетадан.

3 кўчма Яроқсиз бўлиб қолган, камчилиги бўлган. Эскирган ва ёшини яшаб бўлган ногирон ускуналар гишт заводларида ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг сифатига ҳам таъсир қилаётганлигига чида бўлмайди. Газетадан.

4 кўчма Юмуқ, ожиз. Ногирон гунчалар ҳам бирин-сирин очила бошлидилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НОГИРОНЛИК Ишга яроқсиз бўлиб қолишилик; тўғри фикрлай олмаслик. Руҳий ногиронликни тузатиш қийин. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НОГОҲ [ф. نگاه] с. т. Ногаҳ. Ногоҳ бурчакдан қўнгироқли чирмандга гулдураб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

НОГОҲОН [ф. نگاهان] с. т. Ногаҳон.

НОДАВЛАТ [но.. + давлат] сфт. Давлат тасаруфида бўлмаган. Нодавлат сектор. Нодавлат ташкилот. — Республикаизда минглаб нодавлат, нотижорат ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда. Газетадан.

НОДАВРИЙ [но.. + даврий] Мунтазам бўлмаган, узлуксизлиги таъминланмаган. Рустам ака бир неча ўйлардан бери нодав-

рий нашрлар бўлими мудири вазифасида фаолият кўрсатмоқда. Газетадан.

НОДАРКОР [ф. نادرکار – кераксиз, ишга яроқсиз; ишга алоқаси бўлмаган] Кераги, даркори йўқ; кераксиз. *Нодаркор қоғозлар.*

НОДИР [а. نادر – сийрак; кам учрайдиган, камёб] 1 Кам топиладиган, ноёб. *Нодир қўлэзма.* — *-Нодир ўлка, ҳатто таърифлашга сўз тополмайсан, – деди Комарова.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Қимматбаҳо, бебаҳо, асл. *-Хазина!* — деди Заргаров *кафтларида салқин нодир тошларнинг салмогини сезиб. Кўзларида ҳам кристалларнинг товланиши бордек эди.* А. Мухтор. Бўронларда бордек ҳаловат. Зумрад бармоғини силади; нодир узук бармоғини, ўйқ, юрагини сиқаётгандек бўлди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

3 Кам учрайдиган.

Нодир металлар Ер қатламида жуда кам учрайдиган элементларнинг шартли номи. *Ўзбекистон – ранги, нодир металларга бой ўлка.* Газетадан.

4 Нодир (эрраклар исми).

НОДОН [ф. ندان – билмайдиган, хабарсиз; жоҳил, илмсиз; калтафаҳм, бефаросат] 1 Илм-маърифатдан хабари йўқ, онги, тушунчаси паст; ўқимаган, билимсиз; қолоқ. *Нодон одам. Сўзлагувчи нодон бўлса, эшигтгувчи доно бўлсин.* Мақол. — *Наҳотки мана шу ерда ўтирган студентлар Юнусов ўйлаганчалик нодон бўлса?!?* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Фаҳм-фаросати кам; тушунмайдиган, тентак. *Ажаб бўлди! Оёгининг тагига ўлигини ташлагин эди, ўз қадрини билмаган нодон.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

НОДОНЛИК 1 Билимсизлик, онги пастлик; жоҳиллик. *Мунозара деб ҳар қанани қуракда турмас гапларни айтавериш тирик нодонлик аломати.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

2 Нодон кишиларга хос ҳатти-ҳаракат, иш; аҳмоқлик. *Она, кечирасиз-да, янгилишиб бир нодонлик қилиб қўйдим.* С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

НОДУРУСТ [ф. نادرست – нотўғри, хато, сохта; бузук, шикастланган] Унчалик дуруст эмас; чакки. *Шу дуруст бўлдими, нодуруст бўлдими?* Сени ўйлар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

НОЁБ [ф. نایاب – топилмайдиган, танқис, камёб] 1 Кўп учрамайдиган, жуда кам

бўладиган. *Ноёб талант эгаси бўлган Юсуфжон қизиқ ўз ҳалқининг азиз фарзандларидан биридир.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 Қимматли, бебаҳо. *Ноёб қўлэзма.* — *Қадимда нашр этилган энг ноёб асарлар аҳолидан сотиб олинади.* Газетадан.

НОЖИНС [но.. + жинс] 1 Бошқа жинсдаги, жинси номаълум.

2 кам қўлл. Ярамас, ёмон; пасткаш, разил. *У муртад атрофига аллақандай таги паст, ножинсларни тўплаб, подшога, ҳоким тўрага, қолаверса, бизнинг манфаатларимизга зид келадиган гапларни тарқатиш билан одамлар ўртасида нифоқ уруғларини сочмоқда.* К. Яшин, Ҳамза.

НОЖОИЗ [но.. + жоиз] Ўринсиз, муносиб бўлмаган. *-Чунки юртга пахта керак, – кўрсаткич бармоғини кўкка ниқтаб гапирди Иzzат Маржонович, – буни инкор этиши сиз билан бизга ноҷоиз.* Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон.

НОЖУЯ [ф. نجوي – қидирилмаган, исталмаган] Одоб-ахлоқ доирасига сигмайдиган, умумий тартибга муносиб бўлмаган; чакки. *Ножўя гап. Ножўя ҳатти-ҳаракат.* — *Баҳодир ножўя ҳаракати билан Оқилани хижолатга қўйганидан қаттиқ ўкинар, лекин иш ўтган эди.* М. Жалолиддинова, Қеинироқ.

2 Ҳақиқатга мос эмас, нотўғри. *Табибийнинг гапи ножўя бўлиб, бир чаламулла боланинг сўзлари эътиборга лойиқ дессангиз, миннатингиз бош устига, хоним.* С. Сиёев, Ерғелик.

НОЗ [ф. نز – таннозлик, карашма, истигно; ҳузур, маза; кеккайиш; инжиқлик; мулоийимлик] 1 Танноз аёлларга хос сериш ва ҳаракат, қилиқ; ишва, карашма. *Ноз қилмоқ.* — *Сўз билан, ноз билан, ҳангома билан йигитларнинг кўкрагига ўт солади қирғиз қизлари.* Ойбек, Танланган асарлар. *Дилбар қизнинг қилиғи, нози яхши, Сўзнинг ози, машшоқнинг сози яхши!* Ё. Мирзо.

2 Ўз қадрини ошириш учун қилинадиган ноўрин талаб, ортиқча эркалиқ; таранг қилиш. *Қизи борнинг нози бор.* Мақол. — *Касали нима, озиб кетибди келинчак онамиз?* — *Муғамбирлик, эркалик, ноз!* Ойбек, Танланган асарлар. [Нури] *Йўлчини ёдларкан, унинг юрагида энди газаб қўзғалар эди.. Ким у?* Нега мунча ноз қилади, кеккайди? Ойбек, Танланган асарлар.

3 Нозик; жиззаки. *Бошим тоз, кўнглим ноз. Уйғун.*

Ноз уйқу Нозли, ҳузурли, ширин уйқу.

4 кўчма Майнинлик. Гулларда ноз, Елларда ноз, Кел, чамандা қил парвоз! Т. Тўла, Оромижон.

НОЗАНДАЙ, =дек с. т. х.-қ. Ёмон эмас, туппа-тузук, дурустгина. -Хотиржамгина ишингни қила бер, болам, Мұхаббатинг нозандек ўрганиб қолди янги жойга, — деди кампир. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

НОЗАНИН [ф. نۆزىن — мулойим, ёқимли; танноз; суюкли; гўзал] Қадди-қомати келишган ва гўзал (қиз, аёл ҳақида). Ана шу йигитнинг [Отабекнинг] олган хотини жуда ҳам нозанин бир қиз бўлиб, бу қизга бизнинг Ҳомид ҳам харидор экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Бой:] Ҳе пишмаган, ҳом калла! Бу нозанин увол! Ўйриликка эмас, бекачликка арзиди-я! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НОЗИГАРДОН [ф. نازگىردان — бўйин бе-заги] Аёлларнинг бўйинга тақадиган тақин-чоги; заргарлик буюми. Зийнат қутисидай жимирлар шаҳар, Нозигардон мисол чироқлар яшинар. Т. Жўраева, Менинг маржонларим.

НОЗИК I [ф. نۆزىك — ингичка, енгил; юмшоқ, мулойим; мўрт, бўш; нафис] 1 Юксак маҳорат ва санъат билан жуда бежирим қилиб ишланган; нафис, латиф. *Искандаро ҳавас ва таажжуб билан биноларга, бой жиҳозларга, айниқса, нозик санъат буюмларига, эшик ва деразаларга назар ташлаб кўярди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Ингичка; юпқа, ҳарир. *Нозик ип.* ■ Дуторнинг нозик торларидан.. чиққан “Наво” күйи ўз ноласига тушунгувчи Отабекдек йигитларга жуда муҳтож эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Юпқа, ҳарир. У гунафша гулли нозик батис қўйлак кийиб, чойшабни томоғигача тортуб, журнал ўқиб ётарди. Ойдин, Хикоялар.

4 Бежирим, латиф; хипча. *Момиқ пахталар унинг нозик бармоқларига ўзи илашиб чиқар, чаноқлар ҳайратдан оғиз очиб, силкенинб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Йигит маҳбубасининг нозик қўлларидан тутиб, ўзига тортарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Мурзин унинг паришон сочларини, нозик бўйинга ёпишган майин, жонсизгина соч толаларини томоша қиларди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

5 Заиф, нимжон. *Нозик майса.* ■ Укамни дурустроқ жойга ўрнаштиринг, ўзи нимжон, нозикроқ бола.. шамоллаб-нетиб қолмасин. П. Турсун, Ўқитувчи. *Нозик, ранг-баранг парвоналар, капалаклар ламта атрофида айланар.. эдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Мулойим, майин ва ёқимли, назокатли. *Нозик табассум.* ■ “Дилхирож” ўзининг майда қадами, нозик ҳаракатлари билан даврага кириб келди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Ҳалқ кўнглини овлаган, Улфатда доим. *Овози жонга ёқар, Нозик, мулойим.* Қ. Мұхаммадий. *У куйнинг сеҳрига берилиб, интизор кўзларини нозик юмди, бошини қуий солди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

7 Салга синадиган, узиладиган, йиртиладиган; бўш, мўрт. *Нозик буюм.* ■ *Олимовнинг қўлидаги юклар ҳамманикидан оғирроқ, нозикроқ эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоклар.

8 кўчма Ўзига хос қийинчиликлари бўлган, алоҳида маҳорат, малака, билим талаб этадиган. *Ғўза сугориш — нозик иш.* Ойбек, О. в. шабадалар.

9 кўчма Ўз ишини майда икир-чикирларигача яхши биладиган; уста. *Секретарнинг отаси.. нозик гулчи эди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

10 кўчма Алоҳида эҳтиёткорлик талаб этадиган; қалтис. *Нозик масала.* *Нозик пайт.* *Нозик аҳвол.* ■ Асрора ўйлаб қараса, кўнгил иши нозик нарса экан. С. Аҳмад, Уфқ. -Кейинги пайтда замон нозик бўлиб қолди, — афсус билан бош чайқарди *Ўсар бухгалтер.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Бўлмаса, сельпо раислигидай нозик лавозимда ўн-ўн беш йил муҳим ишлаши осонми?!* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

11 кўчма Алоҳида эътибор, мулозамат, тақаллуф талаб этадиган, иззатталаб. *Нозик меҳмон.* ■ -Хўжайин банд, олдиларида нозик одам бор. *Мажлис қилишяпти,* — деди секретарь. С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

12 кўчма Қичиқли; инжиқ. *Бобоқулнинг кўзларидаги нозик киноя унинг иззат-нафсига ханжардек қадалди.* Ойбек, Навоий.

Нозик табиат (нозиктабиат) ёки табиати нозик Кўнгли ҳар нарсани ёқтиравермайдиган, кўтариавермайдиган; инжиқ, эрка. *Шу қадар зиқ, нозик табиат бўлиб қолгани учун Бегимхон кўп дакки эшилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Кўнгли нозик айн.* **нозик табиат.** *Нозик дид ёки диди нозик* Жуда ҳам сезгир,

нафосатни теран ҳис қилувчи; туйғун. **Нозик** дидли рассомларни ҳам ҳайратда қолдира-диган ойнадаги нақи [Элмуроднинг] хаёлини банд этди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Нозик жойи** Камчилиги, айби. Азиза Ёдгорнинг нозик жойларини яхши билади. Шунча кўрги-ликлари эвазига эридан қасос олишга аҳд қиёди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

13 Нозик (хотин-қизлар исми).

НОЗИК II [ф. نَظِير – ингичка, енгил; кичкина] Каштачиликда ишлатиладиган ранг-баранг майда, нафис мунчоқ. *Чойхоначи.. ишак тўри ранг-баранг нозиклар, пистонлар билан безалган тўрқовоқларни.. чакалакка осган эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ёстиги устига нозик гулли тўр ёпилган.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

НОЗИКЛАШМОҚ 1 Нозик, бежирим бўлиб қолмоқ, хипчалашмоқ.

2 Нозик, жони бўш, чидамсиз бўлиб қолмоқ. [Учқун:] *Кабинетда ўтириб нозиклашиб қолганини эндиғина сездим.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссани.

З кўчма Танг, қалтис бўла бормоқ. *Аҳвол нозиклашид.* Масала нозиклашид.

НОЗИКЛИК Нафислик, назокат; қалтислик; мўртлик. *Асарда ёзувчи табиат манзараларини жуда уста рассомдек нозиклик билан чизади.* С. Аҳмад, Сайланма. *Масаланинг нозиклигига учовлари ҳам тушунарди ва шунинг учун иттифоқ қилгандек, чуқур бир сукутга кетган эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОЗИКНИҲОЛ I [нозик + ниҳол] Бежирим, латиф ва ёш. *Шунда ўзбек қизи – сен нозикниҳол, Ҳуснинги бахши этдинг юрт чироига.* Т. Жўраева, Менинг маржонларим.

НОЗИКНИҲОЛ II Мураккабгуллилар оиласига мансуб, гуллари оқ, пушти, қизил, сарик, бир ёки кўп йиллик манзарали ўсимлик; экма гул тури.

НОЗИКТАБЬ [ф. + а. نَازِكَى طَبْع – нозик табиатли, ҳиссиётга берилувчан] Нозик таъбли, таъби нозик. *Нозиктаъб шоирлар қасидасида, муганийлар қўшиғида Найманча таърифланган.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

НОЗИКФАҲМ [нозик + фаҳм] Жуда ҳам сезгир, туйғун фаҳмловчи. *-Ҳўп.., ҳўп.. майли, олам кезган нозикфаҳм шоирсиз.* Кулғум сизда, гапираверинг, – деди ҳунук илжайиб. К. Яшин, Ҳамза.

НОЗИР [а. نَاظِر – кузатувчи; мудир, бошлиқ; назоратчи; вазир] 1 Назорат қилиб турувчи; назоратчи, қаровчи, мудир. *Қироатхонанинг бир нозири бўлиб, газетхон, китобхон ўқувчилардан ўигирма тийиндан ҳақ олиб турарди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Бажарилаётган иш-ҳаракатнинг тўғрилигини, мавжуд қонун, қарор ва низомларга риоя қилиб амалга оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс, инспектор. *Солик идораси нозири.*

3 эск. Вазир, министр. *Валихон мерган парини Бухорога элтишини, олий ҳазратларининг ўзларига совға қилишини, эвазига тезроқ нозир ёки қушбеги бўлишини хаёлидан ўтказди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НОЗ-ИСТИФНО, нозу истифно Ноз ва истифно, ноз ва эркалик(лар). *Дуркунгина келишган қадди-қоматига кўплар суқланаб боқар, ўз навбатида, Зарифа ҳам уларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида ноз-истифно билан муомала қиларди.* С. Кароматов, Олтин кум.

НОЗ-КАРАШМА, нозу карашма Ноз ва карашма; ноз ва ишва(лар). *Тўранинг кўнглига шу пайтда на гўзал ёш хотиннинг таъзими, на унинг ноз-карашмаси ва на безаклари сиғар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Лаъли ўрнидан туриб, сочларини тузатди.* Чироқни пасайтириди-да, ноз-карашма билан “Бўлди, ухлан!” деди. Ҳ. Гулом, Машъал.

НОЗЛАНМОҚ 1 Ноз қилмоқ, ноз-ишва, ноз-карашма қилмоқ. *Йигиталининг саволи жавобсиз қолди.* -Шиппакни олиб беринг, – деди қиз яна нозланибօқ. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Эркалик, тантиқлик қилмоқ; таранг қилмоқ.

НОЗЛИ 1 Ишвали, серишва; танноз. *Юлдузхоннинг нозли кўзларидаги сирли маъно* Муҳиддинни мафтун этди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. -Вой, сиз эплаёлмасангиз, ким эплай оларди? – жувон Ҳўжабековнинг кўзларига нозли боқди-да, ерга қараб олди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ортиқча эркалик талаб қилувчи, нози бор.

НОЗ-НЕЙМАТ Кишига Оллоҳ томонидан табиат орқали инъом этилган нейматлар, анвои мева, озиқ-овқатлар. *Дастурхон турли ноз-неъматлар билан беза-*

тилган. ■ *Баҳорлари, ёзлари Бир-биридан ортиқдир, Мазали ноз-неъмати Ҳалқимизга тортиқдир.* З. Диёр.

НОЗ-ФИРОҚ, нозу фироқ Ноз ва фироқ; ноз ва фироқлар; эркалик ва тантиқлик. *Шариф, ўзимизнинг ёшлигимизни эсласанг-чи. Ноз-фироқ қилиб, мени куйдирган чоғларинг.* Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. -Э, ҳали ҳам гўр экансан, болам. Дунёда хотин зоти борки, унинг ноз-фироғи бўлмай иложи йўқ, — деди Салтанат Эргашга. Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш.

НОИБ, нойиб [а. ۋەزىت — ўринбосар, ёрдамчи; депутат] 1 тар. Ўрта асрларда мусулмон давлатларида тобе ўлка ёки вилоят ҳокими, олий ҳукмдорнинг шу ердаги вакили, ўринбосари. *Нойиб унга ишониб топширилган ҳудуднинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳолати учун масъул ҳисобланған.* «ЎЗМЭ».

2 эск. Ўринбосар, ёрдамчи. Сен вилоятнинг ҳокими бўлсанг, мен сенинг ноибинг бўламан. С. Айний, Дохунда. *Хато кетмай, сақлагин, эй яратган! Бу ўша-ку, қочқин бекнинг ноиби.* Миртемир, Асарлар.

НОИЛ [а. ۋەزىت — олувчи; түхфа, совға; фойда]: **ноил бўлмоқ** эск. кт. Эришмоқ, етишмоқ, мусассар бўлмоқ. *Қуруқ томоша билан кечган унинг ой, ўйлари бу кун Раъно гулини искаш башоратига ноил бўлгандек эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

НОИЛОЖ [но.. + илож] рвш. 1 Ўз майлига, эркига, хоҳишига қарши, истаги бўлмагани ҳолда, мажбурият орқасида, мажбур бўлиб, мажбуран. *Маҳкам офтобдан кўзини қисиб, унга қаради-да, жавоб ўрнига қўлини ёйди ва ноилож кулемсиради.*

2 Бирор илож, чора топа олмай, чорасиз, иложсиз. *Бу орада қолган ўн тўрт томошабин бетоқат чапак чалиб, парда очилишини талаб қила бошлади.* Администратор ноилож директор кабинетига кириб, бўлган воқеани айтиб берди. «Муштум». *Дилфуза ноилож аҳволда қолди.. Нориннинг қуруғидан озгина чимдиган бўлиб, ётиб олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

НОИЛОЖЛИК Иложсиз, имконсиз ҳолат, иложсизлик, чорасизлик. -Санобархон, мени кечиринг, — Алижон яна ялингандек бўлди, — худо ҳаққи, ноиложликдан келдим. М. Хайруллаев, Кўнгил.

НОИНСОФ [но.. + инсоф] 1 Инсофи йўқ, инсофсиз; виждонсиз; адолатсиз. *Оббо ноинсоф-эй, Ширмонбулоқнинг этагидаги қоратупроқ ерларнинг барисини қўлга киргизиб олди-я!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 сўк. Ҳақорат, койиш ифодалайди. Эрталаб Ҳўжабеков келиб кетди. Касал бўлсан ҳам, олдига чиқдим. Омонмисан, демади-я, ноинсоф. С. Анорбоев, Оқсой. [Насиба:] Кечагина нима деган эдингиз! Яна лафзингиздан қайтдингизми? Ноинсоф! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишилар.

НОИНСОФГАРЧИЛИК айн. **ноинсофлик** 2. Ўғлим билан элликбошининг олишиб турганини кўриб: *-Ҳай-ҳай, бу қандай ноинсофгарчилик! Урманг!* — деб ўртага тушди Вали ака. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НОИНСОФЛИК 1 Ноинсоф эканлик; адолатсизлик.

2 Ноинсоф кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш. *Ноинсофлик қилмоқ* ■ Бирон буюмни сифатсиз ишлаб, аъло навга ҳақ олиш ноинсофлик, виждонсизлик, тўғрироғи, ўғриликнинг бошқа бир тури-ку! Н. Сафаров. Оловли излар.

НОК [ф. ۋەكىل — мевали дарахт тури, олмурут] 1 Узоқ яшовчан, меваси турли ранг, шакл ва вазнда бўлган, ёғочи қаттиқ дарахт. *Боғнинг турли жойларида ҳар хил мевали дарахтлар: нок, ўрик, беҳи, жийда ва ҳоказо анчагина.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шокирии бува ҳовлисидаги катта нок салқинида эски тўшакка ёнбошлаб ётган экан.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 Шу дарахтнинг меваси. *Хонтахтага терилган ликопчаларда ранг-баранг қанд-қурс, конфетлар, биллур идишиларда олча, узум, нокдан қайнатилган мурабболар, қу-лупнай қиёми.* С. Анорбоев, Оқсой.

НОКАС [ф. ۋەكىس — одам эмас; пасткаш, виждонсиз; абллаҳ, разил] 1 Виждони, инсофи йўқ, ярамас, қабиҳ, пасткаш. *Нокас одам.* ■ *-Хонхўжалик Сайфулла эшонни мен ўзимга устоз деб билар эдим. Аслида ўша нокас мени шу йўлга олиб кирди, — деди Бўронбой.* О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири.

2 сўк. Ярамас, абллаҳ. *Ҳа, тутуни булут кўрмаган нокас.* Сенинг отанг шундай қурумсоқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Қора қишида тўй қилимай, Баттар бўлгур нокас, гов.* А. Орипов, Ҳайрат.

З Бирорга ҳеч нарсасини раво кўр-майдиган; баҳил, ҳасис, қурумсоқ. **Нокасдан қарз бўлма** – ҳам йўлда қистайди, ҳам гўрда. Мақол.

НОКАСТА айн. **нокас** 3. *Гул даста-даста, гул бермаган нокаста.* Мақол.

НОКАУТ [ингл. knock-out < knock – урмоқ; зарба + out – четда, ташқарида; четлатиш] спрт. Боксчининг қаттиқ зарбдан гандираклаб, йиқилиб, баъзан ҳушини йўқотиб, ўн секунд давомида ўрнидан туролмайдиган ва ютқизиқ деб ҳисобланадиган ҳолати. *Бошим гир-гир айланиб, нокаут бўлган боксчидай, гандираклаб кетдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НОКДАУН [ингл. knockdown < knock – урмоқ; зарба + down – пастга, қўйига; қулатиш] спрт. Боксчининг зарбдан гарангсиган, йиқилган, лекин ўн секунддан ошмаган вақт ичидан ўрнидан туриб, жантни давом эттира оладиган ҳолати. *Оломон якун ясади: Тамом, нокдаун.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом. Артур.. манаман деган чарм қўйлқоп усталарини нокаут ёки нокдаунга учратганида, қалбимиз чексиз ғурурга тўлганди. Газетадан.

НОКЗОР Нок дарахти билан банд ер, майдон, боф. *Намхуш тупроқ, нокзордаги дарахтларнинг шохларида онда-сонда сақланиб қолган ўтган ўилги ҳосилнинг туршаклари ҳидига тўлган ҳаво мусаффо эди.* Газетадан.

НОЛА [ф. نَلَّا] 1 Фам-алам, ҳасрат ифодаловчи аянчли овоз; аффон, фифон, фарёд. *Инграб, ўксиб қолган онасиз.. Кўкка, ерга сиғмас ноласи.* Ҳ. Пўлат. *Гуломжон руҳий азоб оташида қовурилиб, хўрлик жон-жонидан ўтиб кетган кезларида ўзини тутолмай нола қиласиди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Ёлвориш, ўтиниш, илтижо ифодаловчи овоз, мунгли товуш. *[Миркарим] Кечакундуз худога ибодат ва нола қилиб, пачава бўлган ўз ишининг ўнгланишини ва тотли ўтмишининг қайтарилишини сўради.* П. Турсун, Ўқитувчи.

З кўчма Кушлар сайраши ёки мусиқа асбобларидан тарқалган овоз. *Дутор ноласи.* ■ *Девор орқаси Соҳиб қорининг анорзори.* Ҳаммаёт жимжит, фақат онда-сонда булбуллар ноласи эшишилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Найнинг сехрли ноласи бутун дала бўйлаб акс садо берди.* Газетадан.

4 Мусиқа безакларидан бири; ашула айтганда, бирор сўз ёки сўз бўғинида овозни чўзиб, тебратиб хониш қилиш.

НОЛАВОР айн. нолакор.

НОЛАКОР Нолага эга бўлган, нолали. Сўнгги пайтларда не боиским, бу ҳазин, нолакор байтлар тез-тез хотирга келадиган бўлиб қолди, деб ўйлади Бобур. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

НОЛИМОҚ Норозилик изҳор қилмоқ, шикоят қилмоқ, зорламоқ. *Тиллабувадан кейин сўзга чиққанларнинг бири камбагалчиликдан нолиб, яна бири.. муштумзўлар ҳақида Тиллабуванинг сўзини қувватлади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Раҳмат, бирордар.* Сокигимдан нолимайман. Узоқ ўйлар шолицилик биригадасига бошчилик қиласман. Газетадан.

НОЛИШ [ф. نَلِشْ] – дод солиб йиғлаш, ҳўнграш; шикоят, арз, зорланиш] 1 Шикоят қилиш, арз қилиш, норозилик билдириш. *Нолиш билан иш битмайди;* Мард номардга тиз чўкмайди. Мақол. ■ – Ношукур экансиз, она, – деди [Зайнаб], – поччамдан нолишиниз яхши эмас, сизнинг ҳам бошингизга менинг қунимни солса, нима қиласи эдингиз? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Нола, фифон. Ҳар ким титрар Ширинбек нолишига, Ёқаси ҳўл кўздан оққан ёшига. «Ширин билан Шакар».

НОЛОЙИҚ [но.. + лойик] Лойик, муносиб бўлмаган; лойик, муносиб келмайдиган, ярашмайдиган, номуносиб. *Ёшлар орасида жамоат тартиб-қоидаларини бузилинг сингари юксак инсоний дидга бутунлай нолойик хатти-ҳаракатлар учраб туради.* Газетадан.

НОЛОН [ф. نَلَّوْن – нола, фифон қилувчи; шикоят қилувчи] эск. кт. Нола, фифон қилувчи, аффон чекувчи. *Отмагай тонг боф аро азминг хиромон бўлмаса,* Булбули шайдолари гул узра нолон бўлмаса. С. Абдулла.

Нолон бўқмоқ Илтижо билан, зорланиб қарамоқ. *Аваз манзилга элтумвчи ўйлни билмас, теваракка нолон боқиб, ўзига содик сафдош, аниқроғи, раҳнамо излаб юргандек эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НОЛЬ [лат. nullus – ҳеч қандай, ҳеч қайси] 1 Муайян бирлик ёки миқдорнинг йўқлигини ифодаловчи “0” белгисининг номи.

2 Иссиклик ва совуклик температура-лари ўртасидаги шартли чегара. Сув ноль даражада музлайди. — Сув ҳароратини ноль даражага етказгач, яланг оёқ қорда юриши ҳам ҳеч гап эмас. «Фан ва турмуш».

Ноль-ноль Вақтни кўрсатишда «роса, аниқ, тўппа-тўғри» маъносини билдиради. Мехмонлар кечқурун соат еттига тақлиф этилган. Ҳозир соат олтию ноль-ноль. С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.

НОМ [ф. نام — от, исм; шон-шуҳрат, обрў; от сўз туркуми] 1 Шахс ёки нарса-предметларга кўйилган от; исм. Шаҳар номлари. Ном қўймоқ. Ном бермоқ. — Кексайиб қолган эшоннинг хотираси анча пасайганидан кўп вақт ўз ўғилларининг номларини ҳам хотинидан сўраб олар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бирор соҳага, гуруҳга оидликни билдирувчи атама. Мансур, Муслим! Сенга бир гап бўлдими? Муаллим деган номимиз бор, шундай вақтда иш кўрсатмасак, қачон кўрсатамиз?! 3. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

3 Фаолиятнинг бирор соҳасида эришган ютуқ, малака даражасини кўрсатиш учун расмий йўл билан бериладиган унвон. *Фахрий ном. Хизмат кўрсатган артист деган ном. Классик кураш бўйича мамлакат чемпиони деган ном.*

4 Кўпчилик орасида маълум-машҳурлик; донг, довруғ, шуҳрат. Номи чиққан курашчи. Ном чиқарган жамоа хўжалиги. — Очил Эшназар.. Сиёб волостининг Кўштамғали қишлоғида ном чиқарган шахс эди. М. Ўринхўжаев, Унтутилмас кунлар.

Номи билан Топшириғи, ваколати билан. Ўзбекистон номи билан. **Номига** Шунчаки, хўжга кўрсинга, йўли учун. Номига чойхона. — Айрим туманларда маккажўхори номигагина экилаётганга ўхшайди, акс ҳолда, ер бўш ётмасин деб дон сочиб, кейин ўз ҳолига ташлаб қўйилмас эди. Газетадан. Ҳури, олдин номига бир оз кўнмай турар, кейин мажбуран бораётгандай, юзига қайгули ифода бериб чиқиб кетарди. Ф. Мусажонов, Ҳури. **Номидан** Тарафидан, исмидан; топшириғи билан. **Жамоа номидан ташаккур билдиromoқ.** Ўз номидан табрикламоқ.

НОМА [ф. نام — хат, мактуб] эск. кт. 1 Расмий ёзишма, мактуб, хат. [Маждиддин:] Мўминмирзони ўртага солиб, шаҳзода Бади-

узаамонга нома юборинг. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Номай аъмол [نامه اعمال — амаллар, ишлар номаси, дафтари] 1) дин. тўё икки фаришта ҳар бир кишининг савобли ишларини ва гуноҳларини ёзib борадиган дафтар. Азал котиблари ҳар мўминнинг манглаига номай аъмолини ёзмисшлар. С. Сиёев, Ёруелик; 2) кўчма эск. хизмат варақаси, дафтарчаси (ҳар бир хизматчининг қилган ишлари, хизматлари ёзib бориладиган варақ ёки дафтар). Нормат бинтни противогаз халтасининг устки чўнтағига солиб қўйди ва медальонни кўриб, “номай аъмолимнинг ҳаммаси шунда”, деди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Мана, Зиёдилла уч соатдан бери ўз номай аъмолини ёзяпти. Ҳ. Гулом, Машъал.

2 Адабий жанр: Шарқ мумтоз адабиётида реал ёки хаёлий-тўқима шахсга қаратада шеърий мактуб тарзида ёзилган бадиий асар тури. Ўзбек мумтоз адабиётида нома жанрининг пайдо бўлиши Ҳоразмий номи билан боғлиқ бўлиб, унинг «Муҳаббатнома» асари ана шу жанрда яратилган. Газетадан.

3 Шу маънода қўшма отлар таркибида киради, мас. *Бобурнома, Ақбарнома, Жангнома.*

НОМАРД [ф. نامرد — мард, эркак эмас] 1 Эркак эмас, мард бўлмаган. Қўзларимга ишонмаймен! Бегим, бу не ҳол? Нечун мардона кийим кийибсиз? -Номардлар кўпайиб кетгани учун мардона кийиндим. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Яхшиликни, адолат-инсофни билмайдиган, қўлидан тантлилар келмайдиган; ноинсоф, вижданфуруш. Номард одам. — Шушиу, жувон “ишим битди, эшагим лойдан ўтди, деб унумтиб кетадиган номардлардан эмасмиз”, деб Ҳўжабековнинг олдига келиб турадиган бўлди. С. Анорбоев, Оқсой.

3 сўк. Ярамас, абллаҳ, нокас.

4 Юраги йўқ, қўрқоқ. Мард ийгит қўлида ажадар ўлади, Номард одам ипни ажадар билади. Фозил шоир.

НОМАРДЛИК 1 Пасткашлик, ярамаслик; ноинсофлик.

2 Номард кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. Иккисинни — ҳам ўлим, ҳам номардлик. Ойбек, Куёш қораймас. Мардлик, жасорат, матонат ҳам қалб амрининг меваси, номардлик, қаллоблик ҳам шахснинг қаллоб қалбига боғлиқ. И. Раҳим, Қадриабад одамлар.

НОМАТЛУБ [но.. + матлуб] кт. Кўнтилга хуш келмайдиган, кўнгилдагидек эмас; исталмаган, номақбул. *Номатлуб иш. Номатлуб шахс.* — Ўқитувчи учун энг оғир изтироб ва уқубат шогирдларининг номатлуб хатти-ҳаракатларидан етади. Р. Усмонов, Одобнома.

НОМАЛУМ [но.. + маълум] 1 Кимлиги, нималиги аниқ маълум бўлмаган, аниқланмаган. *Номалум миқдор.* Тўйнинг қачон бўлиши ҳали номалум. — Номалум кимса йўлакнинг қоронги қисмига ўзини олиб, кўзини Сайфидан узмай тура бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳали ҳеч ким билмайдиган; жумбоқ, сирли. *Номалум орол.* — Қизлар нимани ўйлайдилар ва нима тўғрисида маъюсланадилар, бу эса қизларнинг бизга номалум бўлган ички сирларидир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Хоразмийнинг бошлангич таълими ва қандай шароитда Хоразмни ташлаб кетганлиги ҳозирча фан учун номалум.* «Фан ва турмуш».

3 мат. Математик йўл билан топилиши зарур бўлган миқдор, катталик. *Маълумларни номаълумлардан ажратмоқ.*

НОМАЛУМЛИ мат. Таркибida номаълум бўлган. *Икки номаълумли тенглама.*

НОМАҚУЛ [но.. + маъқул] 1 Маъқул эмас, маъқул келмайдиган; нодуруст. Ҳожи бир неча вақт сўзлагувчини ўз оғзига тикилтириб ўтиргандан сўнг, агар маъқул тушса, «хўп» дейди.. номаъқул бўлса, «дуруст эмас» дейди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кейин у одам номаъқул чиқса, дарҳол амалдан олиб ташлайди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Ақл-идрок билан қилинмаган; ножўя, бемаъни, аҳмоқона. Шунда мен кеча беихтиёр қилган номаъқул ишларнинг қанчалик фожиали эканини биратўла англадим. А. Мухтор, Туғилиш.

Номаъқул бузоқнинг гўштини емоқ Бекор, беҳуда айтмоқ, нотўғри гапирмоқ; но-тўғри хатти-ҳаракат қилмоқ. -*Билиб қўйингки, хотиним ҳалол!* Тұхмат қилганлар номаъқул бузоқнинг гўштини ебди! — деди Қамбар. Ўйғун. Асарлар.

НОМАҚУЛЧИЛИК Бемаъни, ножўя ҳаракат, иш; bemâyñigarçılık. *Номаъқулчилик қилмоқ.* — Бобом узоқ ва оғир сукутдан сўнг кампирни овутади: -*Бас, ўғлама, золимлар кўп, хоинлар кўп, уларнинг шундай номаъқулчиликлари, итликлари бўлиб туради.*

Ойбек, Болалик. -*Нимага саланглаб юриб-сизлар?* Бу қандай номаъқулчилик! — деб қичқирди Саид амин. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

НОМАҚБУЛ [но.. + мақбул] Қабул қилиб бўлмайдиган, тўғри келмайдиган; номатлуб. *Номақбул тақлиф.* Номақбул усул. — Ойнагулни элига ўтказиб юборишнинг бир неча йўлари бор, бироқ бу йўллар номақбул. Шундай қилиши керакки, хамирдан қилни беозор тортаб олишдай бўлсин, — деди Фарҳод. А. Ҳакимов, Илон изидан. Деворларга ёзиб-чишиб ташланган номақбул сўзлару антиқа расмларни ўчириб ташлашга ожиздирлар. Газетадан.

НОМАҲРАМ [но.. + маҳрам] дин. Яқин қариндошлик алоқаси бўлмаганлиги сабабли бир-бирини кўриш ёки бир-бирига кўриниш ман этилган, лекин никоҳланиши мумкин бўлган эркак ва аёл (бир-бирига нисбатан); зид. **маҳрам** 4. «Абдуваҳобнинг турқини ҳудо кўтарсан, ундан хотин қизғанадиган ўрни йўқ. Уни номаҳрам деб бўлмайди, одам эмас — қул», дейшишарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Йўқ, йўқ. Сиз менга номаҳрамсиз. Бошқага қилинган фотиҳани бузмай туриб, менга яқинлашманг. И. Раҳим, Чин мухаббат.

НОМ-БАНОМ [ф. نام-بنا - ҳар бир номни (алоҳида) айтиб] айн. **номма-ном.** Ўрмонжоннинг бу гапларини, айниқса, тажрибакор чолларни ном-баном айтганини кўриб, Бўтабоӣ ичида зил кетди. А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

НОМГЎЙ [ф. نامگوي - номини айтувчи] этн. Урф-одатларга кўра, ёшлигига номи айтилиб унаштириб қўйилган йигит ёки қиз. Нуриддин болаликдан бир хешларининг қизига «номгўй», қиз ҳам сочини тараф, уни куттиб ўтирган эди. Э. Аъзам, Жавоб. Номгўйимиз ўтганда, уялибгина қолар эдик, бемаҳал чоғларда келганда, тўрдаги эшикни очиб, ичкарига кириб олар эдик. «Гулихиромон».

НОМДОР [ф. نامدار - маълум номга эга; машҳур, шуҳрат қозонган] Ном, шуҳрат чиқарган; донгдор, шуҳратли. *Бу кампирнинг етти ўғли бор эди, еттоби ҳам номдор алл эди.* «Алпомиш». Ҳозир Сафаров республика мазмунинг номдор, тажрибали пахтакорларидан бири. Газетадан.

НОМДОРЛИК Машҳурлик, ном чиқарганлик, шуҳраттага эгалик. Ҳозир бабзилар

отасининг номдорлиги билан гуурланиб, ҳеч кимни менсимиай, ўзига бино қўйиб юришини одат қилишган! Мирмуҳсин, Умид.

НОМЕНКЛАТУРА [лот. nomenclatura – номлар, исмлар рўйхати] 1 Ишлаб чиқариш, фан, техника, санъат ва ш.к. нинг бирор соҳасида қўлланадиган номлар, атамалар, терминлар ва шу номлар билан атавувчи нарсалар рўйхати ёки мажмуи. *Географик номенклатура. Кимё номенклатураси. Ботаник номенклатура.*

2 Саноат ва бирор хўжалик тармоғи ишлаб чиқарадиган маҳсулотларнинг таснифланган рўйхати. Заводда ишлаб чиқариладиган маҳсулот номенклатураси. — Мана шу молларни ишлаб чиқариш номеклатурасини ва ҳажмини яқин муддат ичida тиклаш керак. Газетадан.

3 Бирон-бир юқори (раҳбарий) орган томонидан тайинланадиган ёки тасдиқланаадиган мансабдор шахслар ва уларнинг рўйхати. Абдуллаев ўз оғайинини номенклатурда сақлаб қолиши учун курашмоқда. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НОМЕР [лот. numerus – сон, рақам] 1 Бир турдаги предметларнинг ичida ҳар бирининг тартиб рақами. *Үй номери. Телефон номери.* — Шукур, эл қатори эшигимда номер қўқилган. Ҳар қаерда бир юзу олтмии учинчи, деб хат ташласанг келади. А. Қаҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ҳужжат, рўйхатта олиш ва ш.к. белгиси сифатидаги маълум рақамлар ёзилган ёрлиқ, тахтacha. *Машина номери. Велосипед номери. Паспорт номери.*

3 Кийим-кечак, пойбазл ва ш. к. нинг катта-кичилгигини, ўлчамини билдирувчи рақам. Мен ундан икки номер катта этик кияман.

4 Мехмонхона, ҳаммом ва ш.к. да алоҳида бўлма, хона. -Мехмонни мехмонхонага олиб бордим. *Ўнга икки хонали жуда яхши номер олиб қўйилган экан, – деди Мелибой ака.* А. Қаҳор, Думли одамлар. *Қўқонда номерда бир ўрис инженер билан танишдим. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 Театр, цирк, концерт ва ш.к. нинг ҳар бир алоҳида ижро этиладиган қисми. *Программа номерини эълон қилмоқ.* — Конферансье – ёшгина бир марий йигити чиқиб: -Концертилизнинг биринчи номерида ўзим машқ қилиб бераман, – деди. А. Қаҳор,

Олтин юлдуз. Авеев наубатдаги масбулиятли номерни бажаршига тайёргарлик кўриш учун қўйни хонага кириб кетди. «Фан ва турмуш».

6 ҳарб. Тўпчилар, пулемётчилар гуруҳида маълум хизматни бажарувчи жангчи.

Номери ўтмайди с. т. Найранги ўтмайди, кетмайди. -Ҳар қандай ўйл билан ўз ишингизни битириш пайида бўласиз. Энди номерингиз ўтмайди, оғайни, ҳа, билиб қўйинг. Мен сизнинг дўстингиз эмасман, – деди Нуриддин. О. Ҳусанов, Дўстлар.

НОМЕРЛАМОҚ Тартиб номери қўймоқ, қўйиб чиқмоқ, рақамламоқ. Дафтар бетларини номерламоқ. — Жангчилар бўр билан номерланган вагонларга чиқиши. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

НОМЕРЛИ Номери бор, номер қўйилган, тақиғлан. 5 номерли уй.

НОМЗОД [ф. نامزد – куёв, келин; унаштирилган; номи қўрсатилган; кандидат] Давлат ёки жамоатчилик органига сайлаш, бирон-бир лавозимга тайинлаш, бирон-бир ташкилотга қабул қилиш учун белгиланган, қўрсатилган шахс; кандидат. Номзод қўрсатмоқ. Номзодларни тасдиқламоқ. Номзодлар рўйхати. — Ишнинг енгили бўлмайди, қизим. Мактаб мудирилигига сиздан бошқа муносаб номзод ўйқ экан, рад этманг. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Фандаги илмий даражанинг маълум босқичи. *Фан номзоди.*

НОМИНАЛ I [лот. nominalis – номи ёзилган] Қофоз ва танга пуллар, қимматбаҳо қофзлар, мол ва ш.к. нинг белгиланган, устига ёзилган баҳоси. *Номинал билан сотмоқ.*

НОМИНАЛ II Белгиланган, ёзиб қўрсатилган (нарх, баҳо, ўлчам ва ш. к. ҳақида). *Номинал баҳо. Номинал ўлчам. Номинал иш ҳақи – пул шаклидаги иш ҳақи.*

НОМИНАЛИЗМ [лот. nominatio – исмлар, номлар] Ўтра аср фалсафасида оламда фақат якка нарсалар, предметлар мавжуд, умумий тушунчалар эса нарсаларнинг номларидангина иборат деб ҳисоблайдиган оқим, ўйналиш.

НОМИНАЦИЯ [лот. nominatio – аташ, номлаш; номзод қўрсатиш] 1 Муайян ижодкорлик, иш-фаолият соҳаси бўйича бўладиган мусобақа-танловларга номзодлар қўрсатиш ва галибни аниқлаш жараёни. «Энг яхши ёш футболчи» номинацияси. — «Меб-

морчиллик ва дизайн» каби номинациялар бўйича топширилган ишлар нуфузли ҳакамлар ҳайъати томонидан ўрганиб чиқилади. Газетадан.

2 тиши. Номлаш хусусиятига эга бўлган тил бирликлари (сўз, сўз бирикмаси, фразеологизм ва гапларни ҳосил қилиш ва шу жараённинг натижаси.

НОМЛАМОҚ Ном қўймоқ, ном бермоқ, атамоқ. Янги қўчаларни номламоқ. — Замондошларимиз ва биздан кейинги авлодлар Тошкентни қайта қуриш билан боғлиқ бўлган ишларни минг бир кунлик жасорат деб номлаши турган гап. А. Набиҳўжаев, Жасорат йилномаси.

НОМЛАНМОҚ Номламоқ фл. мажҳ. н. Бу шароб орқали кучин кўрсатар Ўзбек деб номланган кекса соҳибкор. Ф. Гулом.

НОМЛИ Номи билан аталувчи, ...номидаги, ...деб аталган, ...деган. Навоий номли мактаб. — Бу маҳаллада унга маъқул бўлган икки киши бор эди. Бирни — гузарда тақачилик-темирчиллик қиласидиган Қоратои, иккинчиси — Шокир ота номли маҳсидўз чол. Ойбек, Танланган асарлар.

НОММА-НОМ [ф. نام بنام] рвш. Ҳар бирининг номини айтиб, ҳар қайсисини алоҳида, ўз номи билан. Самандаров колхозга қириш учун ариза берганларни номма-ном айтиб, мажлисдан ўтказди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Мудир докладининг охидида битирувчиларни номма-ном чақириб.. гулоҳнома тақдим қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

НОМ-НИШОН, ному нишон Ном ва нишон, ном ва асар; из; дарак. Мана уч кун бўлибдики, ундан ном-нишон ўйқ. — Уруш бўлмаганда, мана бу қалдирғочнинг уясига ўхшаган уйлардан, мана бу бўйинчага ўхшаган эшиклардан ном-нишон қолмас эди. А. Каҳҳор, Картина.

НОМ-НИШОНСИЗ Хат-хабарсиз, дом-дараксиз, изсиз. Шамсиддин Иброҳимовнинг ном-нишонсиз ўқолгани ҳақидаги хабар эртаси куни мағлум бўлди. М. Ўринхўжаев, Унтилмас кунлар. Ёқубжоннинг кўнгли равшанлаши. Севинмасинми, ахир ундан зурёд қолади, зурёд! У энди оламдан беиз, ном-нишонсиз кетмайди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

НОМОЗ айн. намоз. Ҳамма хуфтон номозига кириб кетган, қўчалар сув қўйгандек тинч эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОМСИЗ 1 Номи ўйқ, беном. У пайтлар кўчалар номсиз бўлса ҳам, маҳалла тилга олинса бўлди, ҳар қандай ҳам эгасига аниқ этиб борарди. Газетадан.

2 кам қўлл. Номи, донги чиқмаган, донгдор эмас, шуҳратсиз. Бир вақтлар номсиз роқ, ўртамиёна колхоз эди. Ойбек, О. в. шабадалар.

НОМУАЙЯН [но.. + муайян] Аниқ, конкрет бўлмаган; нотайин, дудмол. Номуайян гап. Номуайян жавоб.

НОМУВОФИҚ [но.. + мувофиқ] 1 Тўғри, мос, муносиб бўлмаган, мувофиқ келмайдиган. Номувофиқ номзод. — Ҳужжатлар, қилинган иш билан сарфланган мабллаг номувофиқ эканлигини кўрсатиб турарди. Газетадан.

2 Ўринсиз, ноўрин. Номувофиқ гап. Номувофиқ гапирмоқ.

НОМУНОСИБ [но.. + муносиб] 1 Муносиб, мувофиқ, мос бўлмаган, мос келмайдиган; номувофиқ. Улар бир-бираига номуносиб. — Шербек жойига ўтирганида, Сайдозининг жисмига номуносиб овози идорада яна дўриллади. С. Анорбоев, Оқсој.

2 Келишмаган, ярашмаган, нолойик. Ўқимишли кишига номуносиб қилиқ. — Умидга сўнгги сўзларини ёшига номуносиб бир аlam билан, сансираб гапирди. Д. Нурий, Осмон устуни.

НОМУНАТАЗАМ [но.. + мунтазам] Мунтазам, изчил бўлмаган; барқарор, доимий эмас. Номунтазам қўшиллар.

НОМУС [а. ناموس — қонун; виждон, диёнат; обрў-эътибор; иффат, бокирилик < юн. *nomos* — қонун] 1 Кишининг ўз обрўсини улуғлаш ва ардоқлаш ҳис-туйғуси; орият, диёнат, виждон. Номусини ерга буқмоқ. Номус ва гайрати бор одам меҳнатдан қўрқмайди. Нодон билан юрма, Номусингни буқма. Мақол.

2 Хижолат тортиш ҳис-туйғуси; уятандиша, шарм, ҳаё, ор. Номусга қўймоқ. — [Жамила:] Ҳаё беномуседа бўлмайди! Ҳаё-сизда номус бўлмайди. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Номус! Номус эр кишини ўлдиради-я! Шуҳрат, Шинелли йиллар. [Ҳайитжон:] Отаси бечора бўлса, қанча вақт элхалқдан номус қилганидан, аллақандай шаҳарарга бадарга бўлиб, яқинда келди. Ҳамза, Паранжи сирлари.

З Қиз поклиги, бокирилик, иффат, қызлик. *Бахтсиз оналарнинг кӯз ёшлари, болаларнинг, қызларнинг таҳқирланган номуси учун сўнгги нафасгача курашинг. Ўлим, тиз чўкиш йўқ!* Ойбек, Қуёш қораймас. Агар ит тегмаган бўлса, покман, номусим жойида дессанг, кел, бери кел. М. Мансуров, Ёмби.

Номусга тегиши Зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки жабрланувчининг (аёл кишининг) ожизлигидан фойдаланиб, жинсий алоқа қилиш.

НОМУС-ИФФАТ айн. **номус 3.** Зулғизар. унинг ўн гулидан бир гули ҳам очилмади. Ёшлиги, номус-иффати, умид-армонлари барбод бўлди. К. Яшин, Ҳамза.

НОМУСЛИ 1 Орияти, диёнати, виждени бор; ориятли, виждонли. *Номусли, меҳнаткаш ўигит топилса, қизни тезроқ узатишга қарор қилганини, бу хусусда кампирнинг фикрини билмоқчи эканини айтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Уяти бор, уят-андишани биладиган; шармли, ҳаёли. *Отам Тошкентда экан чогда бу гапни айтишга уялган эмишсиз.. гўё бунинг ила номусли бўлиб кўринмоқчисиз шекилли?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОМУС-ОР айн. **ор-номус.** Баланд-баланд тогнинг қори бўлади, *Мард ўигитнинг номусори бўлади.* Фозил шоир. Қиз бола нозик гул, у ўз қадр-қимматини биладиган, номус-орли бўлиши керак-да, ахир. Газетадан.

НОМУССИЗ 1 Орияти, диёнати, виждени йўқ; ориятсиз, виждонсиз. *Номуссиз юрмакдан номусли ўлмак афзал.* Мақол.

2 Уяти йўқ, уят-андишани билмайдиган; шармсиз, беҳаё. *[Юсуфсон:] Нимага сен холангга, биз берамиз деган кишига тегмайман, деб эмишсан? Қандай бетинг бўлди, номуссиз!* Ҳамза, Паранжи сирлари.

НОМУССИЗЛИК Номусини йўқотганлик, беҳаёлик, уятсизлик; номуссиз кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш. *Бу номуссизлик «четан»чиларнинг етти яшаридан етмиши яшаригача ичдан ғазабга келтиради.* А. Қодирий, Обид кетмон.

НОМУТАНОСИБ [но.. + мутаносиб] 1 Мутаносиб бўлмаган, қисмлари бир-бирига мос тушмаган; бири катта, бири кичик. *Унинг калласи жуссасига номутаносиб – кичкина бўлиб, ҳар гал кийим-кечакларини алмаштироқчи бўлганида,* энг кичик ни-

лотка, энг катта пойабзал излайвериб, тинкаси қурирди. В. Фофуров, Вафодор.

2 мат. Ўзаро пропорционал бўлмаган. **Номутаносиб сонлар.**

НОН [ф. نون – нон; озиқ-овқат] 1 Хамиддан тайёрланиб, тандир, ўчоқ, това ва ш.к. да пишириладиган егулик. *Буғдои нон. Зогора нон. Ширмой нон. Бўлка нон.* ■ [Кампир] Нон ясад бўлгунча, тандир қизиди. Кеинин бир чеккадан ёпдим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Умуман, егулик-ичгулик, яшаш, тирикчилик учун зарур нарса. *-Матқовул ака, мен нон топармиканман, деб қорин ғамида мактаб очганим йўқ, – деди у [Гуломжон] босиги билан.* М. Исломий, Фарфона т. о.

Нон гадойи Нонга зор, камбағал-қашшоқ. *У ё ўз-ўзини ўлдиради, ё хизматкор ўигит билан бир юртга қочиб, камбағалликда, нон гадойи бўлиб яшарди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Нон емоқ** Бирор нарсадан фойдаланиб тирикчилик ўтказмок, кун кечирмок. *Доим ҳовли, ер жанжалидан нон еб юрадиган бир элликбоши, афандининг ўйлани тўсиб, кўрган тушини айтаб берди.* «Латифалар». **Нон синдириши** (ёки ушатиш) этн. Никоҳ тўйи маросимларининг бир қисми: қиз томон, яни унинг ота-оналари совчи юборган томонга ўз розилигини бергач, совчилар келтирган дастурхон очилиб, шу розилик белгиси сифатида нон синдирилиши ва тўй билан боғлиқ масалаларнинг белгиланиши, ҳал қилиниши. **Нони бутун** Тирикчилик, яшаш учун зарур нарсалари бут, муҳайё, ҳеч нарсадан камчилиги йўқ, бекам-кўст, тўқис. *Сартарош у дунё, бу дунё хор бўлмайди.* Ҳамма вақт нони бутун *ғеди кампир Шодига!* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Нони яримта** Бирор шерик ёки рақобатчи туфайли топиш-тутиши камайган, етишмай қолган. *Нима, Қобилов келиб, нонимиз яримта бўлиб қолдими, аксинча, қўлни-қўлга бериб ишласангиз, битта нонингиз иккита бўлади.* С. Маҳкамов, Шогирд. **Нонини тия қилмоқ** Бирор тегишли ҳақнинг маълум қисмини олмоқ, ўзлаштироқ. *“Бўшанглик қилсан, нонимни тия қилиб беришлари аниқ”, – ўйлади Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОНВОЙ айн **новвой.**

НОНДОН [ф. ناندان – нон сақлагич, нонтовоқ] Нон турадиган, сақланадиган

кути, идиш. [Отам] Нондонни очиб, бор нонни.. хуржунига солиб: -Мен шаҳарга кетдим, - деган ҳолда уйдан чиқди. С. Айний, Эсадликлар.

НОНЖИЙДА Жийданинг йирик, сершира, гўштдор мевали тури. *Она Жўрабой ота билан Эъзозхонни Ботираги олиб келган қора булка ва ёнғоқ, нонжийда билан сийлади.* Ҳ. Фулом, Машъял.

НОНКЎР [ф. نان‌کور – яхшиликни билмайдиган, нон кўр қиласанни] Бироннинг берган туз-намаги, нон-тузи қадрини билмайдиган, яхшиликка ёмонлик қилувчи, тузини еб, тузлугига тупурувчи; кўрнамак, нонтепки. *Бой.. қутуриб бақиди: -Сан нонкўрсан, ман сани түкқаним, жигарим, дедим. Овқат бердим, кийим бердим, бу – зулм эмиш!* Ойбек, Танланган асарлар. *Хўжасизлик ва бепарвонлик орқасида дастурхонимиз зийнати – нон оёғости қилинмоқда, бундай кишиларни эл нонкўр дейди.* Газетадан.

НОНКЎРЛИК Нонкўр кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш; кўрнамаклик, нонтепкилик. *Кўрдингизми, нокобил фарзанд, ман уни юртнинг катта бойига унаштирсам, нодон қиз бир ялангоёқ билан қочибди, кулиб турган баҳтига юзни тескари буриш – бу қандай нонкўрлик!* Ойбек, Танланган асарлар. *-Келинглар, табиатнинг саҳиyllигига нонкўрлик қилмайлик. Торға ўсган мевали дарахтларни.. парвариш қилмайлик!* – деди Назаров. С. Айнорбоев, Оқсой.

НОН-НАМАК [ф. نان‌نمک – нон-туз; меҳмондўстлик] 1 Ризқ-рўз, насиба, улуш, хисса.

2 Ейишлик-ичишилик нарса, овқат. *Мирҳосил жиннинхонага узоқ қатнади. У ҳар гал шаҳарга тушганда, нон-намак олиб, ўша ерга интилар, Лавлининг тузалишидан умидвор бўлар..* эди. Ҳ. Фулом, Машъял.

Нон-намак бўлмоқ Суҳбатда бўлмоқ, биргаликда овқатланмоқ; бирор ўтиришда, меҳмонда бирга бўлмоқ. *Содикжон aka билан биз бир неча бор нон-намак бўлганимиз.* У киши давранинг гули. Газетадан.

НОН-НАСИБА айн. **нон-намак** 1. -Йўқ, йўқ! – деди домла бошини чайқаб, – бу ердаги нон-насибамизни ташлаб, қаёқса борамиз?! П. Турсун, Ўқитувчи. *Нон-насибанг бизда бўлса, қоларсан, бўлмаса, қишилогингами ё бошқа томонгами жўнарсан.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОНПАЗ [ф. نان‌پز – нон пиширувчи] шв. Новой.

НОНТЕПКИ айн. **нонкўр.** Сендақа, хукуматнинг тузини ичиб, тузлугига туфлайдиган нонтепки керак эмас. С. Аҳмад, Ҳукм.

НОНТЕПКИЛИК айн. **нонкўрлик** 2. [Мирзакул:] *Бой отам, Сибирга сургун қилинадиган гуноҳни кечириб турнибодилар-у, сен нонтепкилик қиласанми, қуллуқ қил!* Н. Сафаров, Уйғониш.

НОНТОПАР Нон топадиган, даромад келтирадиган. Аммага, бекорчи оғиздан кўра нонтопар қўл керак эди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. *Анави бир хонада чоннинг ўзи турраверади. Ўша эски нонтопар касбини қилаверади.* С. Айнорбоев, Ҳаётга йўлланма.

НОНУШТА Эрталабки нон-чой, хўрак. Сидикжон эрталаб нонуштадан кейин жўнамоқчи бўлган эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Нонушта қилмоқ Эрталабки хўракни емоқ. Ҳар кун эрталаб бир вақтда – бир минут кечикиш ё олдин кетиш ўйқ, нонушта қилмасдан, дўконга кетади, оқшом, албатта, ўйга қайтиб, оила билан овқатланади. Ойбек, Танланган асарлар.

НОНХЎР [ф. نان‌خور – нон еювчи, бокимонда] 1 Нонни яхши кўрадиган, кўп нон ейдиган. *Худоё, раҳматингдан ўргилай, ошхўрга ош, нонхўрга нон еткизурсан.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

2 Бирор оила бошлиғининг таъминотида, қарамогида бўлган киши; хўранда, жон. [Нарзи тоға] *Энди олтита нонхўрдан иборат жўжабирдай рўзгорининг жони учун ўз ажалидан бир кўркса, довюрак ҳамроҳининг жони учун минг карра қўрқади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

3 Кўчма нафр. Текинтомоқ, текинхўр. *Ўз уйида бир нонхўр ортиши маҳдумга, албатта, ёқмас* эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

НОНХЎРАК [ф. نان‌خوراқ – нон ейиш вақти] тар. Эски усулдаги мактабда танаффус вақти ва шу вақтдаги овқатланиш. *-Нонхўракда ерсизлар, – деди у, ўғилларининг пешоналарини силаб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Каромат опам] *Бугун тушда нонхўракка ўйга келмас экан.* Ойбек, Болалик.

НОН-ҚАТИК: нон-қатик бўлмоқ айн. ош-қатик бўлмоқ қ. ош-қатик. *Даминжон..* бу

ердаги күп кишилар билан нон-қатиқ бўлиб кетган эди. А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар.

НООБОД [ф. ناوباد – обод бўлмаган; хароб бўлган, бузилган] Унчалик обод бўлмаган; камхалқ. Нообод шаҳар. Нообод ўлка. — Битмас-туғанмас табиий бойликлари бўлган нообод жойларга ёш ватан-парварларнинг янгидан-янги отрядлари келади. Газетадан.

НОПИСАНДЛИК [< ф. ناپسند – беадаб, ахлоқсиз, номаъқул; қабиҳ, ярамас] Назарга олмаслик, писанд қилмаслик. *Тилга нописандлик* – элга нописандлик. Газетадан. -Хўш, бўлдингизми? – деди бойвачча нописандлик билан. К. Яшин, Ҳамза.

НОПОК [ф. ناپک – ифлос, кир; ифлосланган, тозаланмаган; ҳаром бўлган, ман қилинган] 1 Тоза, озода эмас; ифлос, булғанган. Нопок кийим. Нопок идиши.

2 кўчма нафр. Ҳеч нарсадан ҳазар қилмайдиган, ҳаром-хариш ишлардан ҳам қайтмайдиган; қалб. Нопок одам. — *Ташмачи ҳам нафсига кучи етмаган, виждони нопок нусхалар жумласига киради*. Газетадан.

3 кўчма Тоза, соф, пок эмас; ёмон, жирканч; ноқонуний. *Мунаввархоннинг қора юрагида могор босиб ётган нопок нияти “менга эр эмас, жой керак” хиргойисида ошкора бўлди*. М. Иброҳимов, Йўлакдаги муҳаббат. *Серхаражат тўйларнинг палак ёзишига асосий сабаблардан бири, бизнингча, нопок ўйл билан нул топувчи шахслардир*. «Саодат».

НОР I 1 Бир ўрқачли эркак тuya.

Нор тuya айн. **нор I**.

2 Үмуман, эркак тuya. *Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмайди*. Мақол.

3 кўчма Бақувват, мард йигит. *Норқўзи ўйитларимиз ичида ҳақиқатда нор йигит. Очиқ кўнгил, ростгўй*, – деди Турсунхон. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

НОР II [ф. نار – тамға, белги] 1 Бадандаги тұғма қызығыш доғ.

2 Нор (эркаклар ва аёллар исми).

НОР III [ф. نار – анор дарахти ва мева-си] айн. **анор**. Бир боғчада олмамиди, нормиди, Мендан ўзга сенинг ғаминг ермиди? «Равшан». Нор пўст 1) анор пўсти; 2) анор пўсти рангидаги, тўқ қизил.

НОР IV [а. نار – олов; ёнғин; дўзах] эск. кт. Ўт, олов.

НОРАВО [ф. ناروا – ножўя, мумкин бўлмаган, йўл қўйиб бўлмайдиган; нолойиқ, номаъқул] 1 кт. Раво кўрилмайдиган; мунносиб, лойиқ ҳисобланмайдиган, номуносиб. Бўлур меҳнат билан ҳар жойда бўлса лойиқи ҳурмат, Ҳалол меҳнат билан қилган машшат нораво бўлмас. Ҳабибий.

2 Йўл қўйиб бўлмайдиган, жоиз эмас. Кулса эл паришионлик одатимга, тонг йўқдир, Аҳли дилга, албатта, нораво паришионлик. Э. Воҳидов, Мұхаббатнома.

НОРАСИДА [ф. نارسیده – хом, пишмаган; балоғатга етмаган; чала туғилган] Балоғатга, вояга етмаган. *Урушга қирон келсин. Кўплаб норасидаларни ота-оналаридан бевақт жудо қилди*. Р. Файзий, Эл меҳри.

2 кўчма Ёш, ҳали вояга етмаган, Ҳар япроқ, ҳар новда, норасида шох, Баҳор оғушида рози беармон. Миртемир.

НОРАСМИЙ Расмий, қонуний бўлмаган. Умид *Иногомжондан Жаннанинг бундан бир ўйла мұқаддам кимгадир норасмий теккани, кейинчалик у ѹигит билан ажралишганини эшилди*. Мирмуҳсин, Умид. *Бу икки хўжалик ўртасида қарор ёзилмаган, қандайдир норасмий мусобақа борга ўхшайди*. Газетадан.

НОРАСО [ф. نارسا – мукаммал, тўлиқ эмас; қониқарсиз; вояга, камолга етмаган] 1 *Raco*, тўлиқ, бут бўлмаган; комплект эмас, нотўлиқ.

2 Ақлий ва жисмоний жиҳатдан етук эмас ёки нуқсонли; ноқис. Норасо бола. — *Ўйласанг, бошдан-оёқ меҳнат* – фазилат, хосият. Норасолар оқибат бўлгай *raco* меҳнат билан. Ҳабибий.

НОРАСТА [ф. نارسیده – хом, пишмаган; вояга етмаган] с. т. Норасида. *Қотилларнинг назарида Норастанинг “гуноҳи”* – Ёш бола ҳам ўз юртини Муқаддас, деб билгани. Уйун.

НОРБАЧЧА 1 Туянинг боласи; бўталок.

2 кўчма салб. Лаганбардор, хушомадгўй.

НОРДОН [ф. ناردان – анор донаси; қуритилган анор донаси; анор суви] 1 *Тишни қамаштирувчи, оғизни буриштирувчи (маза); аччиқ. Нордон анор. Нордон узум. Нордон олма*. — Элмурод *Мурзиннинг кайфи борлигини сезди*. Нордон нарса чайнагандек, юзи буришиб кетди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 ким. Таркибида водород бўлган (тузлар ҳақида).

Нордон гап (ёки сўз, муомала) Аччиқ, таъзир берадиган, қаттиқ ботадиган гап. Эшикка бордингми? Бобойдан нордон гап эшигтанга ўҳшайсан. Нима деди? С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

НОРЕАЛ [но.. + реал] Реал, аниқ бўлмаган, реал эмас. *Нореал режа. Нореал иш.*

НОРЕНТАБЕЛ [но.. + рентабел] Харажатларни оқламайдиган, фойда бермайдиган, рентабел эмас. *Устувор тармоқларнинг тезроқ ривожланиши, албатта, норентабел корхоналарни тугатишга олиб келади.* Газетадан.

НОРИЗО [но.. + ризо] айн. *норози.* Бу даргоҳдан ҳеч ким норизо бўлиб кетган эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОРИМ-НОРИМ [ф. رن - анор] Хоразмда кент тарқалган куй ва анъанавий рақсноми.

НОРИН Пиширилган ҳамир ва гўштни (одатда қазини) майда тўғраб, аралаштириб тайёрланадиган овқат. *Қуруқ норин (шўрва солинмаган норин). — Эркин холани мақтар: Ош-овқатни ўхшатар. Ҳамирни пилик қилиб, Норин, лағмон, увралар, Чувара ҳам дўлмалар..* К. Муҳаммадий. Кечки норин учун катта қозонда қази пишиди. Ойбек, Танланган асарлар.

НОРИНХЎР Норинни яхши кўрадиган, кўп норин ейдиган. *Норинхўр одам. — Кўрдингми? Бир ярим пуд мой беради. Суягига-ча мой: эрта норинхўрлар маза қиласи-да.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРИНХЎРЛИК Тўйиб норин ёиши, норин билан меҳмон қилиш. *Айта қолинг, Авлиёста — қозоқ юрти, норинхўрликка кўпроқ берилганга ўҳшайсиз-а.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРКА [р. норка < нырок < нырять – шўнгимоқ] Юнги қалин, ялтироқ, кулранг тусли йиртқич сутэмизувчи ҳайвон ва унинг мўйнасидан тикилган кийим. *Машинадан Гулсара она тушиб келди. Бошида норка мўйнасидан тикилган телпак, эгнида эркакча пўстин.* Газетадан.

НОРМА [лот. norma – меъёр, ўлчов; қоида, қонун] 1 Расмийлаштирилган қонун-қоида. *Ҳуқуқ нормалари.*

2 Умум томонидан қабул қилинган ва тан олинган, ҳамма учун мажбурий деб ҳисобланган, қонун ҳукмига кирган тартиб-қоида.

3 Бирор нарсанинг, ишнинг аниқ белгиланган ўртача ўлчами, миқдори, меъёри. *Кундалик иш нормаси. Нормани ошириб бажармоқ.* — Зарбдорларнинг олдида ерга қарамай, *Нормадан ҳам оширдим ишни бир талай.* Файратий.

НОРМАЛ [лот. normalis – тик, тўғри; меърий] 1 Нормага, меъёрга мос келадиган, норма (меъёр) доирасидаги, белгили талабларга жавоб берадиган; мўътиадил. *Нормал шароит. Нормал ҳол.* Экинлар нормал ривожланмоқда.

2 Ақлий ва жисмоний жиҳатдан соғлом, расо. *Нормал бола.*

НОРМАЛАМОҚ Бирор нарсанинг, ишнинг нормаларини, миқдорини, меъёрини белгиламоқ, норма белгиламоқ, қўймоқ. *Ишни нормаламоқ.*

НОРМАЛАШТИРМОҚ Қатъий нормага солмоқ; нормага, маълум тартиб ва қонун-қоидаларга бўйсундирмоқ. *Тилни нормалаштирмоқ.*

НОРМАЛИ Нормага солинган, норма қўйилган, норма билан белгиланган, нормаланган. *Нормали моллар. Нормали томорқа.*

НОРМАЛАШТИРМОҚ Нормал ҳолга келтирмоқ, нормал изга солмоқ. *Дипломатик муносабатларни нормалаштирмоқ.*

НОРМАЛОВЧИ Нормага солувчи, норма қўювчи. *Нормаловчи инженер.*

НОРМАЛЬ [лот. normalis – тик, тўғри] мат. Эгри чизиқнинг бирор нуқтасига ўтказилган уринмага (ёки сиртнинг уринма текислигига) тик тўғри чизиқ.

НОРМАТИВ I [лот. normatio – меъёrlашиб, тартибга солишиб] Бирон-бир ишни бажариш, дастурни амалга оширишнинг иқтисодий, техник ва б. норма кўрсаткичлари мажмуй.

НОРМАТИВ II 1 Нормалар ёки нормативлар (қ. норматив I) билан белгиланадиган. *Демалларнинг норматив запаси.*

2 Нормаларни белгилайдиган. *Норматив грамматика. Норматив луғат. Норматив ҳисоб.*

НОРОЗИ [но.. + рози] 1 Қаноат ҳосил қилмаган, қўнгли тўлмаган; хурсанд, мамнун эмас. *У сиздан норози. Норози бўлмоқ.*

2 Қўшилишмаган, қўллаб-қувватлаган; қарши. *-Бу шартга кўнмаса, мен таомон норозиман..* – қўлини кескин силкиди Салим. Ойбек, Танланган асарлар.

НОРОЗИЛАНМОҚ кам қўлл. Норози бўлмоқ, ранжимоқ. - Қаёқда юрибсан! Бу ёқда шунча нарса ётибди, эшикларинг ланг очиқ. Жуда бепарвосан-да, қизим! – норозиланди Ёрмат. Ойбек, Танланган асарлар.

НОРЧА айн. норбачча.

НОРГУЛ Бақувват гавдали, жуссали, барваста. *Норгул йигит. — Менинг набирам ҳам сенга ўҳшаб аскарликда хизмат қиласди. Сенга ўҳшаш жуссадор, норгул, Омон деса, ҳамма билади. Ўйғун.*

НОС Тамакидан тайёрланадиган ва тил тагига ташлаб ёки бурунга исказ чекиладиган нарса. *Бектемир қўлбона носдан бир чимдим тил тагига ташлаб, кейин тупурди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ҳолмирза ака ичидан: "Шу гайратинг, шу ҳимматинг бўлса, икки йилда хирмонтепадан аниқ айраламиз", деб ўйлайди, бурнига нос исказ олади. А. Қодирий, Обид кетмон.*

Оғзига нос солмоқ айн. **оғзига толқон солмоқ** қ. толқон. *Оғзингга нос солиб ўтирасанми, Ҳолиқ! Гапирсанг-чи!* Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

НОСВОЙ айн. **нос.** Қоратой, бир танга пул топиладими сенда. *Носвой йўқ, эртадан бери хумориман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аравакаш чол носвой чекиб, отни қамчи билан астагина уриб қўяди.* Ойбек, Болалик.

НОСВОЙЧИ Нос тайёрлаш ва сотиш билан шуғулланувчи одам. *Дадам билан икковимиз. чанг қўчалардан носвойчиникига қараб кетамиз.* Ойбек, Болалик.

НОСИЛКА [р. носилки < носить – кўтариб олиб бормоқ] Касалларни олиб юриш учун мосланган маҳсус замбил. *Носилкаларда ярадорларни иккинчи қаватга олиб чиқшиади.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

НОСИР [а. نصر – ёрдам, кўмак; ғалаба, ютуқ] 1: **носирини ерга бўкмоқ** Обрўисини тўқмоқ, ерга бўкмоқ. Бир куни одамлар олдиди носиримни ерга букиб: “Сиз занглаған кетмонсиз, оловга тоблаб, ўтқир эговда ҷархлаш керак” деса-я, юзиз! Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 Носир (эркаклар исми).

НОСКАШ Нос чекувчи. *Бувим саксондан ошиб кетган, носкаш кампир эдилар.* Ф. Гулом, Менинг ўригини болам.

НОСКИ [р. носок – бурунча, кичкина бурун ёки носить – кийиб юрмоқ] Тўқилган калта пайпоқ. *Марасул.. кир рўмомлчасини*

олиб, *Насибанинг қўлига беради, носкисини кўрсатиб, оёғини узатади.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НОСОЗ [ф. ناساز – созланмаган, номутаносиб, номувофиқ; бетоб] 1 Соз эмас, созланмаган ёки сози бузилган (музиқа асбллари ҳақида).

2 Бирор мақсад учун мувофиқ келмайдиган; нобоп.

3 кўчма Муросаси, ораси бузук. *Улар бирбизи билан носоз.*

НОСОЗЛИК 1 Муроса қиласлик, муросасизлик. - Энди мен билан ҳам қирпичоқ бўлмоқчимисиз, ўртоқ Муҳамедов? Яъни носозлик бошланяптими? – деди Сотиболдиев. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Бузилган, яроқсиз ҳолга келган ҳолат; бузуклик, яроқсизлик. *Мутахассисларнинг фикрича, кеманинг ташқи ёнилги бакида айрим носозиклар аниқланган.* Газетадан. *Ҳукуматнинг расмий вакили воқеага тезликнинг ошиши ёки поезд гилдиракларидағи носозлик сабаб бўлган, деган фикрни билдирган.* Газетадан.

НОСОФ кам қўлл. Соф эмас, бирор дардкасали бор; касал, хаста.

НОСТРИФИКАЦИЯ [нем. Nostrifikation < лат. nostrum – бизнини, бизга тегишли; ўзимизники; маҳаллий + facere – қиласлик, ижро этмоқ] Муайян давлат томонидан чет эл дипломи, унвони, илмий даражасини ўз мамлакатидагига муқобил, тенг деб тан олиниши.

НОСФУРУШ Нос сотувчи.

НОСКОВОҚ Нос солинадиган идиш, носдон, носқади.

НОТА 1 [лат. nota – белги; мулоҳаза, қайд этиш; хат, мактуб] мус. 1 Муайян баландлик ва чўзиқликдаги товушни (музиқани) ёзib олишда қўлланадиган шартли график белги. *Малика опера санъати сирларини ўрганиши, нота ёзувларини пухта эгаллаши учун тўйқиз ўйл тинимсиз излашида бўлди.* Газетадан.

2 Музиқа ёки ашулада товушнинг ўзи. *Баланд нота. Паст нота.*

3 Шундай белгилар билан ёзилган мусиқа асари матни; шундай матнлар ёзилган дафтар, китоб ва ш. к. - *Композитор қайси чолгувчи қачон чалишини кўрсатиб берган, мана нотаси, – деди дирижёр Салоҳовга.* С. Аҳмад, Музикали воқеа.

НОТА II Бир давлатнинг бошқа бир давлатга ёзган расмий дипломатик мурожаатномаси. *Дипломатик нота. Россия ҳумуматининг АҚШ ҳумуматига нотаси.*

НОТАВОН [ф. ناتوان – бўш, кучсиз, нимжон; камбагал, қашшоқ; бечора] 1 Ҳол-кудрати йўқ; заиф, нимжон, ногирон. *Нотавон кампир.*

2 кўчма Ночор, бечора. *[Гулбаҳор:] Мен гурбат тортуб, бағри эзилган бир нотавонман, раҳм қилинг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Нотавон кўнгил ёки **нотавон** кўнгилга кўтири жомашов Ўзига муносибидан кўра юқорироқни, яхшироқни истаб қолган ёки ўзига номуносиб иш қилган кишига нисбатан айтиладиган ибора. -Э-ҳе, *нотавон* кўнгилм қурсин, шундай қаҳрамон йигит турганда, менинг Шокирвойимни бошига бошвоқ қиласмиди, – деди Зокир ота. А. Муҳиддин, Зебонинг севгиси. Билган у деди, билмаган бу. Ҳатто оғзига кучи етмаган баъзи бирорлар.. «Нотавон кўнгилга кўтири жомашов», деб луқма ташлашарди. С. Сиёев, Райхон.

НОТАЙИН [но.. + тайин] 1 Кимлиги, нималиги ёки нима бўлиши аниқ эмас; ноаниқ, номаълум. *Нотайин шахс. Нотайин иш.* ■ ■ Хөвлидаги кекса тутга чироқ шуласи тушиб, унда нотайин бир кўланка кезар, ичкаридан “ширт-ширт” этган товуш эшиштилар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Ишониб бўлмайдиган, тайини, субути йўқ; бетайнин. Э.. *Унинг ўзи шундақа нотайин, юзисиз одам!* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Аниқ-равшан эмас, дудмол, мужмал. *Нотайин гап.*

НОТАМОМ [но.. + тамом] кам қўлл. Охирига етмаган, тамом бўлмай қолган; чўлтоқ. *Ҳикоянгиз яхши, аммо нотамом.* А. Қаҳҳор, Сароб.

НОТАНИШ Танишлиги йўқ, аввал таниш-билиш, ошна бўлмаган, кўрилмаган; ёт, бегона. *Нотаниши одамлар орасига кела-ётганидан хижолат чекибми, унинг юзлари, кенг пешонасини майдатер босган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. Адолат кўзини очганда, ўзини чоғроқ, нотаниши бир уйда кўрди. С. Зуннунова, Гулхан.

НОТАРИАЛ Юридик ва б. турли ҳужжатларни расмийлаштиришга, нотариат ва нотариус вазифаларига оид. *Нотариал контора. Нотариал нусха.*

НОТАРИАТ [лот. notarius – мирза, котиб] Юридик аҳамиятга эга бўлган ҳуқуқлар ва воқеа-ҳодисаларни тасдиқловчи давлат орнлари тизими.

НОТАРИУС [лот. notarius – мирза, котиб] Турли хил юридик ҳужжатларни (шартнома, васиятнома, ишончнома ва ш. к. ни) гувоҳлантириш, тасдиқлаш ишларини амалга оширувчи мансабдор шахс. *Шунинг билан биргаликда жойларда давлат нотариуслари ҳам ишлайди.* Газетадан.

НОТЕКИС 1 Юзаси, юзи текис эмас, паст-баланд, ғадир-будир, ўйдим-чуқур. *Карталарда ҳали ҳам нотекис ерлар бор. Аъзоларни паст-баландни текислашга солиб, ерни бороналашга тайёрласак.* Н. Сафаров, Хадича Ахророва.

2 Бир текисда бўлмаган, ўлчамлари ҳар хил, катта-кичик, паст-баланд. *Нотекис гўзалар. Нотекис тақсимот. Нотекис ривожланиши.*

НОТЕКИСЛИК 1 Текис, бирдай эмаслик; ҳар хиллик. *Ҳаракатнинг нотекислиги.*

2 Нотекис, паст-баланд ер, жой. *Нотекисликларни тўғриламоқ.*

НОТИЖОРАТ [но.. + тижорат] сфт. Тижоратга оид, боғлиқ бўлмаган. *Фарғона вилоятида яна бир нотижорат ташкилот – вилоят кутубхоналар ассоциацияси фаолият кўрсатса бошлади.* Газетадан.

НОТИНЧ 1 Шовқини ёки ҳаракати кўп, сершовқин, серқатнов. *Нотинч кўча.*

2 Тинчи, осойиши бузилган; безовта, бесаранжом. *Нотинч вақт. Бемаҳал нотинч қиласмоқ.* ■ ■ Унинг [Ҳакимбойваччанин] ранги ўчган, кўзлари аллақандай нотинч. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Фалва, ташвиши кўп; серғалва, серташвиш, ташвишли. *Раҳматилла бирмунча вақт шаҳар маорифи бўлимида, бу ер нотинч бўлгандан кейин, музейда ишлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НОТИНЧЛИК 1 Тинчи бузилганлик, бесаранжомлик; сершовқинлик.

2 Осойишта бўлмаган ҳолат. *Неча йилдирки, қўйни Афғонистонда нотинчлик ҳукм сурмоқда.* Газетадан.

НОТИНЧЛАНМОҚ кам қўлл. Бетоқат, безовта бўлмоқ, ташвишланмоқ. *Бой бизларни сўқади, оёғи қуйган товуқдай, нотинчланади.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОТИК [а. ناطق – сўзловчи, гапирувчи; фикрловчи; диктор] Нутқ сўзловчи; гапга чечан, гапга уста, сўзамол. *Тўти холадай тўйқуз ўғилнинг онаси, мажлисда нотик, теримда девкор аёлни жондан севмаслик мумкини?* Ойбек, О. в. шабадалар.

НОТОБ [ф. ناتاب – кучсиз, нимжон; чидамсиз] Тоби йўқ, касал, бетоб. *Худо берган бир ўғил, бир қизим бор.* Уларни нотоб деб эшишдим. Ойбек, Танланган асарлар.

НОТЎҚИМА сфт. Йигириш ва тўқувчилик усулларини кўлламаган ҳолда олинадиган (мато ҳақида). *Бу тола ва ишлардан нотўқима материаллар ва бошқа ҳалқ иштемоли моллари ишлаб чиқаришида фойдаланилади.* Газетадан.

НОТЎГРИ 1 Ҳақиқатга мос келмайдиган; янглиш, хато. *Нотўгри фикр. Сўзни нотўгри ёзибсиз.* ■ *Бу гапингиз нотўгри, қори, сизнинг илмингиз эскича илм. Колхозга янгича илм керак.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Орқада келаётган Мели полвон:* -Айб ўзимизда ҳам бор, Эрмат ака. *Биттамиз* “Мана бу тўгри, мана бу нотўгри!” деб дадил гапиролмаймиз, – деди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тартиб-қоидага, умумий меъёрга тўгри келмайдиган; ноўрин, ножўя, чакки. *Нотўгри иш. Нотўгри хатти-ҳаракат.* ■ *Нотўгри тарбия ўсмирларнинг ножсоиз ўйларга киришига замин яратади.* Газетадан.

НОУМИД [ф. نومید] 1 Умиди йўқ, умидсиз, умидсизланган, ҳафсаласи пир бўлган. *Ноумид одам.* ■ *Хотин кишини ҳамма вақт ноумид, норози кўриб ўрганган ва буни хотинлик латофати деб билган Сидиқжонга жувоннинг бу гаплари.. унча ботмади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ишончни йўқотган ҳолда, ишончсиз равишда. *Ноумид бўлмоқ.* ■ *Каскасини бошига тўнкариб, бир инграб кўйди-да, теваракка ноумид қаради.* Ойбек, Күёш қораймас.

Ноумид шайтон қ. шайтон 1.

НОУТБУК, нотбук [ингл. notebook – дафтар; ёзув дафтарчаси] Одатда кичик япасқи чамадончага ўхшаш портатив шахсий компьютер; имкониятлари жиҳатидан одид шахсий компьютерларга тенглаша олади ва уяли телефон орқали интернет билан боғланиши мумкин.

НОУ-ХАУ [ингл. know how – қандайлигини биламан] Ҳужжатлар асосида расмийлаштирилган ва қонунчилик билан му-

ҳофаза қилинадиган, ҳали ҳаммага маълум бўлмаган техникавий билимлар, тажриба, кўнникмалар, ҳужжатлар, ишлаб чиқариш сирлари; уларнинг моҳияти лицензион шартномалар ва б. битимлар тузишда изоҳланади. *Бу технология бир қатор «ноу-хай»ни ўз ичига олади.* Газетадан.

НОХОЛИС [но.. + холис] Холис бўлмаган, ғаразли; ҳақиқатга зид. *Марказий сайлов комиссияси ҳисоботи пайдо бўлгандан кейин, сайловларимиз ҳақида нохолис фикрлар, аччиқ-нордон гаплар бўлиши мумкин.* Газетадан.

НОХОСДАН рвши. Бехосдан, қўққисдан, кутилмаганда. *Нега бундай нохосдан шаҳар бормоқчи бўлдингиз?* С. Айний, Эсдаликлар.

НОХУН [ф. ناخن – тирнок; чантал] Танбур, сато ва доира чалиш учун ишлатиладиган махсус металл мослама. *Рашид ота танбурнинг гилофини очиб, ўнг қўлининг кўрсаткич бармогига нохун кийди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

НОХУНА [ф. ناخونه – кўз доги, кўзга тушадиган оқ] Кўзнинг бурчагида пайдо бўладиган оқроқ бир парча гўшт (даволанмаса, катталашиб кўзни кўр қилиб қўяди). *Мусулмонлар орасида.. бир касал ҳукм суриси келаётидир.. бу касал қулгунга ва қайсари нохунадан ҳам ёмонроқ.* «Муштум».

НОХУШ [ф. ناخوش – бемор, касал; ёқимсиз, жирканч; ғамгин; кўнгли тўлмаган, норози] 1 Таъби хира, кайфияти ёмон, бузук. Эрталаб *Маҳкам уни нохуш аҳволда кўриб, яна муросалари келишмаганини сезди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Гулсум нохуш кўринарди.* Унинг кўнгли нимагадир ғаш экани юзидан билиниб турарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Хуш келмайдиган, ёқимсиз, кўнгилсиз. *Нохуш хабар.* *Нохуш гап.* ■ *Унинг [Мунисхоннинг] юзи заъфарон бўлди.* Айниқса, бугун эрталаб почтальон ташлаб кетган газета нохуш хабар келтирди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

3 Носоғ, бетоб, касал. *[Башорат хола]* Кечга яқин ўзини нохуш сезиб, вақтли ётиб қолди. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НОЧОР [ф. نچار – мажбурий, ноилож; чорасиз; ожиз, нотавон] 1 рвши. Ўз майлига, ҳоҳишига қарши; чорасиз, ноилож. *Қош қорайиб қолгач, улар нохор шийпонга қайтишиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. Адолат

кетгиси келмаса ҳам, ночор ўрнидан турди. С. Зуннунова, Гулхан.

2 сфт. Камбағал, бечора; ҳароб, аборг. Ночор ҳўжалик. — Ҳовли анча ночор, ўйнинг ҳамши бўғотини ёмғир суви ўтириб тушган. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НОЧОРЛИК Қийин, мушқул аҳвол; иложисизлик; муҳтожлик, камбағаллик. -*Ер олган кўкаради, ер сотган қурийди. Мана бу гапнинг магзини чақ, жисян!* -Ночорлик, тоға. Ойбек, Танланган асарлар.

НОШАРЬИЙ [но. + шаръий] дин. Шариатда йўл қўйилмайдиган, шариатга хилоф; ғайришаръий. -Биронинг келини билан менинг ишм нима, Қулматвой! Қўйинг, ношаръий гаплар билан оғзингизни чарчатманг, — деди Фани ота. Х. Фулом, Машъял.

НОШИР [а. شاش - тарқатувчи, нашр этувчи] Нашр этувчи, чоп қилувчи, чиқарувчи.

НОШИРЛИК Нашриётлар ташкил этиш, турли хил босма маҳсулотларни тайёрлаш, нашр қилиш ва уни тарқатишга оид соҳа. Истиқлол мағкураси ҳақида гап борар экан, ноширлик фаолиятини ҳам тартибга солиш муҳимдир. Газетадан.

НОШОД [ф. داش - шод, хурсанд эмас, ғамгин; норози, хафа; баҳтсиз] кам қўлл. кт. Шод, хурсанд эмас, кайфи бузуқ. Зотан ким ҳам буларга Қиссин марҳамат, имдод. Ўзлари каби кўплар Тахқирланган ва ношод. Файратий.

НОШОЁН [ф. ناشایان - арзимайдиган, нолойиқ; эътиборни тортмайдиган] кам қўлл. кт. Нолойиқ, номуносиб, ножўя. Ношоён ибора. Ношоён қилиқ.

НОШУД [ф. داش - номумкин, амалга ошмайдиган, реал бўлмаган] Кўлидан ҳеч иш келмайдиган, ҳеч қандай ишнинг удасидан чиқа олмайдиган; эпсиз, эпашанг, лаванг. У ўзи танлаган уч ношуд навқари билан беш кишилашиб битта ҳам кийик уролмаганликларига дикқат. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Шундай китта даргоҳдан ўрин тополмай, қўлингни бурнингга тиқиб қайтдингми, ношуд! Ойбек, Танланган асарлар.

НОШУКУР [но.. + шукур] Борига қаноат, шукур қилмайдиган; яхшиликни билмайдиган; кўрнамак. -Ношукур экансиз, опа, — деди [Зайнаб], — поччамдан нолишингиз яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Ро-

ҳила:] Ҳой, ношукур! Бахт қуши одамнинг бошига бир марта қўнади-я! Ўқиши ҳамма вақт бўлаверади, — магазин тўла китоб! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НОШУКУРЛИК айн. ношукурчилик. Чирчиқ дарёсига бундай муносабатда бўлиши ношукурлик, гуноҳи азим эмасми? Газетадан.

НОШУКУРЧИЛИК Борига қаноат, шукур қилмаслик; кўрнамаклик. Ношукурчилик бўлмасин, пулни, дон-дунни етказиб беришиади, пулга нима оласан, донни нима билан ютасан, дейишмайди. И. Раҳим, Зангори кема капитани. Нурмат бобонинг содда, кайвони гапларидан сўнг мен риёкорлик, ношукурчилик ҳақида кўп ўйладиган бўлиб қолдим. Газетадан.

НОЯБРЬ [лот. november - тўққизинчи] Григорий календарида йилнинг ўн биринчи ойи (Қадимий Рим календарида 9-ой).

НОЎРИН 1 Үринли эмас, ножўя, чакки; бемаврид. Ноўрин гап.

2 Етарли асосга эга бўлмаган; асоссиз, пуч. Ноўрин даъво. Ноўрин талаб.

НОҚИЛ [а. ناقل - ҳикоя қилиб берувчи; қайта кўчирувчи] эск. кт. Нақл қилувчи, ҳикоя айтувчи.

НОҚИС [а. ناقص - етишмайдиган, кам топиладиган; нуқсонли; нотулиқ] Камчилиги, нуқсони бор, нуқсонли.

НОҚОБИЛ [но.. + қобил] 1 Қобилияти, лаёқати йўқ; лаёқатсиз. Шарқ ҳалқларини ҳақорат қилмоқ, улар ақли, қобилияти чала, тарихий ижодга ноқобил деб исботламоқ.. учун буржузазия идеологлари мингминг томлаб китоб ёздилар. Ш. Рашидов, Танланган асарлар. Майда ишга зўр берган одам китасига ноқобил бўлади. А. Мухтор, Туғилиш.

2 Сўзга кирмайдиган; ўжар, қайсар. /Ёрмат/ Ҳалқумини бўғган ийғидан қийналиб, базўр гапириди: -Алҳамдулило, кўрдим, тирик экансан, ноқобил болам. Ойбек, Танланган асарлар.

З Ҳулқи ёмон, ярамас. Ноқобил ўғил. — Ҳали ҳам анов.. маҳсидўзни кидамисан? Аканг - тентак ийгит, кўп ноқобил чиқди. Ойбек, Танланган асарлар.

НОҚОНУНИЙ [но.. + қонуний] Қонунга зид, қонуний бўлмаган. Агар ҳуқуқ-шунос-маслаҳатчи фаолият юритганда эди, ноқонуний қарорлар қабул қилиншишинг олди олинарди. Газетадан. Эрон ҳукумати мамла-

китдан ноқонуний олиб чиқиб кетилган маданий-тарихий ёдгорликларни қайтаришини АҚШдан талаб қилимокда. Газетадан.

НОҚУЛАЙ 1 Иш-ҳаракат учун қулайлиги йўқ; қулайлик бермайдиган, қўл келмайдиган; ўнгайсиз. *Ноқулай кресло.* — Бектемир ноқулай ерда узала тушиб ётар ва тинмасдан отар эди. Ойбек, Қўёш қораймас.

2 Мувофиқ келмайдиган, номувофиқ. *Ноқулай пайт.* — Баҳорда об-ҳаво ноқулай келишига қарамасдан, бу звенодаги кишиларнинг фидокорона меҳнати натижасида пахтадан яна мўл ҳосил етиширилди. Н. Сафаров, Қурбонали.

З Кишини ўнгайсиз аҳволга соладиган, хижолат қиласидиган; хижолатли. *Бу гапни унга сиз айтинг, менга ноқулай.*

НОФОРА [а. ۋەقارىءە – кичик ногора] Туваксимон сополга тери қоплаб ясалган ва иккита чўп билан уриб чалинадиган бир жуфт мусиқа асбоби. *Ногора овози. Ногора чалмоқ.* — *Ногора чўпининг тез урилиши, баччанинг бир айланиши ва кучли, ялпи қийқирик билан базмнинг биринчи қисми тугади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ногора қилмоқ Жар солиб ҳаммага маълум қилмоқ, дўмбира қилмоқ. *Қарасам, айбимни оламга ногора қиласидиган.* «Муштум». [Бироннинг] ногорасига ўйнамоқ Бироннинг айтганини қилмоқ, бироннинг изми, гапи билан иш қилмоқ. Йўқ, деб кўринг-чи, правление Ойқиз билан Олимжоннинг ногорасига ўйнайди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Тўйдан кейин ногора** Вақти ўтгандан сўнг, ғанимат фурсат қўлдан берилгандан кейин гайрат кўрсатилганда айтиладиган ибора. **Тўйдан олдин ногора чалмоқ** (ёки қоқмоқ) Ўзи йўқ, ҳали бўлмаган нарса ҳақида жар солмоқ. Узоқ тўйга олдиндан ногора қоқиши ярамайди. Ойбек, О. в. шабадалар. **Ўзингга боқ – ногора қоқ** Аввал ўзингга қара, сўнгра бироннинг айби, камчилиги ҳақида гапир.

НОФОРАЧИ Ногора чалувчи.

НОҲАҚ [но.. + ҳақ] 1 Қонунга хилоф, зид; файриқонуний. *Тунов кун унга [Ўрмон полвонга] бориб, “бизнинг ғаллаларимизни ноҳақ ва зўр билан босиб олдилар”, деб арз қилган оёқ яланг дехқон, чўпон ва ўтингкашлар кириб келдилар..* С. Айний, Қуллар. *Кўнгил тўла армон, ўйқодир дармон, Оҳ, ҳар кун ноҳақ қурбон, мудҳиш қон.* С. Абдулла.

2 Ҳаққоний бўлмаган, адолатсиз, ноётгри. *Ноҳақ ҳукм. Ноҳақ ишга ривож йўқ.* Мақол. — *Ноҳақ ишга куяман.. Бой, камбағал, мулла, эшон демасдан, ҳамманинг боласига бир текис қаралса, отамга лаънат, ўғлимни юбормасам.* Ойбек, Танланган асарлар. *Маҳкам.. ноҳақ гаплардан қаттиқ норози бўлиб, яна юзининг қони қоча бошлади.* П. Қодиров, Уч илдиз.

З кесим взф. Ҳақли эмас. Ким ҳақ, ким ноҳақ – аниқ бўлди. *Бу масалада сиз ноҳақсиз.*

НОҲАҚЛИК 1 Файриқонунийлик, адолатсизлик; ҳақ эмаслик. -Ҳа, кечирасизлар, ўртоқлар, айтгандай, раиснинг сўзидағи ноҳақликларни айтмай бўлмайди, – деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ноҳақ иш, хатти-ҳаракат. *Дадаси оддий темирчи бўлса ҳам, ноҳақликка қарши курашда ўз жонини аямай, янгича ҳаёт учун курашган ажойиб кишилардан бўлган!* С. Анорбоев, Оқсой.

НОҲУКУМАТ [но.. + ҳукумат] сфт. Ҳукуматга тегишили эмас, ҳукуматнику бўлмаган. *Республикамизда ўн учта ноҳукумат ташкилот ишлаб турибди.* Газетадан.

НУЖУМ [а. نجوم – юлдузлар; юлдузлар жадвали, гороскоп]: илми нужум эск. кт. айн. астрология. *Мадрасаларда Улугбек замонида ўқитилган илми нужум ва риёзиёт фанлари чиқариб ташланган, муллаваччалар фақат диний масалаларнингина ўрганар эди.* М. Осим, Элчилар.

НУКЛОН [лот. nucleus – ядро; магиз] Атом ядроларининг таркибий қисмлари бўлмиш протон ва нейтронларнинг умумий номи.

НУКТА [а. نکتہ – ўтқир, донолик билан айтилган гап; қочирим; туб маъно, моҳият; нозик тафсилот, икир-чикир] Мулойим гапсўз, рамзу ишоралар билан ифодаланган жумла, гап.

НУКТАДОН [нукта + ф. دان – билувчи, билағон] кам. қўлл. айн. нуктафаҳм. *Нуктадон олим.*

НУКТАФАҲМ [нукта + фаҳм] кам. қўлл. Масаланинг туб моҳиятини, нозик, майдачуидаги тафсилотларини яхши биладиган, ўтқир фикрловчи. Эргаш ака туғма олим, нуктафаҳм матнишунос ва манбашунос эди. Газетадан.

НУЛЛИФИКАЦИЯ [лот. nullificatio – ўйқотиш] Бирор ҳужжатни, қонунни қонунийликдан маҳрум этиш, бекор қилиш.

НУМИЗМАТИКА [лат. numisma – танга]

Тангалар ва уларни зарб қилиш, танга, ёмби шаклидаги пул муомаласи тарихини ўрганивчи ёрдамчи тарих фани. *Унинг [музейнинг] экспозиция ва фондлари.. археология ва нумизматика, антропология, этнография бўйимлари билан бойиштади.* Газетадан.

НУР [а. – ёргулик, ёфду] 1 Ёргулик манбаидан тараалган ва ингичка тола кўринишида тасаввур этиладиган зиё, ёфду. *Қуёш нури. Ой хира нур сочмоқда.*

2 физ. Мусбат ёки манфий зарралар, электромагнит тебранишлар оқими. *Рентген нурлари. Катод нурлари.*

Нур касаллиги (ёки касали) Радиоактив нурларнинг организмга таъсири этишидан юзага келадиган касаллик. Чернобиль авариясини бартараф этишда шитирок этган кўпчиллик ватандошларимиз нур касаллигига чалинмасликлари учун профилактика ишлари амалга оширилди. Газетадан. *Натижада японларнинг бир қисми нур касалига мубтало бўлиб қолган.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

3 Умуман, ёргулик, зиё; ёргулик энергияси. *Электр нури. – Балиқ тирик сув билан, Гиёҳ яшар нур билан, Денегиз равшан дур билан, Инсон эркин у билан.* К. Муҳаммадий.

4 кўчма Ҳақиқат, баҳт-саодат, эркинлик, маърифат рамзи. *Билим нури. – Кўча жсанги бошланганди.* Зулмат билан нур тўйкнашган, ҳаёт-мамот уруши бормоқда. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Кўз нури Ардоқли, кўз қорачигидай азиз киши (асосан фарзанд ҳақида). *У [она] Гулнор каби севикил қизини, кўз нурини оловга отиб, яна унинг баҳт ва саодати тўғрисида насиҳат қилиши керак.* Ойбек, Танланган асарлар. **Кўз нурини тўкиб** Узоқ вақт кўз узмай, кучини аямай, кунт билан. *Кўз нурини тўкиб ишламоқ.* **Нур ало (ёки устига) нур** Яна ҳам яхши, кўнгилдагидан ҳам аъло. *Ихтиёр ўзингизда, қутлайман дессангиз айтиб кўрине, хўп деса – нур ало нур.* М. Исмоилий, Фарона т. о. *Нури дийда қ. дийда.*

5 Нур (эркаклар исми).

НУРАМОҚ 1 Эскириб емирилмоқ, бузилмоқ. *Бўтабой.. баҳор ёмғирида нураган ўқони яхшилаб сувади.* С. Аҳмад, Ҳукм. Келган киши, овоз чиқмагандан кейин, эшик ёнидаги нураб қолган девор устидан мўралай бошлайди. Т. Обидов, Юсуфхон қизиқ.

2 Табиий куч (шамол, зилзила, атмосфера ёғинлари ва ш.к.) таъсирида емирилмоқ, ўзгармоқ.

3 кўчма Ичдан зил кетмоқ, емирилмоқ. *Маърифат ва билимга муштоқ бу йигит, нураб кетган эски дунёдан кўрган жафоларини хотирлаб, ўтмишга лаънатлар айтади.* Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари.

НУРАТМОҚ Емирилмоқ, бузмоқ, йўқ қилмоқ. *Йиллар – асрларни қувиб ўтади. Томирсиз ишларни ювиб ўтади. Аммо юволмайди, нуратолмайди, Биз қўйган гишларни қулолатолмайди.* Ф. Гулом.

НУРАФШОН [а. + ф. – нур сочувчи, нур тарқатувчи] кт. Нур сочувчи, нурли, порлок. *Юртимизнинг нурафшон эртаси ёшларимизнинг янада юқори чўққилар сари интилишига имкон яратмоқда.* Газетадан.

НУРАШ 1 Нурамоқ фл. ҳар. н.

2 геол. Тоғ жинслари ва минералларнинг шамол, атмосфера ҳодисалари ва ш.к. таъсирида бузилиш ва емирилиш жараёни. *Нураш конлари. Нураш нўсти.*

НУРЛАНМОҚ 1 Нур сочмоқ; нур билан ёритмоқ; порламоқ. *Ой хира нурланиб туррабди.*

2 физ. Ўзидан нурли энергия чиқармоқ. *Радиоактив моддаларнинг нурланиши.*

3 кўчма Ёрқин намоён бўлмоқ, акс этмоқ, порламоқ. *Ефим Даниловичнинг юзида оталик меҳрининг ажойиб илиқлиги нурланди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НУРЛАНТИРМОҚ 1 Нур билан ёритмоқ, кўринадиган қилмоқ. *Мана, ҳовли орқасидаги чакалакдан секин-секин ой кўрина бошлади.* Кечанинг қоронгисида эриб ўйқолган дарахтларни нурлантириб, уларга кўркам хаёлий манзаралар шаклини беради. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор манба нурини йўналтирмоқ, ёдирмоқ (даволаш ёки бошқа бирор мақсад билан). *Оғриқ жойни кварқ лампа билан нурлантирмоқ.* – Даволаш мақсадида тирик организм ультрабинафса.. нурлар билан сунбий нурлантирилади. «ЎзМЭ».

НУРЛИ 1 Нур, ёфду берадиган; ёфдули. *Нурли қуёш. Нури энергия (физ.).*

2 кўчма Ёргу, равшан, порлок. *Даданг урушда голиб бўлиб, омон-эсон қайтсан.* Бу нурли кунларни кўриб яйрасин. Ойдин, Ҳикоялар.

НУРОНИЙ [а. + ф. نورانى – ёрқин, пор-лок; нурли; файзли, истараси иссиқ] 1 Юзи-дан нур ёғилиб турадиган, файзли (кексалар ҳақида). Салим ота нуроний, хушчақчақ киши эди. Газетадан.

2 Кекса, оқсоқол; ветеран. *Марказ бино-сида нуронийлар кенгаси, ногиронлар жамияти жойлашган*. Газетадан.

НУРСИЗ 1 Нур бермайдиган ёки ёри-тилмаган; хира. Ҳамиджон ойнинг нурсиз ёрги тушшиб турган деразадан кўчага қаради. Ў. Умарбеков, Чўлда бир кун.

2 кўчма Қони қочган, рангпар; хира (юз, кўз ҳақида). -Кунимиз қурсин, Жумагул. Сен ҳам ҳалак, мен ҳам, – дерди чол нурсиз кўзларидан оқсан ёшини артиб. Ж. Шарипов, Хоразм. Унинг [аффон чойфурушинг] азалдан кулга ўхшаш нурсиз юзи баттар қорайиб кетгандай кўринди. А. Мухтор, Опа-син-гиллар.

3 кўчма Бадиий жиҳатдан бўш, қизиги йўқ, мазмунсиз. *Нурсиз асар*.

4 кўчма Рўшноликдан йироқ, оғир. *Тий-рак Ҳамидинг нурсиз ҳәётини безаган бирдан-бир нарса онаси Комила онанинг сўзлаган эртаклари.. бўлди. «Ўзбек адабиёти».*

НУРСИЗЛАНМОҚ Нури кетиб, қони қочиб хиранланмоқ, хира тортмоқ. *Нурсиз-ланган юзига қон югуриб тиниқланди*. А. Қаҳ-ҳор, Сароб.

НУСРАТ [а. نصرت – ёрдам; ғалаба] эск. кт. 1 Ёрдам, мадад, кўмак. *Менинг нусратим, кароматим шу – киндик қоним тўқилган ерга меҳрим, холос*. Н. Ёкубов, Бўсағада.

2 Ғалаба, зафар.

3 Нусрат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

НУСХА [а. نسخه – андоза, ўхшаш, на-муна; адад, дона] 1 Бир турдаги нарсалар ҳақида тасаввур берадиган намуна. *Моллар-нинг нусхалари*. ■ Улар буни [альбомни] ва-рақлаб, керакли газламаларнинг парча-пурча нусхаларини кўриб, (материал) танлайдилар. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бир хил қилиб ясаш, кўчириш учун тайёрланган буюм намунаси, андаза; қолип. Эндиғи хатни нуҳоятда эҳтиёт билан, нус-хага қараб ёздиришини кўнгелидан ўтказди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Гул, нақш ва ш. к. нинг тури; шундай гул, нақш тури билан ишланган маҳсулот. *Дўлтининг чуст нусхаси*. ■ Ягона машакқа-ти – қизга безак моллари тайёрлаш, янги

нусхалар топтириш, чеварларга тикитиши ва ҳоказодан иборат. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Босма ёки ёзма асарнинг ҳар бир донаси. *Китоб минг нусха босилди*. ■ Тошкентда бу китобдан фақат икки нусха бор, холос. С. Аҳмад, Ҳукм. «Чаганиён» газетаси қарийб 8 минг нусхада чоп этилади. Газетадан.

5 Бирор нарсанинг аслидан олинган кў-чирма. *Баённома нусхаси*. Нусха олмоқ. Нусха кўчирмок.,

6 с. т. Бирор салбий тоифага мансуб одам. Умуман олганда, тұхматчи нусхалар йўқолиб боряпти. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

7 шв. Афт, башара, ангор. *Нусханг қурсин. Нусхангни кўрсатма*.

НУСҚА с. т. Нусха.

НУТРИЯ [исп. nutria] Сувда яшайдиган, қимматда бо мўйнаси учун фермаларда бо-қиб кўпайтириладиган кемирувчи ҳайвон. Мўйначилик фермаларида яқин-яқингача нутрия боқши ва уни кўпайтиши яхши йўлга кўйилмаган эди. Газетадан.

НУТҚ [а. نطبق – сўзлаш, нутқ; гапириш қобилияти] 1 Тилнинг фикр ифодалаш ва алмашиш жараёнларида амал қилиши; сўзловчининг тил воситаларидан фойдаланиш жараёни ва шу жараённинг ҳосиласи. *Нутқи ёмон. Боланинг нутқини ўстирмоқ*. ■ Очил-нинг нутқи.. яхши эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

Нутқ аъзолари Одам организмининг нутқ товушлари ҳосил бўлишида қатнашадиган турли қисмлари (тил, лаб, тиш, ҳиқилдоқ ва б.). **Нутқ товушлари** Нутқни вужудга келтирувчи, инсон томонидан талафуз қилинадиган товушлар.

2 Амалдаги, сўзлашув жараёнидаги тил. *Нутқ маданияти. Биз нутқимизда айрим сўзларни ўзаро биректириб, гап тузамиз*.

3 Тилнинг алоқа-аралашув мақсади ва шароитига қараб лисоний воситалардан му-воғифини танлаб ишлатиш билан фарқ-ланувчи тури, услугуб. *Поэтик нутқ. Бадиий нутқ. Оғзаки нутқ*.

4 Жамоат олдида айтиладиган, ўқила-диган гап, ваъз. *Оташин нутқ. Ҳаяжонли нутқ. Нотиқнинг нутқи. Нутқ сўзламоқ*. *Нутқка тайёрланмоқ*.

НУФУЗ [а. نفع – таъсир; обрў-этибор] Обрў-этибор; таъсир. *Бек ўз нуфузининг йўқолиб бораётганидан дикқати ошиб кетди*. Ш. Тошматов, Эрк куши. *Бугун Ўзбекис-*

тоннинг жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрни ва нуфузи борлигидан фахрлансак арзийди. Газетадан.

НУФУЗЛИ Обрў-эътиборли; таъсирили. Нуфузли кишилар. — Шу сабабли бу йил мазкур нуфузли уюшмага Ўзбекистон Марказий давлат депозитарийси аъзо этиб қабул қилинди. Газетадан.

НУФУС [а. نفوس — аҳоли, ҳалқ] айн. аҳоли. Шаҳримиз нуфуси уч миллионга яқинлашиди.

НУЧУК с. т. Нечик, қандай. Модомики шундоқ экан, қори шундоқ қилишга нучук журъат қилди? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НУҚРА [а. نقره — кумуш] поэт. айн. кумуш 1.

НУҚС [а. نقص — етишмовчилик; камайиш; нуқсон, камчилик] Нуқсон, камчилик. [Маҳдум:] ..камина ва ожизамида бир қанча гуноҳлар, нуқслар, узрлар бор, тақсирлар! А. Қодирий, Мехробдан чәён. Домла ҳикоядаги суратларни кўрди. Сўнгра ўрта бир еридан бир-иккى жумла ўқиб, тилидан нуқстонди. А. Қаҳҳор, Сароб.

Нуқси урди Таъсири урди, таъсири ўтди. Шербекка меҳнат билан ўтган кунларнинг нуқси урди. Сезиларли озди. Олдин қон томиб турган юзлари қорайиб пишиди. С. Анонбоев, Оқсой.

НУҚСОН [а. نحسان — камайиш, озайиш; камчилик, нуқс] 1 Киши номига номуносиб, уни салбий жиҳатдан кўрсатадиган белги; камчилик, иллат, қусур, айб. Унинг бир нуқсони — ёлғончилиги. — Қизини еркўкка ишонмаган, унинг бутун нуқсонларини бир фазилат деб билган онаси.. бу қизни катта шавкат ва дабдаба билан узатишни орзу қилар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Жисмоний ёки руҳий камчилик, иллат. Унинг бир нуқсони бор: сал оқсаб юради.

3 Сифат жиҳатидан етишмовчилик, камчилик, кам-қўст. Ёғочнинг нуқсонлари. Ишдаги нуқсонлар.

НУҚСОНЛИ Нуқсони, камчилиги, иллати, айби бор; қусурли. Нуқсонли мол. Нуқсонли бола. — Нуқсонли деб топган нуқтатарни ишловчиларга малол келтирмасдангина танқид қилади. А. Қодирий, Обид кетмон. Сорахон Саидийнинг нуқсонли бўлишидан манфаатдор эмас! А. Қаҳҳор, Сароб.

НУҚТА [а. نقطه — нуқта; пункт, пост; томчи; тиниш белгиси] 1 Макон ёки фазодаги маълум бир ўрин; пункт. Бир нуқтага тикилиб қолмоқ. — Ҳар вақтдагидан кўркамроқ, тиниқроқ кўринган тўйин ой самонинг бир нуқтасида қотган каби. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Дарак гап ва тинч оҳанг билан айтиладиган ундов гап охирида, шунингдек, шартли қисқартмаларда кўлланадиган тиниш белгиси (.).

Гапга нуқта қўймоқ Гапни тугатмоқ, бораётган баҳс-мунозарани тўхтатмоқ, якунламоқ. Икки (ёки қўш) нуқта Уюшиқ бўлаклар умумлаштирувчи сўздан кейин, шунингдек, кўчирма гаплар муаллиф гапидан сўнг келганда қўйиладиган тиниш белгиси (:). **Кўп нуқта** Матнда тушириб қолдирилган парча ўрнига, мазмуни тугамаган гаплар охирига қўйиладиган уч нуқта (...).

3 Нота ёзуви, географик харита, план кабиларда бирор нарсанинг шартли ифодаси бўлган белги(.). **Шаҳарнинг планини келтириб берди ва дорилғунунга борадиган трамвай йўлини қизил сиёҳ билан чизиб, тушиладиган ерларга қизил нуқталар қўйди.** А. Қаҳҳор, Сароб.

4 Маълум бир тармоқли тизимда бирор тармоқ, нарса ўрнашган жой, пункт. **Пулемёт нуқтаси.** Савдо тармоқларининг нуқтатари. — Артиллерия ҳудди рўярадан отгандай душман окопларини, ўт очиши нуқтатарини бирин-кетин тор-мор қилмоқда эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

5 Математикада, механикада, физикада ўлчови йўқ пункт, ўрин, кесмалар чегараси. А нуқта билан **Б нуқта ораси.** Тўғри чизиқларнинг кесишган нуқтаси.

Таянч нуқтаси физ. Ричаг таянган жой. **Уриниш нуқтаси мат.** Бир чизиқнинг иккинчи чизиқка уриниб ўтган ери.

6 **физ.** Модданинг бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиш пайти, чегараси (ҳарорат билан боғлик). Қайнаш нуқтаси, Музлаш нуқтаси. Эриш нуқтаси.

7 Вокеа, ҳодиса, ижтимоий тараққиёт ва ш.к. жараёнларда маълум бир пайт, чегара.

Нуқтаи назар қ. назар.

НУҚТАВОР снт. Нуқталар асосида яратилган нақш.

НУҚТАЛИ Нуқтаси бор.

Нұқтали вәргүл Құшма гапларда ёйік, ва күпроқ мустақил бүлгап бүлакларни ажратиша, шунингдек, гапнинг мураккаб үюшиқ бүлаклари түрүхланғанда құлданадиган тиниши белгиси (;).

НУҚУЛ [а. قۇل – «нақл» с. күпл.: бир жойдан иккінчи жойга күчириш; узатиши, ўтказиши; таржима] рвш. 1 Түрган-біттани, бошдан-оёқ. -Ха, – дейді Ҳолмірза ақа, – мана шу хирмөнгөтәнинг түпроги нұқул гүнг-да. А. Қодирий, Обид кетмөн. *Тепалик нұқул қайынлар билан қопланған* эди. Ойбек, Қүёш қораймас.

2 Ҳеч нарса аралашмаган, соғ, тоза. *Безаклар нұқул олтіндан.*

3 рвш. Доимий равишида, доимо, ҳадеб, фақат. Құрбон ота.. ўзи күрган томошаларни негадір Үрмөнжон күрмаган гүмөн қилиб, нұқул унга таәрифлар, қайта-қайта мақтар эди. А. Қаҳхор, Құшчинор чироқлари.

НҮНОҚ Үддабурон эмас; әпсиз, ношуд. *Гапга нұноқ одам.* ■ У гап орасида Ашир маҳрамнинг яхши томонларини таәрифлажан бўлиб, лекин “ҳали ҳарбий ишларга нұноқ”, деб қўйди. Ж. Шарипов, Хоразм.

НҮХАТ [ф. نخود] Бир йиллик дуккакли ўсимлик ва унинг овқатта ишлатиладиган, мөшдан каттароқ, юмалоқ сариқ дони. *Қовурилган нұхат.* Нұхат шўрва.

НҮХАТГҮЛ Дуккакдошлар оиласига мансуб бир йиллик сертук ўт. *Тоғ ёнбагирлари лолакизғалдоқ, чучмома, нұхатгул билан қопланиб, ўзгача бир чирой багишлаган* эди. Газетадан.

НҮХАТХҮРАК [нұхат + хұрак] Нұхатдан зираворлар қўшиб тайёрланадиган қуюқ таом.

НҮХАТИШҮРАК [нұхат + шұрак] Нұхатни гүшт билан қайнатиб, димлаб тайёрланадиган тансиқ овқат.

НҮХАТИШҮРАКЧИ Нұхатшұрак пишириш ва сотиши билан шуғулланувчи одам. *Бир*

чеккада оғзы қулогига етган.. нұхатишүракчилар ёш болаларнинг пулларини алдаб олмоқдалар. М. Мұхаммаджонов, Турмуш уринишлари.

НҮХТА От-уловни боғлаш, етаклаш, ҳайдаш учун бошига солинадиган абзал. *Оттинг юғанини бошига солиб, нұхтани хуржунга тиқиб.. отга минди.* С. Айний, Құллар. *Майна эшакнинг нұхтасидан ушлаганича, нарироқда ерга қараб турарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НҮХТАЛАМОҚ 1 Нұхта солмоқ. [Зулфи зар] ..қора қашқа отни саралаб олди, әгарлаб, нұхталаб, ишни яхши пұхталаб, Истамбул күчаларини ўрталаб, канизлар олдига етди. «Зулфи зар билан Авазхон».

2 күчма Ўз эрк-иҳтиёрига бўйсундириб олмоқ, ўз измига солиб олмоқ, жиловламоқ. *Синф раҳбари жуда зўр муаллим-ку, наҳотки, улар ҳам асовни нұхталаб ололмасалар, а?* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

НҮШ I [ф. نوش – ичиш; ширин ичимлик]: нұш айламоқ (ёки этмоқ) эск. кт. айн. ичмоқ.

НҮШ II: нұш пиёз Кузда тиқма қилиб экилган пиёз.

НҮҚИМОҚ шв. Тұртмоқ, ниқтамоқ. -Минғебши! – деди у [жоким], құлдидаги ўрма қамчисининг юлғун сопи билан доддоҳ қорнини нұқиб. – Бўлисингдага ишга чиқмайдиган биттаям одам бўлмаслиги керак! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НҮҒАЙ қ. нұғайлар. Нұғай тили. Нұғай аёл.

Нұғай дўппи Тепаси ясси чамбар дўппи. Нұғай чой с. т. Оқ чой, сутли чой. Нұғай қошиқ с. т. Гулли заранг (ёғоч) қошиқ.

НҮҒАЙЛАР 1 с. т. эск. Татарлар.

2 Россия Федерациясининг Ставрополь ўлкаси, Дагестон, Чеченистан, Ингушистон республикаларида яшовчи, туркий тиллардан бирида сўзлашувчи халқ.